

Lembit Pärn

KAARDIVÕE KINDRALLEITNANT

**KUIDAS PURUSTATI
FAŠISTLIK SAKSAMAA
JA IMPERIALISTLIK JAAPAN
1941 – 1945**

KUIDAS PURUSTATI
FAŠISTLIK SAKSAMAA
JA IMPERIALISTLIK JAAPAN
1941 — 1945

☆

KAARDIVÄE KINDRALLEITNANT
LEMBIT PÄRN

KUIDAS PURUSTATI
FAŠISTLIK SAKSAMAA
JA IMPERIALISTLIK JAAPAN
1941—1945

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1948

RAAMATU KOOSTAJALT

Käesolev ülevaade on koostatud Nõukogude Liidu Isamaasõja aastail 1941—1945 perioodilises kirjanduses ja Nõukogude Informatsiooni-büroo ametlikes teateis avaldatud materjalide alusel.

Selle ülevaate eesti keeles avaldamise eesmärgiks on tutvustada Eesti NSV laiemat lugejaskonda kronoloogilises järjekorras Nõukogude armee võitlustegevuse üldkäiguga Isamaasõja päevil ja näidata, millised olid selles sõjas saavutatud hiilgavate edusammude peamised põhjused.

See osutub vajalikuks eriti Eesti oludes, kuna suurem osa Eesti NSV elanikkonnast, kes elas saksa röövvalutajate poolt ajutiselt okupeeritud territooriumil, ei saanud neil päevil jälgida meie perioodilist kirjandust.

M. A. S.

SISSEJUHATUSEKS

Juba 1914. aastal, kui vastolud Euroopa suurriikide vahel olid saavutanud oma haripunkti ning algas esimene imperialistlik sõda, kirjutas Lenin 1. novembril 1914 oma artiklis „Sotsialistliku internatsionaali seisund ja ülesanded“ ennustavalt, et „...sellele sõjale, kui ei tule rida edukaid revolutsioone, järgnevad varsti teised sõjad — muinasjutt „viimsest sõjast“ on tühine, kahjulik muinasjutt, väikekodanlik „mütoloogia“... Kodusõja proletaarne lipp kui mitte täna, siis homme, kui mitte praeguse sõja ajal, siis pärast seda, kui mitte selles, siis lähimas järgmises sõjas kogub enda ümber mitte ainult sajad tuhanded teadlikud töölised, vaid ka miljoneid praegu šovinismi poolt tüsstatud poolproletarlasid ja väikekodanlasi, keda sõjakoledused saavad mitte ainult hirmutada ja rõhuda, vaid ka valgustada, õpetada, äratada, organiseerida, karastada ja valmistada ette sõjaks nii „oma“ maa kui ka „võõraste“ maade kodanluse vastu“. (Lenin, Teosed, kd. XVIII, lk. 71.)

„Kui sotsialism ei võida, siis rahu kapitalistlike riikide vahel saab tähendama ainult vaherahu, vaheaega, ettevalmistust uueks rahvaste tapatalguks.“ (Lenin, Teosed, kd. XXII, lk. 145.)

Pärast verise Esimese Maailmasõja lõppu dikteerisid Entente'i riigid Versailles' rahu. Lenin kirjutab sel puhul, et „Versailles' rahu tõestas isegi lollidele ja pimedatele, isegi lühinägeliste inimeste massile, et Entente oli ja jäi samasuguseks veriseks ja röpaseks imperialistlikuks kiskjaks nagu Saksamaagi.“ (Lenin, Teosed, kd. XXIV, lk. 389.)

Ajaloo edasine käik on näidanud, et Versailles' rahuleping lõi soodsa pinna saksa fašismi kasvamiseks ja kindlustamiseks, aitas tal sotsiaalse ja rahvusliku demagoogia revanšistlike loosungite abil endaga kaasa tõmmata meelt heitnud natsionalistlikult meelestatud väikekodanluse masse.

Partei XVII kongressil seltsimees Stalin, kritiseerides fašistlike agressorite poolt mõne suurriigi vastu ettevalmistatava sõja vari-anti, ütles: „Teatavasti taheti ka esimese imperialistliku sõja ajal hävitada üht suurriiki — nimelt Saksamaad, ja tema arvel kasu saada. Aga mis sellest välja tuli? Saksamaad nad ei hävitanud, kuid külvasid Saksamaal niisugust vihavaenu võitjate vastu ja lõid nii soodsa pinna revanšiks, et nad pole veel tänini suutnud ega suuda vist veel niipea ära süüa seda vastikut suppi, mille nad ise on keetnud.“ (J. Stalin, „Leninismi küsimusi“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 381.)

Kelle aadressil need sõnad olid öeldud, seda mõistis lugeja varem ja mõistab seda veel enam praegu.

Esimesele imperialistlikule sõjale järgnes õige lühikese ajavahemiku järele teine; ka see ajavahemik, mis lahutab esimest imperialistlikku sõda teisest, oli üpris rahutu. Bolševikud on alati viidanud sellele, et sõjad on kapitalismi vältimatuiks kaaslasteks.

Vaadeldgem, milline oli tegelikult „rahuaeg“ pärast 1918. aastat. 1919—1922 — Kreeka-Türgi sõda. 14 riigi interventsioon Nõukogudemaa vastu.

1919 — Interventsioon Ungari Nõukogude Vabariigi vastu.

- 1920 — Vilmomaa anastamine Poola poolt. Fiume anastamine Itaalia poolt.
- 1923 — Ruhri okupeerimine prantslaste poolt. Curzoni ultimaatum Nõukogude Liidule.
- 1925—1926 — Sõda Marokkos.
- 1925—1927 — Imperialistide interventsioon Hiina revolutsiooni vastu.
- 1927 — Rahvusvahelise reaktsiooni jõudude mobilisatsioon NSV Liidu vastu. Inglise-Nõukogude suhete katkestamine Inglismaa poolt.
- 1929 — Hiina militaristide — rahvusvahelise imperialismi agentide — kallaletung Ida-Hiina raudteele.
- 1930—1932 — Nõukogudevastane „ristisõja“ kampaania, kampaania „nõukogude dumpingust“, katse organiseerida NSV Liidu vastu majanduslikku blokaadi.
- 1931 — Jaapani kallaletung Hiinale (18. septembril) ja Mandžuuria okupeerimine.
- 1932—1933 — Jaapani kallaletung Šanghaile ja selle linna kangelaslik kaitsmine. Džehholi ja Tšahari okupeerimine Jaapani poolt.
- 1932—1934 — Sõjad Lõuna-Ameerikas Kolumbia ja Peruu, Boliivia ja Paraguai vahel.
- 1933—1936 — Jaapani provokatsioonid Ida-Hiina raudteel ja Nõukogude piiril.
- 1934 — Saksa fašistide putš Austrias ja Dollfussi tapmine (25. juunil).
- 1935 — Saksamaa tühistab ühepoolse aktiga Versailles' rahulepingu kitsendused (16. märtsil). Itaalia kallaletung Abessiiniale (2. oktoobril).
- 1936 — Reinimaa taas militariseerimine ja Locarno lepingu tühistamine Saksamaa poolt (7. märtsil). Addis Abeba vallutamine ja Itaalia deklaratsioon fašistliku impeeriumi loomisest (9. mail).
- Fašistlik mäss Hispaanias (18. juulil) ja Itaalia-Saksa interventsioon Hispaanias.

- 1937 — Itaalia ja Saksa allveelaevade röövretked Vahe-
meres.
- Jaapanlaste sissetung Põhja-Hiinasse ja Jaapani-
Hiina sõja algus (7. juulil).
- Jaapani imperialistide kallaletung Šanghaile
(12. augustil).
- 1938 — Austria annekteerimine fašistliku Saksamaa poolt
(11. märtsil).
- Jaapanlaste provokatsiooniline sissetung Nõuko-
gude territooriumile Hassani järve piirkonnas ja
Punaarmee purustav löök jaapani röövballutajaile
(juuli-august).
- Müncheni kokkulepe ja Sudeedimaa annekteeri-
mine Saksamaa poolt (29. septembril).
- Kantoni vallutamine jaapanlaste poolt (21. oktoob-
ril).
- Äge prantsusvastane meeleavaldus Itaalia saadi-
kutekojas ühes nõudmisega liita Savoja, Nizza,
Korsika, Tuneesia ja Džibuti Itaalia külge (30. no-
vembril).
- 1939 — Hainani saare anastamine jaapanlaste poolt
(10. veebruaril).
- Tšehhoslovakkia annekteerimine Saksamaa poolt
ja selle kuulutamine Saksa protektoraadiks
(15. märtsil).
- Klaipeda piirkonna annekteerimine Saksamaa
poolt (22. märtsil).
- Reeturite mäss Madridis ja Madridi loovutamine
saksa-itaalia interventidele ning kindral Francole
(28. märtsil).
- Saksamaa ultimaatum Poolale Danzigi ja Poola
koridori kohta ühes nõudmisega, et Poola ühineks
komiternivastase paktiga (märtsi lõpul).
- Itaalia vägede kallaletung Albaaniale (7. märtsil)
ja Albaania annekteerimine Itaalia poolt.

- 1939 — Tšehhoslovakkia anastamine hitlerlaste poolt (märts).
- Saksamaa okupeeris täielikult Poola (september).
- Jaapanlaste sissetung Mongoolia Rahvavabariigi territooriumile Halhin-Goli piirkonnas.
- 1940 — Belgia, Hollandi, Taani, Norra ja Prantsusmaa okupeerimine Saksamaa poolt.
- 1941 — Saksamaa sõnamurdlik kallaletung Nõukogude Liidule.

Sellest sõdade ja konfliktide loetelust, mis leidsid aset ajavahe­mikul 1919—1941, nähtub selgesti, milline oli tegelikult Versailles' rahulepingu väärtus.

Juba 1938. aastal, kui ilmus trükist Uleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajaloo lühikursus, võisime selles lugeda, et „... teine imperialistlik sõda on tegelikult juba alanud. Ta algas tasahilju, sõjakuulutamiseta. Riigid ja rahvad on nihkunud teise imperialistliku sõja orbiiti kuidagi märkamatu­lult. Selle sõja alustasid mitmesugustes ilmakaartes asetsevad kolm agressiivset riiki: Saksamaa, Itaalia ja Jaapani fašistlikud valitsevad ringkonnad. Sõda käib määratu suurel maa-alal Gibraltarist kuni Šanghaini. Sõjakeerisesse on tõmmatud juba üle poole miljardi inimese“. („UK(b)P ajalugu. Lühikursus“, RK „Poliitiline Kirjan­dus“, Tallinn 1946, lk. 327.)

Kas oleksid Euroopa ja Ameerika demokraatlikud riigid võinud enne 1941. aastat takistada fašistlikul agressioonil täie hooga alustamast uut maailmasõda? Muidugi oleksid võinud, kui nad seda tegelikult oleksid soovinud.

Vaadeldes, milline oli agressorite bloki (Saksamaa, Itaalia, Jaapan) ja kodanlike demokraatlike riikide (USA, Briti Impeerium, Prantsusmaa) jõudude vahekord 1939. aasta algul, kui viimased ikka veel jätkasid oma nn. mittevahese­gamise poliitikat.

Järgneval leheküljel toodud tabel näitab kujukalt, millised olid Euroopa ja Ameerika nn. demokraatlike riikide reaalsed võim­lused sõja algul.

Jõutegurid	Agressorite blokk	Kodanlikud demokraatli- kud riigid	Jõudude vahekord
1) Rahva arv (miljonites)	220	797	1 : 4
2) Elektrienergia toodang (miljar- dites kilovatt-tundides)	93	203	1 : 2
3) Rauamaagi toodang (miljonites tonnides puhast rauda)	4,5	57,6	1 : 13
4) Terase toodang (miljonites ton- nides)	27,3	75,9	1 : 4
5) Kivisöe toodang (miljonites ton- nides)	238	800	1 : 4
6) Loodusliku nafta toodang (milj. tn.)	1,1	180,6	1 : 180
7) Autode toodang (tuhandetes)	403	5131	1 : 14
8) Teraviljasaak (miljonites tsentne- rites)	551	1087	1 : 2
9) Kullavarud (miljonites dollarites)	238	11 957	1 : 50
10) Maavägede suurus (tuhandetes inimestes)	2800	1900	1,5 : 1
11) Lennukite arv	9500	9700	1 : 1
12) Merelaevastiku tonnaaž (tuhan- detes tonnides)	1777	3366	1 : 2

Kui need riigid oleksid noil aastail tegutsenud ühiselt, koostöös Nõukogude Liiduga, siis oleksid nende riikide jõud olnud ammutamatud.

Meenutagem kas või 1939. aasta sündmusi Tšehhoslovakkias. Kui kodanlik-demokraatlikud riigid oleksid võtnud Tšehhoslovakkia küsimuses kindla seisukoha, nagu seda tegi Nõukogude Liit, siis saksa fašism olnuks sunnitud häbiga taanduma. Ent seda ei sündinud ja sellele järgnes häbiväärne München.

Reetnud Tšehhoslovakkia ja tasandanud saksa anastajaile teed Ida- ning Kagu-Euroopasse, kaotasid kodanlik-demokraatlikud riigid selles Euroopa osas rea liitlasi väike- ja keskmiste riikide hulgas.

Kodanlik-demokraatlike maade mittevaheselemise poliitika noil aastail oli ohtlikuks mänguks, nagu seda märkis seltsimees Stalin juba partei XVIII kongressil, rõhutades, et „... Tuleb siiski tähendada, et mittevaheselemise poliitika pooldajate poolt

alustatud suur ja ohtlik poliitiline mäng võib neile lõppeda tõsise läbikukkumisega". (J. Stalin, „Leninismi küsimusi“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 503.)

Ning mõni päev hiljem, kui olid lausunud need prohvetlikud sõnad, toimusid Euroopas sündmused, mis tõestasid Münchени „rahustamise“ poliitika pankrotti. Ohjeldamatu fašistlik Saksamaa vallutas Tšehhoslovakkia ja Klaipeda ning esitas ultimatumi Poolale.

Itaalia anastas Albaania. Saksamaa tühistas jultunult merelepingu Inglismaaga, mittekallaletungi lepingu Poolaga jne.

Nagu näeme, olid juba 1939. aastal fašistlike agressorite abilisid, kapitulandid ja demokraatliku Euroopa äraandjad paljastatud. Nende kinnitused, et pärast Münchени sobingut olevat nad päästnud rahu ja kindlustanud selle vähemalt terveks inimpõlveks, osutusid valelikeks, nagu see reaktsioonilise kodanluse juures muide on päris tavaline nähe.

Häbistav ja reetlik rahu, nagu seda oli Münchени rahu, aitas vaid kaasa teise imperialistliku sõja puhkemisele, mis päästeti 1941. aastal täies ulatuses valla.

Kommunistliku partei seisukoht oli aga, nagu alati, kõikumatu.

„Töölisklass ja tema kommunistlik eelvägi on kõige otsustavam ja järjekindlam rahu pooldaja ning kaitsja. Ent see ei tähenda sugugi, et ta pooldab rahu, mis on ostetud iga hinnaga, et ta on nõus loovutama fašistlikele kiskjaile „rahu huvides“ oma rahva ja oma maa. Kes tahab tõelist ning kindlat rahu, see peab kõigi võimalike jõudude ning abinõudega võitlema fašistlike anastajate ja orjastajate vastu. Ta peab otsustavalt välja astuma leppimispoliitika vastu fašistlike agressoritega ja tõrjuma tagasi kapitulante, kes petavad rahvast natsionalistliku valeliku jutlusega.“ (Dmitrov, „Rahvusvahelise proletariaadi ja rahvaste ühtne rinne fašismi vastu“, Gospolitizdat, 1938, lk. 15.)

Pärast Euroopa ja Ameerika kodanlik-demokraatlike riikide leeri reaktsiooniliste tegelaste reetlikku poliitikat sai juba 1939. aastal selgeks, et teine imperialistlik sõda on võtmas täit hoogu ja ülemaailmset ulatust.

Teatavasti tegi Saksamaa 1939. aastal Nõukogude Liidule ettepaneku sõlmida omavahel mittekallaletungi lepingu.

Arvestades üldist olukorda Euroopas nõustus Nõukogude Liit, nagu see on kohane rahuarmastavale riigile, niisuguse lepingu sõlmimisega. Ent 1941. aastal rikkus fašistlik Saksamaa ootamatult ja sõnamurdlikult selle mittekallaletungi pakti, arvestamata seda, et kogu maailm tunnistab ta kallaletungivaks pooleks.

„Võidakse küsida,“ ütles seltsimees Stalin, „kuidas oli võimalik et Nõukogude Valitsus nõustus sõlmima mittekallaletungi lepingut säärase reetlike ja alatute inimestega nagu Hitler ja Ribbentrop? Kas ei tehtud siin Nõukogude Valitsuse poolt viga? Muidugi mitte! Mittekallaletungi pakt on rahu pakt kahe riigi vahel. Just säärase pakti pani Saksamaa meile ette 1939. aastal. Kas võis Nõukogude Valitsus keelduda sellisest ettepanekust? Ma arvan, et ükski rahuarmastav riik ei saa keelduda rahuleppest naaberriigiga isegi siis, kui selle riigi eesotsas seisavad säärased kurjategijad ja inimsööjad nagu Hitler ja Ribbentrop. Seda muidugi ainult sel tingimusel, kui rahulepe otseselt ega kaudselt ei riiva rahuarmastava riigi territoriaalset terviklikkust, iseseisvust ja au. Teatavasti on Saksamaa ja NSVL vaheline mittekallaletungi pakt just niisugune leping.

Mida meie võitsime, sõlmides Saksamaaga mittekallaletungi pakti? Meie kindlustasime oma maale poolteiseks aastaks rahu ja võimaluse ette valmistada oma jõude vastulöögiks, kui fašistlik Saksamaa paktist hoolimata riskiks kallale tungida meie maale. See on kindel võit meile ja kaotus fašistlikule Saksamaale.

Mida võitis ja mida kaotas fašistlik Saksamaa, rebides reetlikult puruks pakti ja teostades kallaletungi NSV Liidule? Ta saavutas sellega lühikeseks ajaks mõningal määral soodsama olukorra oma vägedele, kuid ta kaotas poliitiliselt, paljastades end kogu maailma ees verise agressorina. Pole kahtlust, et see lühiajaline Saksamaa sõjaline kasu on ainult episoodiks, kuna määratu poliitiline kasu on aga NSV Liidule tõsiseks ja kestvaks teguriks, mille alusel peab arenema Punaarmee otsustav sõjaline

edu sõjas fašistliku Saksamaa vastu." (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 12—13.)

Meenutagem mõningaid fakte, mis näitavad, kuidas Hitler petmise ja šantaaži eesmärgil juba 1933. aastast alates kõigis oma avalikes sõnavõttudes rääkis, et natsid taotleavad ainult ühte eesmärki — rahu. Ent see pettus ja šantaaž paljastus täielikult 1941. aastal, kui Saksamaa tungis reetlikult kallale Nõukogude Liidule. Nagu ütles seltsimees Stalin: „... ta kaotas poliitiliselt, paljastades end kogu maailma ees verise agressorina“.

Millised olid alates 1933. aastast kuni 1941. aastani Hitleri valelikud kinnitused rahust ja kuidas ta neid tegelikult täitis?

Oktoobris 1933, oma karjääri algul, avaldas Hitler, et „meie poliitilise võitluse eesmärgiks on mitte vallutamised ehk võõraste rahvaste alistamine, vaid enda säilitamine“.

Mõni päev hiljem toonitas ta: „Seda, millele me alla kirjutame, — täidame me alati. Mida me ei saa täita, sellele me alla ei kirjuta.“

Kuu aega hiljem teatas Hitler, et „saksa rahval ei ole muud soovi, kui elada rahu ja sõpruses teiste rahvastega“.

Aasta pärast, augustis 1935 teeb ta isegi avalduse, et „meie poliitika peaeesmärgiks on Saksamaa muutmine rahukantsiks“.

Avades 21. mail 1935 palaganilise fašistliku „riigipäeva“ deklaareeris Hitler: „Tänapäeva Saksamaa kaldub rahule just oma natsionaal-sotsialistliku rahva ja riigi tõttu...“

„Ukski ei pea mõtlema seda, et ma oleksin nii meeletu, et tahta sõda“.

Ei möödunud kuigi palju aega neist inimsööja Hitleri küllalt pidulikest, kuid samal määral valelikest avaldustest, kui seesama verine julmur kiskus ühe rahva teise järel hävitavasse tapatalgusse.

Pöördudes 21. mail 1935 Austria poole, ütles Hitler: „Saksamaal ei ole mingit kavatsust segada end Austria siseasjadesse. Ta ei mõtle ei Austria annekteerimisest ega anschlussi ettevalmistamisest.“

11. märtsil 1938 rikuti need avaldused ja lubadused kõige jämedamal viisil.

11. ja 12. märtsil 1938 andsid Hitler ja Göring Tšehhoslovakkiale „ausõna“, et Saksamaal pole tema vastu mingeid agressiivseid kavatsusi, kuid 15. märtsil 1938 kägistasid Hitleri röövjõugud Tšehhoslovakkia.

20. veebruaril 1938 teatas Hitler riigipäeval, et „Poola ja Saksa-maa on hüljanud mõtte sõjast mitte ainult 10 aastaks, vaid alati-seks“, ent septembris 1939 hävitati Poola kui iseseisev riik hitlerlike hordide poolt.

30. jaanuaril kinnitas Hitler Belgiale ja Hollandile, et „Saksa valitsus tunnistab nende rahvaste puutumatus ja erapooletust“. Mais ja juunis 1940 okupeerisid fašistlikud anastajad need maad.

30. jaanuaril 1937. teatas valetaja ja demagoog Hitler: „Saksa-maa on alati kinnitanud — mina kordan seda siin pühalikult —, et tema ja Prantsusmaa vahel pole üldse mõeldavad mingid vaiel-davad küsimused... Keegi meist ei taha sõda Prantsusmaaga, meie ei soovi midagi Prantsusmaalt, kindlasti mitte midagi... Ei Inglismaa ega Prantsusmaa vastu ei taotle ma mingeid sõjalisi eesmärke.“

Kuid kõik need pühalikud lubadused tühistati Hitleri poolt 1940. aastal viimseni.

Pöördudes 1. juunil 1939 Jugoslaavia poole valetas Hitler kõige häbematumalt kogu rahvale, et „...Kindlale alusele rajatud, usaldusest läbiimbunud vahekord Saksamaa ja Jugoslaavia vahel kindlustab nüüdsest peale, kus me oleme ajalooliste sündmuste tõttu naabriteks alati-seks kindlaks määratud ühiste piiridega, mitte ainult kestva rahu meie mõlema rahva ja maa vahel, vaid on ühtlasi rahustavaks teguriks meie närvilisest ärevusest haara-tud mandrile“. Nendele suurtele sõnadele vaatamata anastasid hitlerlikud röövjõugud Jugoslaavia.

Oma verist „poliitikat“, mida ta seni oli rakendanud rea Euroopa riikide suhtes, püüdis Hitler rakendada ka Nõukogude Liidule. Eesmärgiga varjata oma kuritegelikke taotlusi saksa rahva ja maailma avaliku arvamus eest, teatas saksa fašistlike

röövjõukude peamees Hitler 25. augustil 1939 ajakirjanduse kaudu Inglise saadikule, et: „Vastandina viimasele sõjale ei tule Saksamaal edaspidi sõdida kahel rindel. Kokkulepe Venemaaga on kindel ja tähendab muutust impeeriumi välispoliitikas, mis saab kestma pikemat aega. Venemaa ja Saksamaa ei haara kunagi enam relvi sõjaks teineteise vastu.“

Sedasama rääkis Hitler oma kõnes riigipäeval 1. septembril 1939: „... Uhtlasi tahaksin ma siin teatavaks teha, et sel poliitilisel otsusel on määratu suur tähtsus tuleviku kohta ja see on lõplik. Venemaa ja Saksamaa võitlesid teineteise vastu möödunud maailmasõjas. Seda ei pea enam juhtuma ega juhtu teist korda“.

„Rahuarmastavad“ kinnitused, tagatised, sõprust väljendavad kõned, seejärel aga ootamatu, salakaval ja sõnamurdlik kallaletung — sellised olid röövelliku saksa fašismi meetodid.

Ent nõukogude rahvas tundis küllaltki hästi alatute saksa fašistide hundikombeid ja võttis 22. juunil 1941 hitlerlike hordide kallaletungi vastu kindlalt ja rahulikult.

SUURE ISAMAASÕJA ALGUS

Hitlerlaste plaanid

Kui fašistlik Saksamaa tungis sõnamurdlikult kallale Nõukogude Liidule, olid sakslased orjastanud juba suurema osa Euroopa riikidest — Austria, Tšehhoslovakkia, Poola, Jugoslaavia, Norra, Belgia, Hollandi, Luksemburgi, Prantsusmaa ja Kreeka.

Ent see oli vaid osakeseks hitlerliku Saksamaa vallutamiskavast.

„Et ei oleks mingeid valesti arusaamisi,“ ütles Hitler, „Saksamaa saab tõeliseks Saksamaaks alles siis, kui ta saab Euroopaks. Nii kaua, kui meie ei valitse Euroopa üle, saame me vaid virelema. Meie eluruumi kompleks — see on Euroopa. See, kes vallutab Euroopa, surub oma märgi sajandesse. Meie oleme määratud seda tegema.“

Või veel üks Hitleri bandiitlik targutus: „Kui me tahame luua suure Saksa impeeriumi, peame me kõigepealt välja saatma teised

rahvad, kes asustavad praeguse Euroopa territooriumi... Me saadame tšehhid, slaavlased ja teised rahvad Siberisse... Nad tulevad välja kihutada Kesk-Euroopast. Niikaua, kui nad jäävad sinna, on nad alatisiks lagunemiskoldeiks... Me vajame saksa Euroopat, meil on tarvis luua majanduslikud ja bioloogilised alused, mis on tema olemasolu igaveseks pandiks... Ma ei tunnusta iialgi teiste rahvaste võrdõiguslikkust saksa rahvaga. Meie missioon seisab selles, et alistada teised rahvad. Saksa rahvas on kutsutud andma maailmale uue härraste klassi."

Uue ühiskonna tulevases korraldusest Euroopas ütles inim-sööja Hitler järgmist: „Tulevases sotsiaalses korras saavad olema härraste klass ja keskklassid. Edasi saab seal olema tohtu mass põliseid sulaseid. Veel alla poole sellest saab meil olema võidetud võõramaalaste klass, need, keda me külmavereliselt nimetame nüüdisaegseteks orjadeks. Just idas leiame me avara põllu oma katseteks."

„Böömimaa, Määrimaa ja Lääne-Poola slaavi rahvastik asendatakse sakslastega Põhja- ja Lõuna-Ameerikast. Vene rahvastik saadetakse välja Uuralisse, vabastatud maa-alad aga antakse saksa sisserrändajale. Saksamaa viib suurtööstuse keskuse üle itta, et lähendada saksa tööstus tooraineallikaile. Königsberg saab „Nordlandi" ja Krakov „Südlandi" keskuseks."

„...Me siirdume teadlikult Euroopas uute maade vallutamise poliitikale. Kui me räägime Euroopas uute maade vallutamise poliitikast, siis me võime muidugi silmas pidada eeskätt ainult Venemaad ja neid tema ääremail asuvaid riike, mis Venemaale alluvad."

Fašistlik Saksamaa mõistis väga hästi, et niikaua kui eksisteerib tugev ja vaba Nõukogude Liit, ei suuda ta teostada täielikult oma plaane, kuna tema vallutused Euroopas 1940. aastal olid ebakindlad.

Kaua ja visalt valmistus Saksamaa sõnamurdlikuks kallaletungiks Nõukogude Liidule. Nagu nüüd on teada, koostas Saksamaa mittekallaletungi lepingule vaatamata juba 1940. aasta suvel üksikasjalise sõjaplaani kallaletungiks Nõukogude Liidule ja det-

sembris kinnitati see nn. „Barbarossa plaan“ lõplikult fašistliku valitsuse poolt.

Saksa kindralstaabi plaani kohaselt pidi Nõukogude Liidu purustamine toimuma „välkkiirelt“, 1½—2 kuu jooksul.

Pärast Nõukogude Liidu purustamist lootis hitlerlik väejuhatuse haarata enda kätte tema tohtud materiaalsed ressursid ja kasutada neid sõjas Inglismaa ja USA vastu, et teostada oma maailmavallutamise kavad.

Saksa kindralstaabi plaani kohaselt pidi kallaletung Nõukogude Liidule algama ootamatult ilma sõja kuulutamisetä. Hitlerlased kavatsesid üheaegselt mitmes suunas Punaarmee rinde läbi murda ja tungida sügavale NSV Liidu territooriumile, lõigata meie väed osadeks, isoleerida nad üksteisest, ümber piirata ja hävitada enne kui Nõukogude Liit suudab mobiliseerida võitluseks Saksamaa vastu oma peajõud.

Selle eesmärgi saavutamiseks olid saksa fašistlikud väed grupeeritud Nõukogude Liidule sõnamurdliku kallaletungi algul nii, nagu see on näidatud joon. 1.

Meie piirikaitsevägede vastu oli koondatud kokku 220 diviisi, neist 185 jalaväe-, 19 tanki- ja 16 motoriseeritud diviisi. Iseloomustav on see, et sõja alguseks NSV Liiduga olid Saksamaal üldse 280 diviisi, seega oli läände, okupeeritud riikidesse ja sõjaks Inglismaa vastu jäetud ainult 60 saksa diviisi.

Võrreldes Esimese Maailmasõjaga, kus Saksamaal oli idarindel Venemaa vastu ainult 85 diviisi, on vahe silmatorkav.

Saksa armee kindralstaabi sõjaplaanis oli neile 220 diviisile seatud järgnevad ülesanded:

Kindral Leebi armeede põhjagrupp, mille koosseisu kuulusid 4. löögi-tankiarmee ning 18. ja 16. armee, pidi tungima üldsuunas Leningradi peale. 4. löögi-tankiarmee ülesandeks oli lõigata meie väed Baltimaadel kaheks teineteisest eraldatud osaks ja jõuda juulikuu lõpuks Daugavpils, Ostrovi, Pihkva kaudu Luuga piirkonda. Luuga piirkonnast pidi armee tungima Leningradi, abistades ühtlasi osa jõududega saksa vägede Moskva väerühmitust NSV Liidu pealinna vallutamisel.

4. löögi-tankiarmee välistiibadel tegutsevate jalaväearmeede ülesandeks oli purustada nõukogude piirikaitseosad ja nende toetuseks lähenevad varud ning tungida seejärel edasi tankiarmee läbimurde telge mööda.

Kindral Bocki armeede keskgrupp, koosseisus 3. ja 2. löögi-tankiarmee ning 9. ja 4. armee oli suunatud Moskvale. Sakslased unistasid sellest, et juba esimesel sõjanädalal haarata kahe löögi-tankiarmeeaga Valge-Venes asuvad Punaarmee väeosad tiibadelt, need Minski rajoonis ümber piirata ja pärast seda 9. ja 4. armeede kaastegevusel hävitada rõngasse haaratud nõukogude väed.

Seejärel oli plaanis kahe hooga ja tugeva löögiga üle Mogiljovi ja Smolenski võtta Moskva haardesse ning vallutada Nõukogude Liidu pealinn.

Kindral Rundstedti armeede lõunagrupile, mille koosseisu kuulusid saksa 4. löögi-tankiarmee, 6., 17. ja 11. armee ning „Antonescu“ väegrupp, oli tehtud ülesandeks anda löök oma vasaku tiivaga tihedas koostöös keskgrupi vägedega ja hõivata ning hoida kindlalt enda käes Ovrutš, Kiiev, Pervomaisk, Odessa joon.

Seejärel osa jõududega üldsuunas üle Gomel'i ja Tuula, koos osa keskgrupi vägedega; haarata Moskva lõuna ja kagu poolt, andes pealöögi Rostovile ja Stalingradile.

Selliste operatsioonidega lootis saksa väejuhatuse purustada Punaarmee 6—8 nädala jooksul ja sundida seega Nõukogude Liitu teiste lääneriikide eeskujul rahu paluma.

Niisugune ogar „välksõja“ plaan näis saksa väejuhatusele tollal reaalsena järgnevatel kaalutlustel:

1. 1941. aastal astus Saksamaa sõtta Nõukogude Liidu vastu mitte üksinda, vaid liidus Rumeenia, Soome, Itaalia ja Ungariga. Pealeselle abistasid Saksamaad fašistlik Hispaania ja Jaapan.

2. Saksamaa alustas vaenulikku tegevust Nõukogude Liidu vastu sõda kuulutamata, reetliku kallaletungiga, varjates selle ettevalmistust mittekallaletungi lepinguga ja pühaliku kinnitusega oma sõprusest meie maa ja rahva vastu.

3. Saksa armee oli kahe eelmise sõja-aasta jooksul täielikult mobiliseeritud ja koondatud kallaletungi alguseks meie riigipiiridele.

4. Kogu saksa tööstus oli juba ammu enne sõda ümber korraldatud vastavalt sõja nõuetele, kusjuures saksa armee varustamiseks sõjatehnikaga — peale saksa oma tööstuse — oli rakendatud ka kogu Lääne-Euroopa tööstus. Samal ajal oli rahuarmastav Nõukogude Liit täielikult süvenenud rahulikkude ülesehitustöösse ja seetõttu ei saanud tal sõja algul olla sääraseid paremusi.

5. Saksa fašistlikel relvastatud jõududel olid kasutada kahe aasta sõjakogemused moodsa sõjatehnika arenemise uutest tingimustest. Osa saksa armeest oli saanud igakülgse lahingupraktika mitmesugustel rinnetel ja mitmekesisel lahinguolukorras. Samal ajal Nõukogude armeel aga polnud veel selliseid kogemusi. Tal tuli neid alles omandada eelseisvates lahingutes.

6. Omades võimast lahingutehnikat, peamiselt tankides, olid sakslased veendunud oma „välksõja“ edus. Venemaa suured avarused, mille läbimisel Napoleon omal ajal kulutas oma vägede põhiosa, ei kohutanud fašistlikku väejuhatust. Hitleri arvates oli mootor see, mis pidi vallutama ruumi.

7. Lõpuks oli saksa fašistlikel vägedel tähtsaks eeliseks ka see asjaolu, et neil läks korda saavutada kerge vaevaga rea võite Euroopa riikide armeede üle. Tõsi küll, sõjas Poolaga saavutasid nad „edu“ tänu kolmekordsele ülekaalule jõududes; sõjas Prantsusmaaga aitasid neil saavutada „võidu“ reeturid prantsuse suurkodanluse hulgast.

Rea teisi Euroopa maid olid sakslased samuti anastanud rohkem „paraadmarsiga“, Euroopa suurriikide mittevahelise poliitika tõttu. Kuid hitlerlikud propagandistid kasutasid ära kõik need „võidud“, et sisendada saksa sõdureisse usku, nagu ei suudaks neile ükski võim vastu panna.

Nii loodigi müüa saksa fašistliku armee võitmatusest.

Üheaegselt Nõukogude Liidule kallaletungiplaani väljatöötamisega toimus ka kava koostamine, kuidas Nõukogude Liitu valitseda pärast tema alistamist. Loodi varakult nõukogude elanik-

konna paljaksröövimise ja saksastamise aparaat, mille etteotsa Hitler määras oma bandiidist käsilase Rosenbergi.

Selle kava kohaselt oli iga rajooni jaoks ette nähtud komissarid, kes sõja algul viibisid juba pealetungivate armeede staapide juures. Neile timukaile oli kätte antud aegsasti välja töötatud instruksioonid, kus oli ette nähtud, milline saatust pidi osaks saama Nõukogude Liidu ühele või teisele rajoonile.

Hitleri plaani järgi pidi Baltimaad, Krimm, Kaukaasia ja Valge-Vene liidetama Saksamaa külge. Ida-rajoonid ja Bakuu naftapiirkonnad pidid saama „Saksamaa sõjakolooniaks“. Soomele lubati Ida-Karjala, kuna Koola poolsaar aga pidi jääma Saksamaale. Suur osa elanikkonnast, Hitleri arvestuste järgi vähemalt 30 miljonit inimest, pidi hävitatama.

Seega olid hitlerlased juba ammu enne sõda koostanud mitte ainult sõjaplaanid, vaid peensusteni välja töötanud ka Nõukogude Liidu elanikkonna ebainimliku paljaksröövimise ja saksastamise süsteemi.

Meie vägede ajutine taandumine

Varahommikul 22. juunil 1941 algasid lahingud meie riigi piiridel Balti merest kuni Musta mereni. Fašistlik Saksamaa tungis reetlikult, sõda kuulutamata kallale Nõukogude Liidule. Samal päeval paiskasid oma armeed meie kodumaa vastu ka Soome, Rumeenia ja Ungari. Ka fašistlik Itaalia kuulutas meile sõja. Kõik tähtsamad piirilähedased linnad, sealhulgas Leedu, Läti, Valge-Vene ja Ukraina pealinnad sattusid vaenlase lennuväe pommilöökidest alla.

Loomulikult pidid 22. juuni hommikul ja kogu esimese poole päevast 220-ne saksa fašistliku diviisi lööki vastu võtma ainult Punaarmee piirikaitseosad. Meie regulaarvägede eelosad said lahinguist osa võtta alles esimese sõjapäeva lõpupoolel; ja alles kolmandal, paiguti isegi neljandal sõjapäeval astusid Punaarmee regulaarosad täielikult kontakti vaenlasega kogu rinde ulatuses.

Just seetõttu õnnestus sakslastel esimese kaheksa päeva jooksul hõivata Kaunas, Vilnius, Belostok, Brest, Grodno ja rida teisi piirilähedasi linnu. Teatavasti püüdsid sakslased esimestel päevadel nurja ajada meie vägede hargnemist ja välkkiire löögiga vallutada nädala jooksul Kiiev ja Smolensk. Ent, nagu pärastine sündmuste käik näitas, ei õnnestunud sakslastel seda eesmärki saavutada: meie väed hargnesid ettenähtud ajaks ja seetõttu aeti juba esimesel etapil nurja saksa fašistlike vägede välkkiire löök Kiievile ja Smolenskile. Nõukogude väed andsid vaenlasele esimesist päevist peale raskeid ning nõrgestavaid lööke.

3. juulil 1941 esines raadiokõnega seltsimees Stalin. Lihtsate ja selgete sõnadega kujutas ta olukorda ning näitas, kui tõsine on oht meie kodumaale.

Seltsimees Stalin, toetudes esimese kümne päeva lahingukogemustele, paljastas oma kõnes veenvalt müüdi saksa armee võitmatusest ja väljendas kindlat veendumust, et Hitleri fašistlikku armeed on samuti võimalik purustada ja ta purustatakse, nagu purustati Napoleoni ja Wilhelmi armee.

„Meie jõud on loendamatud,“ ütles seltsimees Stalin. „Ulbel vaenlasel tuleb selles varsti veenduda. Uhes Punaarmeeaga asuvad paljud tuhanded töölised, kolhoosnikud ja haritlased sõtta kallaletunginud vaenlase vastu. Tõusevad üles meie rahva miljonilised hulgad“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 16.)

Seltsimees Stalin andis oma kõnes juhendid üldrahvaliku sõja arendamiseks ja näitas, et „selle fašistlike rõhujate vastu peetava üldrahvaliku isamaasõja eesmärgiks ei ole ainult meie maad ähvardava hädaohu liikvideerimine, vaid ka kõigi Euroopa rahvaste abistamine, kes ägavad saksa fašismi ikke all. Selles vabadussõjas me ei jää üksi... Meie võitlus oma isamaa vabaduse eest liitub Euroopa ja Ameerika rahvaste võitlusega nende iseseisvuse ja demokraatlike vabaduste eest.“ (Sealsamas.)

Meie suur juht kutsus üles „partisanisõja sütitamiseks igal pool ja kõikjal... Vallutatud rajoonides tuleb luua vaenlasele ja kõi-

gile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused, jälitada ja hävitada neid igal sammul ning nurja ajada kõik nende ettevõteted." (Sealsamas.)

Tagala töötajaid kutsus seltsimees Stalin üles organiseerima igakülgset abi rindele, tootma rohkem relvi ja laskemoona. Punaarmeele ja Punalaevastikule andis ta käsu kaitsta iga jalatäit Nõukogude maad, võidelda viimse veretilgani meie linnade ja külade eest ja kõikjal, kus vähegi võimalik, tekitada vaenlasele raskeid kaotusi nii elavjõus kui ka sõjatehnikas.

See seltsimees Stalini kõne oli sisuliselt vaenlase purustamise plaaniks. Juhi raadiokõne kõvendas Punaarmee sõjameestes ja kõigis nõukogude inimestes veelgi rohkem usku meie võidusse.

Loosungite all: „Kõik rinde heaks!“, „Kõik jõud meie kangelasliku Punaarmee ja meie tubli Punalaevastiku toetamiseks!“, „Kõik rahva jõud vaenlase purustamiseks!“ toimus kõikjal üle riigi töö ümberkorraldamine sõjaaja nõuete kohaselt.

Rinnetel kestsid aga ägedad lahingud. Tohutute kaotuste hinnaga vähehaaval edasi liikudes õnnestus vaenlasel anastada meie linnu ja külasid. Punaarmee pidas aktiivseid kaitselahinguid, mille eesmärgiks oli seni kui vaenlane omas veel ülekaalu jõududes kurnata teda ja lasta tal verest tühjaks joosta, et seejärel ise üle minna otsustavale pealetungile.

Möödus kaks kuud vihaseis võitlusis, kuid sakslased olid veel kaugel Moskvast ja Leningradist. Punaarmee, kes pidi Hitleri teadaannete järgi olema juba ammu purustatud, tugevdas iga päevaga oma lööke vaenlase pihta ja tekitas saksa fašistlikele vägele suuri kaotusi.

Sakslaste tagalas võttis üha suuremat hoogu partisanisõda. Smolensk, Kiiev ja Odessa, mis Hitleri sõjaplaani kohaselt pidi vallutatama juba esimese sõjanädala vältel, püsisid ikka veel kindlalt meie käes.

Allpool esitame Nõukogude Informatsioonibüroo teate 22. augustist 1941, milles on toodud üksikasjaliselt kahe esimese sõjakuu lahingute tulemused sõjas hitlerliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel.

„Kaks kuud Punaarmee lahingutegevust reetlikult meie maa piiridesse tunginud hitlerlike hordide vastu annavad tunnistust sellest, et saksa väejuhatuse kelkivad plaanid, mis taotlesid Punaarmee „välkkiiret hävitamist“, on täielikult kokku varisenud.

Veel kuu aega tagasi kuulutas saksa väejuhatuse kogu maailmale, et teed Moskvasse, Leningradi ja Kiievisse on avatud. Ent meie väed sulgesid kindlalt need teed ja hävitasid selle aja jooksul neil teedel mitukümmend saksa diviisi.

Juba esimesil sõjapäevil kuulutas saksa propaganda, et kogu nõukogude lennuvägi on hävitatud. Kuid meie lendurid hävitasid ka selle legendi, tulistades iga päev alla kümneid saksa lennukuid, hävitades tuhandeid saksa sõdureid ja ohvitseri ning pommitades süstemaatiliselt Berliini ja paljusid teisi saksa linnu.

Alles neli nädalat tagasi kuulutas Berliini raadio, et Nõukogude armee on lahingusse paisanud oma viimased reservid. Kuid saksa armee tohutud kaotused surmasaanuina ja haavatuina, kelledest viimased on täitnud kõik haiglad ja asutused mitte üksnes Saksamaal, vaid ka Tšehhoslovakkias, Poolas, Rumeenias ja Bulgaarias, paljastavad kogu selle kelkiva loba naeruväärsuse. Tekib küsimus: milliste jõududega jätkab siis Punaarmee selliste suurte kaotuste tekitamist hitlerlikele väejuhkudel?

Saavutamata sõja strateegilisi eesmärke ja kukkunud läbi Moskva, Leningradi ja Kiievi vallutamise plaanidega „kuu vältel“, muutis saksa väejuhatuse oma kelkivat tooni ja kuulutas, et saksa armee ei taotle linnade vallutamist, vaid Punaarmee elavjõu ja materiaalse vahendite hävitamist. Kuid kaks sõjakuud näitasid, et Punaarmee mitte ainult ei olnud hävitatud, vaid et tema jõud ja vastupanuvõime suurenesid iga päevaga.

Vaenlane hõivas rea meie oblasti ja linnu. Ent see läks tal korda ainult tohutute ohvritega inimestes ja suurte kaotustega sõjatehnikas. Ainuüksi kolme viimase nädala vältel purustasid meie väed:

a) 3., 4., 7., 10., 11., 12., 13., 14., 16., 18., 19. ja 20. tankidiviisi;

b) 5., 11., 24., 26., 28., 30., 32., 44., 50., 52., 62., 68., 71., 79., 86., 94., 95., 99., 101., 106., 110., 111., 121., 125., 137., 156., 157., 161., 206., 253., 262., 263., 290., 293., 297., 298., 299. jalaväediviisi;

c) 2., 8., 14., 17., 18., 20., 25. ja 27. motoriseeritud diviisi;

d) 3., 11., 30. ja teised SS jalaväediviisid; jalaväepolgud „Saksa-maa“ ja „Viking“.

e) 23., 24., 35., 119., 135., 253., 260., 268., 279., 307., 311., 312., 462., 480., 485., 486. ja 530. jalaväepolgu ning rida teisi mitmesuguste diviiside koosseisu kuuluvaid jalaväepolke.

Lahingute tagajärjel säilitasid paljud saksa diviisid ainult oma numbri. Selliste diviiside roodude koosseisu oli vangide tunnistuste järgi järele jäänud ainult 10—12 meest.

Kahe sõjakuu vältel kaotas saksa armee surmasaanuina, haavatuina ja vangilangenuina üle kahe miljoni inimese. Niisama suured olid saksa armee kaotused ka materjalosas. Täpsustatud andmeil kaotasid sakslased kahe sõjakuu kestel ligi 8000 tanki, 10 000 suurtükki ja üle 7200 lennuki...“

Võideldes sangarlikult salakavala ja julma vaenlase vastu, hajutas Punaarmee legendi saksa vägede võitmatusest ja tõmbas kriipsu läbi saksa väejuhatuse sõjaplaanidest. Punaarmee aga säilitas täieliku valmisoleku ja kindla tahte visaks võitluseks vaenlasega kuni tema täieliku hävitamiseni.

Nõukogude lennuväel oli ka sõja algul ja sõja käigus täielik võimalus pommitada süstemaatiliselt Berliini. Ent Punaarmee juhatas ei teinud seda, arvestades sellega, et Berliin on suur asustatud keskus, pealinn, kus elab rohkesti töörahvast ja kus asuvad välismaa saatkonnad ja esindused, ning et niisuguse linna pommitamine võinuks tekitada tõsiseid ohvreid ka tsiviilelanikkonna hulgas. Oldi arvamusel, et sakslased hoiduvad samuti meie pealinna Moskva pommitamisest. Ent osutus, et seadused pole kirjutatud fašistlike röövlite jaoks ning et nende tarvis pole olemas sõjapidamisreegleid. Uhe kuu vältel 22. juulist kuni 22. augustini ründas saksa lennuvägi 24 korda Moskvat. Nende rünnakute eesmärgiks polnud sõjalised objektid, vaid elamud Moskva kesklinnas ja aguleis, sealjuures üks haigla, kaks polikliini-

kut, kolm lasteaeda, Vahtangovi-nimeline teater, üks NSV Liidu Teaduste Akadeemia hooneist, Moskva Lomonosovi-nimeline ülikool, mõned vähemad kohaliku tööstuse ettevõtted ja mõned Moskva ümbruskonna kolhoosid. Vaenlase lennuväe pommituse tagajärjel sai Moskvast surma 736, raskesti haavata 1444 ja kergesti haavata 2069 inimest.

Loomulikult ei võinud Punaarmee juhatus jätta karistamata saksa lennuväe julmi õhurünnakuid Moskvale. Moskva rahuliku elanikkonna pommitamisele vastas nõukogude lennuvägi süsteemata tiliste õhurünnakutega sõjalistele ja tööstuslikele objektidele Berliinis ja teistes saksa linnades.

Sõjas Nõukogude Liidu vastu sooritas saksa armee sõdade ajaloos ennekuulmatuid roimi: piinas ja peksis elajalikul haavatud vangilangenud punaarmee lasi ja komandöre; hävitas tuhandeid rahulikke nõukogude kodanikke ega kohkunud naiste ja laste massiliste tapmiste ees; põletas maha ja rüüstas nõukogude linnu ning külasid, röövis ja marodeeris ning vägistas naisi ja tütarlapsi. Hitlerlikud hordid esinesid kogu maailma ees metsikute roimarite ja röövlitena. Seda ei võinud hitlerlikele bandiitidele jätta tasumata. Tehti üldiselt teatavaks, et neil tuleb oma seni kuulmatute veriste roimade eest vastust anda, et neil tuleb maksta verega vere ja surmaga surma eest.

Kaks kuud sõda fašistliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel näitas, et:

1. Hitlerlik sõjaplaan likvideerida Punaarmee 5—6 nädala jooksul — on läbi kukkunud. Oli ilmne, et kuritegelik sõda, mida oli alustanud verine fašism, venib pikale, saksa armee tohutud kaotused aga lähendavad paratamatult hitlerismi hukku.

2. Rea oblastite ja linnade langemine vaenlase kätte oli meile tõsiseks kaotuseks, kuid sel polnud otsustavat tähtsust edasises võitluses vaenlase vastu tema täieliku purustamiseni.

3. Sellal, kui Saksamaa inimreservid kuivasid kokku ja tema rahvusvaheline seisund iga päevaga halvenes, kasvasid Punaarmee jõud vahetpidamata ning Nõukogude Liit võitis endale uusi võimsaid liitlasi ja sõpru.

Sõdade ajalugu näitas veel kord, et võidavad alati need riigid ja armeed, kelle jõud sõja vältel kasvavad, ning kaotavad need riigid ja armeed, kelle jõud sõja käigus vähenevad ja nõrge-
nevad.

Olles oma „välksõja strateegiaga“ läbi kukkunud, tuli hitlerlastel augustis 1941 oma edaspidise tegevuse plaane järsult muuta. Pealetungi asemel kogu rinde ulatuses Mustast merest kuni Balti mereni oli neil uues plaanis ette nähtud anda lööke ainult tähtsamates operatiiv-taktikalistes suundades.

Sellisteks suundadeks olid augusti lõpul 1941:

1. Leningrad-Tihvini suund;
2. Moskva suund;
3. Rostovi suund.

Neist kolmest suunast pidas hitlerlik väejuhatus tähtsamaks Moskva suunda, sest see võis tema arvates suuresti kaasa aidata sakslaste põhiülesande lahendamisele, Nõukogude Liidu purustamisele.

Sellele suunale olid septembri alguks 1941, pärast vägede ümberrühmitumist, koondatud suured jõud teistelt suundadelt.

Moskva suuna vägedele oli antud otsustav ülesanne: „lähemal ajal hõivata Moskva“, et sundida Nõukogude Liitu kapitu-
leeruma ja likvideerida idarinne veel enne talve
saabumist.

Septembri algul asus vaenlane otsustavale pealetungile kõigis kolmes suunas. Eriti ägedad lahingud toimusid Moskva suunal, kuid ka septembrilahinguis ei saavutanud saksa fašistlikud väed nimetamisväärset edu. Kaotused elavjõus ja sõjatehnikas kasvasid aga iga päevaga. Ning seegi kord pealetung rauges. Moskvani jäi rohkem kui 200 kilomeetrit.

Tehes kokkuvõtet sakslaste kaotustest septembri lõpuks 1941, teatas Nõukogude Informatsioonibüroo 4. oktoobril, et „... kuna Hitler varjab saksa rahva ja maailma avaliku arvamuse eest saksa armee kaotusi veidi enam kui kolm kuud kestnud sõjas Nõukogude Liiduga teatab Nõukogude Informatsioonibüroo: möödunud perioodil kaotasid saksa fašistlikud väed idarindel üle

3 000 000 mehe surmasaanuina, haavatuina ja vangilangenuina, s. o. ligikaudu samapalju kui sakslased kaotasid möödunud maailmasõjas kõigil rindeil kaheaastase lahingutegevuse kestel. Mitte vähem rasked olid sakslaste kaotused relvastuses: veidi enam kui kolme sõjakuu vältel kaotasid sakslased rohkem kui 11 000 tanki, 13 000 suurtükki, 9000 lennukit, mis tulistati meie lennuväe poolt alla õhuvõitlusis ja hävitati lennuväljadel, arvestamata õhkutõusmisel ja maandumisel kaotatud lennukeid. Sellised on faktid."

Suutmata Punaarmee purustada septembrikuu lahinguis, pingutas hitlerlik väejuhatuse kõiki Saksamaa ja tema liitlaste jõude selleks, et teha enne talve tulekut veel üks otsustav katse ja siiski iga hinna eest lõpetada sõda enne talve saabumist.

Hitler käskis vallutada Moskva iga hinna eest 12. oktoobril. Moskva vallutamisega lootis Hitler avaldada sügavat muljet kogu maailmas, tekitada illusiooni, et sõda on lõpetatud, või vähemalt anda sellega Goebbelsi „propagandistidele“ võimaluse rääkida sõja lõpetamisest idas.

Oktoobridirektiivides seadis Hitler üles järgnevad ülesanded: Leningradi suunas tungida välja Tihvini rajooni ja sealt edasi Äänisjärve lõunakaldani, et Leningradi väed täielikult sisse piirata ja suretada näljaga Leningradi elanikkond.

On iseloomustav, et Hitleri oktoobrikuuplaanis polnud öeldud enam sõnakestki Leningradi vallutamisest. Kuid selleks valmistasid hitlerlased ajakirjanduses pinda. Septembri lõpul hakkas saksa ajakiri „Militärische Korrespondenz aus Deutschland“ ühes oma artiklis äkki kirjutama, et Leningradi kaitsesüsteem on palju tugevam „Maginot“ liinist, kuigi igale vähegi kirjaoskajale inimesele oli teada, et „Maginot“ tüüpi kindlustatud liine ehitati aastaid, ehitada aga ühe-kahe kuu jooksul säärane liin Leningradi alla, oli täiesti võimatu.

Milleks oli sakslastel tarvis niisugust petlikku väidet, et Leningradi kaitsesüsteem on tugevam „Maginot“ liinist! Seda tehti esiteks selleks, et seletada neid tohutuid kaotusi, mida nad kandsid

Leningradi lähistel; teiseks selleks, et põhjendada oma eelmiste Leningradi vallutamise plaanide äpardumist. Teatavasti oli Leningradi vallutamine määratud augusti algupäevile ja seejärel septembrile.

Muide, siinkohal on kohane meenutada, kuidas sakslased omal ajal pasundasid kogu maailmale, et nad 1939. aastal murdsid läbi „Maginot“ liini. Tegelikult pole sakslased kunagi „Maginot“ liini läbi murdnud, vaid ainult sellest ringi mööda läinud.

Vastselt tekkinud Kalinini suunas teotseva saksa väerühmituse ülesandeks oli vallutada Kalinini linn ja tungida seejärel peatumatult edasi põhja poole, lõigata seal läbi Arhangelskisse viiv raudtee, et sellega takistada Punaarmee varustamist relvade ja lahingumoonaga põhjapoolset teed mööda. Osa jõude kavatseti suunata Moskva haaramisele põhjast.

Pealööök oli ka seekord suunatud Moskvale, tema haaramiseks ja sissepiiramiseks põhja ja lõuna poolt.

Lõunarinde lähemaks ülesandeks oli vallutada Donbass ja tungida seejärel Kaukaasiasse.

Pealetung algas 2. oktoobril. Oma käskkirjas 2. oktoobril idarinde vägedele kirjutas Hitler, et... „mõne nädala jooksul saavad kolm kõige tähtsamat tööstusrajooni olema täielikult meie käes. On loodud lõpuks eeldus viimseks tohutuks löögiks, mis peab veel enne talve saabumist viima vastase hävitamisele. Kõik ettevalmistused, niipalju kui üldse on võimalik inimeste poolt teostada, on juba lõpetatud. Seekord toimusid ettevalmistused plaanipäraselt, samm-sammult, et asetada vastane niisugusesse olukorda, kus me võime anda talle nüüd surmahoobi. Täna algab selle aasta viimne suur ja otsustav lahing“.

Kolme kõige tähtsama tööstusrajooni all, millest räägiti Hitleri käskkirjas, oli mõeldud Leningradi, Moskvat ja Rostovit Doni ääres ühes Donbassiga.

4. oktoobril, teisel päeval pärast pealetungi algust, ruttas Hitler raadio kaudu ette teatama, et Punaarmee on purustatud ja pole enam võimeline oma jõude taastama

Goebbels andis ajalehtedele käsu jätta 12. oktoobri numbris ruumi „eriti tähtsaks teadaandeks“, vihjates seega, et selleks päevaks vallutatakse Moskva.

Algasid verised lahingud Leningradi, Moskva ja Donbassi lähistel. Moskva peasuunas liikusid sakslased pärast kaks nädalat väldanud ägedaid lahinguid paiguti edasi kuni 180 km.

Tohutute kaotuste hinnaga vallutasid nad 14. oktoobril Kalinini ja 18. oktoobril Možaiski.

Lõunas jõudis vaenlane Tuula aguliteni, alustades osa jõudega juba Tuula haaramist idast üldsuunas Kaširale.

Ent alates oktoobri teisest poolest hakkas sakslaste pealetungi tempo kõigil rindeil vähenema. Vaenlane võttis kokku kõik oma jõud, et vähemalt Moskva peasuunas täita oma ülesanne. Hitlerlased jätkasid kuulutamist kogu maailmale, et nad iga hetk vallutavad Moskva. Nad isegi teatasid, et 7. novembril võtab Hitler Punasel väljakul vastu saksa vägede paraadi.

Tegelikult toimus 7. novembril Moskvast tõe poolest paraad, kuid mitte saksa vägede paraad, vaid traditsiooniline Punaarmee paraad, kusjuures paraadil viibis mitte Hitler, vaid meie suur Stalin. See paraad oli parimaks tunnistuseks nõukogude rahva vastupidavusest, rahulikkusest ja kõikumatust usust võidusse.

Saavutamata edu oktoobrilahinguis, koondas Hitler kõik, mis oli veel võimalik, tõmbas juurde reservid teistelt rinnetelt ja alustas 16. novembril 33 laskur-, 13 tanki- ja 5 motoriseeritud diviisiga uuesti suurt pealetungi Moskvale.

Seega puhkesid novembri teisel poolel kogu nõukogude-saksa rindel uuesti vihased võitlused. Algasid otsustavad lahingud ka meie pealinna otsestel lähistel. Ent oli juba selge, et vaenlase jõud on raugemas. Kui sakslased oma pealetungi algul novembri esimesil päevil liikusid päevas paiguti edasi 10—20 km, siis kuu keskpaiku vähenes see kiirus 2—3 kilomeetrini. Novembri lõpul aga võisid sakslased oma päevast edu arvutada vaid meetrites.

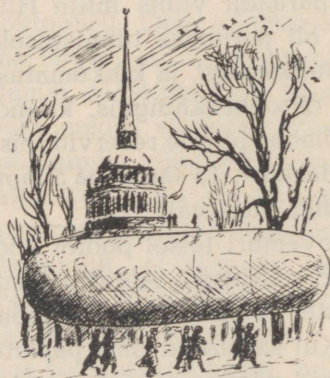
Viis kuud väldanud taandumislahinguis oli Punaarmee pealetungiva vaenlase kõikjal välja kurnanud, peatades 1941. a. detsembri alguks nõukogude-saksa rindel vaenlase edasitungi joo-

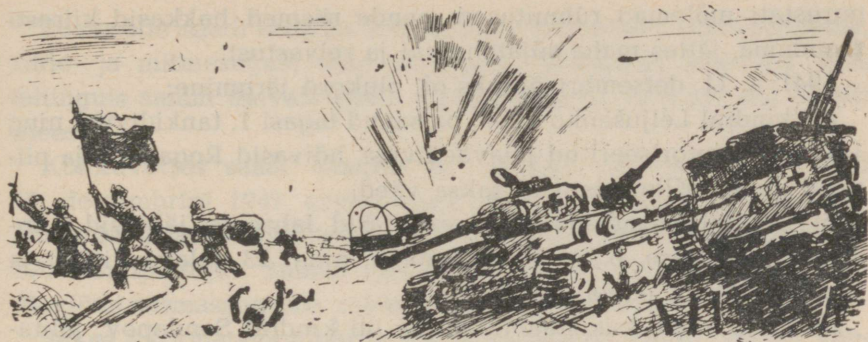
nel: Tihvin, M. Višera, Ilmjärv, Bologoje, Kalinin, Dmitrov, Krjukovo, Zvenigorod, Kubnika, Naro-Fominsk, Tuula, Mordves, Mihhailov, Jefremov, Kastornoje, Belgorod, Izjum, Debaltsevo, Novotšerkassk ja lääne poole Rostovi Doni ääres.

Kogu nõukogude-saksa rindel oli vaenlane saanud lüüa. Leningradi ja Moskva vallutamise plaanid olid läbi kukkunud. Kõik Hitleri plaanid olid nurjunud.

Seevastu Punaarmee näitas neil otsustavalt lahingupäevadel, et ta seisab oma ülesannete kõrgusel, on ustav oma rahvale, oma kodumaale. Pingsais lahinguis iga kaitsejoone pärast visalt võideldes Nõukogude väed tõkestasid vaenlase pealetungi ja, aktiivselt teotsedes, löid tagasi tema rünnakud, valmistades see-ga pinda meie üleminekuks pealetungile.

Detsembri algul 1941 asus Punaarmee otsustavale pealetungile. Algasid Moskva all sakslaste purustamise ajaloolised päevad.

PUNAARMEE ASUB PEALETUNGILE

Kuni 6. detsembrini pidasid Punaarmee osad ägedaid kaitselahinguid, pidurdades vaenlase tiivapoolsete löögirühmituste pealetungi ja tõrjudes tagasi tema abilööke Istra, Zvenigorodi ja Naro-Fominski suundades. Nende lahingute käigus oli vaenlasel tunduvald kaotusi. 16. novembrist kuni 6. detsembrini hävitasid meie väed ja said saagiks — kaugeltki mittetäielikel andmeil — 777 tanki, 534 autot, 178 suurtükki, 119 miinipildujat ja 224 kuulipildujat, arvestamata kaotusi, mida oli tekitanud meie lennuvägi. Sakslased kaotasid surmasaanuina 55 170 inimest.

Joon. 2 on näidatud vägede paiknemine 6. detsembril 1941. Sel joonel peatati vaenlase pealetung. Siit alustasid meie väed 1941. aastal sakslaste purustamist kõigi sõjakunsti reeglite kohaselt.

6. detsembril 1941 asusid meie läänerinde väed, olles eelnevais lahinguis vaenlase välja kurnanud, vastupealetungile tema tiivapoolsete löögirühmituste vastu. Selle pealetungi tulemusena

purustati mõlemad rühmitused; nende riismed hakkasid kiiresti taanduma, jättes maha sõjatehnikat ja relvastust.

1941. a. 11. detsembri õhtuks oli olukord järgmine:

a) kindral Leljušenko väed, paisanud tagasi 1. tankidiviisi ning 14. ja 36. motoriseeritud jalaväediviisi, hõivasid Rogatševi ja piirasid ümber Klinis asuvad saksa väed;

b) kindral Kuznetsovi väed vallutasid Jahroma, jälitasid taanduvaid vaenlase 6. ja 7. tankidiviisi ning 23. jalaväediviisi ja jõudsid rajooni edela pool Klini;

c) meie väed, kus staabiülemaks oli kindral Sandapov, jälitades vaenlase 2. tanki- ja 106. jalaväediviisi, hõivasid Solnetšnogorski;

d) kindral Rokossovski väed, jälitades sakslaste 5., 10. ja 11. tankidiviisi ning SS-diviisi ja 35. jalaväediviisi, vallutasid Istra;

e) kindral Govorovi väed murdsid läbi vaenlase 252., 87., 78. ja 267. jalaväediviisi kaitse ning vallutasid Kulebjakino—Lokotnja rajooni;

f) kindral Boldini väed, purustanud kirde pool Tuulat saksa 3. ja 4. tankidiviisi ning SS-polgu („Suur Saksamaa“), arendasid pealetungi, surudes ja haarates saksa 296. jalaväediviisi;

g) kindral Belovi 1. ratsa-kaardiväekorpus, olles üksteise järel purustanud vaenlase 17. tanki-, 29. motoriseeritud jalaväe- ja 167. jalaväediviisi, jälitas nende riismeid ning vallutas Venevi ning Stalinogorski;

h) kindral Golikovi väed, paisanud tagasi edelasse vaenlase 18. tanki- ja 10. motoriseeritud jalaväediviisi osad, hõivasid Mihhailovi ja Epifani.

Pärast üleminekut pealetungile hõivasid meie väed ja vabastasid 6.—10. detsembri jooksul sakslastest üle 400 asula.

6.—10. detsembri jooksul saadi saagiks 386 tanki, 4317 autot, 704 mootorratast, 305 suurtükki, 101 miinipildujat, 515 kuulipildujat ja 546 automaati.

Sama aja jooksul hävitasid meie väed 271 tanki, 565 autot, 92 suurtükki, 119 miinipildujat ja 131 kuulipildujat, arvestamata kaotusi, mida tekitas vaenlasele meie lennuvägi.

Pealeselle saadi saagiks tohutu hulk relvastust, lahingumoon, riide- ja mitmesugust teist varustust. Sakslased kaotasid neis lahinguis samal ajavahemikul surmasaanuina rohkem kui 30 000 meest.

Kokkuvõttes saadi saagiks ja hävitati 16. novembrist kuni 10. detsembrini 1941, arvestamata meie lennuväe tegevuse tulemusi: 1434 tanki, 5416 autot, 575 suurtükki, 339 miinipildujat ja 870 kuulipildujat. Samal ajavahemikul olid sakslaste kaotused elavjõus surmasaanuina rohkem kui 85 000 meest.

Saksa informatsioonibüroo teatas detsembri algul: „Saksa väejuhatatus saab pidama Moskvat oma peaeesmärgiks isegi sel juhul, kui Stalin teeb katset sõjaliste operatsioonide raskuspunkti üle viia teise kohta. Saksa ringkonnad teatavad, et sakslaste pealetung bolševike pealinnale on edenenu nii kaugemale, et hea pikk-silma abil võib juba näha üht osa Moskvast.“

Ent see kelkiv Moskva ümberpiiramise ja vallutamise plaan kukkus hiilgavalt läbi. Sakslased kaotasid lahingu.

Sakslased põhjendasid seda talve tulekuga; nad väitsid, et talv olevat neid takistanud teostada Moskva vallutamise plaani. Kuid esiteks: tõelist talve polnud tollal Moskva all veel olemaski, külma ei olnud siis veel rohkem kui 3—5 kraadi. Teiseks, süü veeretamine talvele näitab, et sakslased polnud hoolitsenud oma armee varustamise eest taliriietusega, kuigi nad samal ajal kisendasid üle kogu maailma, et nad on juba ammugi valmis talvekampaaniaks. Talivarustust ei muretsenud nad peamiselt seepärast, et lootsid lõpetada sõja enne talve saabumist. Ent see sakslaste lootus ei teostunud. Siin oli vaenlane teinud tõsise ja ohtliku vea. Seda viga sakslaste plaanis ei saa aga kuidagi seletada talviste sõjapidamise tingimustega. Siin polnud talv süüdi, küll aga orgaaniline defekt saksa väejuhatuse töös sõja planeerimisel.

Et abistada ja katta tiibu Moskva operatsiooni läbiviimisel, teostasid Kõrgema Ülemjuhataja käskkirja kohaselt samal ajal pealetungioperatsioone ka Kalinini rinde vasaku tiiva väekoon-dised, kes vallutasid 16. detsembril 1941 Kalinini, ja Edelarinde

väed Jeletsi suunas, vabastades 9. detsembril Jeletsi, 16. detsembril jõudsid Edelarinde väed juba joonele Ljubovša, Pavlovka, Ljvno ja edasi Kšeni jõe idakallast mööda lõunasse kuni Aleksandrovkani.

Detsembri- ja jaanuarilahingute tagajärjel kestis meie vägede pealetung tähtsamail rindeil endise hooga.

Leningradi rinde väed vabastasid 9. detsembril 1941 Tihvini ja purustasid 25. detsembriks 1941 sakslaste Volhovi väerühmituse.

23. jaanuariks liikusid Loode- ja Kalinini rinde väed ainult kümme päeva kestnud lahingute tulemusena 100 kilomeetrit edasi ja hõivasid Holmi, Toropetsi, Selizharovo, Zapadnaja Dvina, Andreapoli ja Staraja Toropa linna. Kalinini rinde vasaku tiiva väeosad pidasid juba 1941. a. detsembri lõpul lahinguid Rževi suunal ja lõikasid 6. jaanuaril 1942 läbi Tšertošno raudteejaama rajoonis Ržev-Velikije Luki raudtee.

Lõunas paisati vaenlane Rostovist lääne poole Miussi jõe taha, ja ajavahemikul 18.—27. jaanuarini 1942 teostasid meie väed suure operatsiooni Lozovaja piirkonnas, kus nad tungisid rohkem kui 100 km sügavusse, vallutades Barvenkovo ja Lozovaja.

Punaarmee aastapäevaks — 23. veebruariks 1942 — vabastati täielikult Moskva ja Tuula oblast, suur osa Kalinini oblastist ning osa Leningradi ja Harkovi oblasteist, Donbassist, Krimmist ja teistest Ukraina rajoonidest.

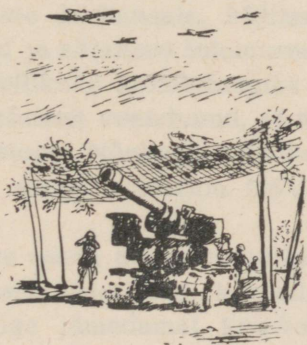
Kokku vabastas Punaarmee esimese 1941./1942. aasta talvekampaania kestel rohkem kui 11 000 asulat, sealhulgas 60 linna.

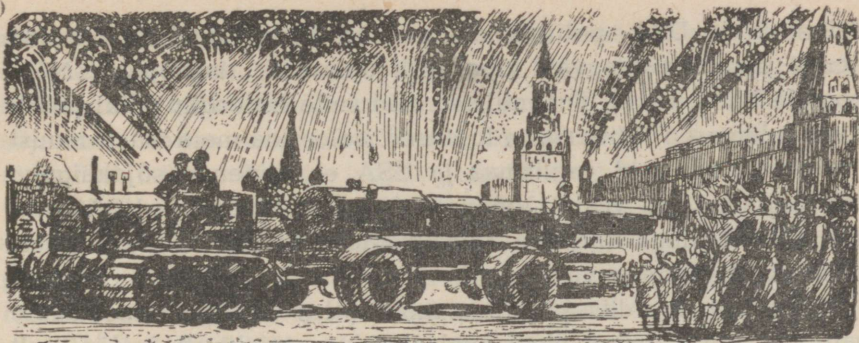
„Nüüd“, kirjutas seltsimees Stalin oma käskkirjas 23. veebruarist 1942, „pole sakslastel enam seda sõjalist ülekaalu, mis neil oli esimestel sõjakuudel reetliku ja äkilise kallaletungi tõttu. Äkilisuse ja ootamatuse moment kui saksa fašistlike vägede reserv on lõplikult tühjaks ammutatud. Sellega on ka sõjapidamise tingimustes likvideeritud see ebavõrdsus, mis oli loodud saksa fašistide äkilise kallaletungiga. Nüüd ei otsusta sõja saatust seesugune juhuslik moment nagu ootamatuse moment, vaid kestvalt mõjuvad tegurid: tagala tugevus, armee moraal, diviiside hulk ja omadused, armee relvastus, armee juhtiva koosseisu organisaa-

torlikud võimed." (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isa-
maasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 38.)

Punaarmee talviste pealetungioperatsioonide tagajärjel ei õnnestunud sakslastel 1941./1942. aasta talvel istuda kindlustustes, nagu nad seda olid lootnud. Neil tuli talvises pakases vahetpidamata taanduda lääne poole. Nad olid sunnitud talvepuhkuse asemel paiskama võitlusse ka uued täiendused, mis olid määratud kevadise pealetungi läbiviimiseks, ja tooma neile lisaks Prantsusmaalt, Taanist, Kreekast ning oma siserajoonidest idarindele veel täiendavalt 30 uut diviisi. Talvekampaania kestel kaotas saksa armee kuni üks miljon inimest.

1942. a. aprilli algul vaibus meie vägede aktiivne tegevus joonel, mis kulges ida pool Šlüsselburgi, Sinjavino, Kiriši, Volhovi jõe ja Ilmjärve idakallas, Holm, ida pool Velikije Lukit, lääne pool Belõit, põhja pool Veliži, ida pool Nelidovot ja Rzevi, Gžatsk, Vjazma, Juhnov, Kirov, ida pool Mtsenski, Kastornojet, Belgorodi, Balaklejat, Lozovajat, Slavjanski, Debaltsevot ja edasi Miussi jõe mööda ida pool Taganrogi.

ISAMAASÕJA ESIMESE AASTA POLIITILISED JA SÕJALISED TULEMUSED¹

Juba aasta otsa olid Nõukogude Liidu rahvad pidanud Suurt Isamaasõda hitlerliku Saksamaa vastu, kes 22. juunil 1941 tungis reetlikult kallale meie kodumaale. Millised olid selle esimese sõja-aasta poliitilised ja sõjalised tulemused?

Valmistudes röövellikuks kallaletungiks meie maale olid hitlerlaste ninamehed tõsiselt veendunud, et neil õnnestub moodustada laialdast koalitsiooni Nõukogude Liidu vastu Suur-Britannia ja USA osavõtul ja seega isoleerida NSV Liit täielikult muust maailmast.

Lühikest aega enne saksa armee reeturlikku kallaletungi Nõukogude Liidule saatsid hitlerlased, kes olid seni ajakirjanduses ja raadio kaudu kõige jämedamal kombel sõimanud inglise ja ameerika „plutokraate“, nendesamade „plutokraatide“ juurde kurikuulsa Hessi. Üheks Hessi ülesandeks oli hirmutada Suur-

¹ Nõukogude Informatsioonibüroo 22. juuni 1942. a. dokumentide andmeil.

Britannia ja USA poliitikuid „punase hädaohuga“ ja veenda nende maade valitsevaid ringkondi ühinema „ristisõjaga“ Nõukogude Liidu vastu. Ent millised olid selle hitlerliku kliki püüdluste tulemused? Hitlerlaste lootused isoleerida meie maad muust maailmast nurjusid. Inglismaa ja USA ei ühinenud sõjakäiguga Nõukogude Liidu vastu. Vastuoksa: Suur-Britannia ja USA astusid NSV Liiduga ühisesse vabadustarmastavate rahvaste leeri fašistliku Saksamaa vastu.

Hitleri sõnamurdlik poliitika, mis taotles vabadustarmastavate rahvaste purustamist ükshaaval, kukkus täielikult ja lõplikult läbi. See hitlerlik poliitika aitas kaasa fašistliku Saksamaa vastase koalitsiooni tekkimisele. Selle koalitsiooni käsutuses olid nii võimsad inimreservid ning tööstuslikud, toorainete ja toiduainete ressursid, mis tegid ta praktiliselt võitmatuks.

Sama tõsine krahh tabas hitlerlaste arvestusi ja plaane ka Punaarmee tagala suhtes. Alustades aasta tagasi oma roimarlikku sõjalist avantüüri lootsid hitlerlased nõukogude tagala ebakindlusele ja oletasid, et neil läheb korda, nagu Lääne-Euroopa maadeski, demoraliseerida meie armeed, laostada tema tagalat seestpoolt ja murda seega Nõukogude Liidu vastupanu.

Ent hitlerlaste ninamehed eksisid siingi rängasti. Punaarmee ajutised ebaõnnestumised esimesel sõja-aastal, samuti ka kogu järgnev võitlus saksa okupantide vastu kõvendasid veelgi enam nii tööliste, talupoegade ja intelligentsi liitu kui ka kõigi Nõukogude Liidu rahvaste sõprust.

Saksa fašistlikud okupandid ei leidnud ega võinudki leida ühegi NSV Liidu rahva juures mingit toetust. Kõik Nõukogude Liidu rahvad jäid ustavaks oma kodumaale.

Hitlerlikud avantüristid arvasid, et sõja puhkedes algab kolhoosikorra lagunemine ja talurahvas astub välja töölisklassi ning nõukogude võimu vastu.

Ent varsti sai kogu maailm teada, et seegi hitlerlaste lootus oli täielikult nurjunud. Esimene sõja-aasta tõestas ümberlükkamatult, et meie sotsialistlik majanduse organisatsioon, samuti meie nõukogude kord ja tema poliitiline ning sõjaline organisatsioon pida-

sid auga vastu kõigile katsumustele, mis said neile osaks selle sõja-aasta jooksul. NSV Liit väljus neist katsumustest veelgi kindlamana ning tugevamana kui ta oli enne sõja algust. Esimene sõja-aasta näitas samuti, et Nõukogude Liidu poliitika oli osutunud täiel määral õigeks. Nõukogude Liit oli kogu jõu ja kõigi vahenditega arendanud oma tööstust ja põllumajandust ning teadust ja kultuuri, kindlustades seega oma kaitsevõimet. Ta oli pidevalt võidelnud ühtse vabadustarmastavate rahvaste rinde loomise eest agressiooni ja reaktsiooni jõudude vastu, unustamata hetkekski fašistide kallaletungi võimalust.

Sõjategevuse käik nõukogude-saksa rindel esimesel sõja-aastal nurjas täielikult saksa imperialismi plaanid. Lootused NSV Liidu sõjalisele ning poliitilisele isoleerimisele ja nõukogude tagala ebakindlusele luhtusid. Esimese sõja-aasta vältel kõvenes NSV Liidu, Suur-Britannia ja USA võitlusliit, tugevnes Punaarmee tagala, kõvenes tööliste, talupoegade ja intelligentsi liit ning Nõukogude Liidu rahvaste sõprus.

Sellised olid esimese sõja-aasta poliitilised tulemused.

Sama kurvad olid sakslastele ka esimese sõja-aasta sõjalised tulemused.

Alustades vallutussõda Nõukogude Liidu vastu, arvestasid saksa imperialistid, et nad kindlasti suudavad „toime tulla“ Punaarmeega poolteise-kahe kuu jooksul. Kuid siingi eksisid nad rängasti. Sõda osutus kauakestvaks ja pikaldaseks.

Fašistliku Saksamaa sõda NSV Liidu vastu algas sakslastele soodsais, Punaarmeele aga raskeis tingimuis. Sõja esimesel etapil oli hitlerlikul armeel, kes tungis sõnamurdlikult ja ootamatult kallale Nõukogude Liidule, Punaarmeeга võrreldes mõningad ajutised eelised.

Need eelised seisid selles, et fašistlik Saksamaa, valmistudes kaua sõjaks meie vastu, kohandas aegsasti oma majanduse rinde teenindamiseks, luues arvulise ülekaalu tankides ja lennuvâes. Saksa armee oli sõja alguseks NSV Liiduga täielikult mobiliseeritud. Pealeselle omas ta teatavaid kogemusi moodsas sõjapidamises, kus kasutatakse suurel hulgal tanke, lennukeid ja automaat-

relvi. Neid kogemusi oli ta omandanud sõjas Poola, Belgia, Prantsusmaa, Kreeka ja Jugoslaaviaga. Seepärast on arusaadav, et esimestel sõjakuudel oli Punaarmee sunnitud taanduma ja loovutama vaenlasele osa nõukogude territooriumist. Kuid taandudes kurnas Punaarmee vaenlase jõude ja andis talle valusaid hoope. Lahingute käigus karastusid Punaarmee komandörid ja reavõitlejad, omandasid kogemusi, õppisid tundma vaenlase taktikat ning leiutasid uusi võitlusviise vaenlase tehnika lõõmiseks.

Niisugune olukord kestis kuni novembrini 1941.

Novembris algasid ägedad lahingud Moskva lähemal juurdepääsuteedel. Hitler paiskas Moskva peale kümned oma parimad diviisid, nende seas hulga tankidiviise. Nõukogude väed, teostades aktiivset kaitset, kurnates ja nõrgendades vaenlast ning tekitades talle tohutuid kaotusi, asusid detsembri algul ise vastupealetungile. See sai pöördepunktiks kogu sõja käigus. Hitlerlased kaotasid lahingu Moskva pärast. Nõukogude väed purustasid kümned hitlerlikud diviisid, paiskasid saksa anastajad tagasi läände ja vabastasid vaenlasest mitu tuhat asulat.

Hitlerlik väejuhatatus lootis saada aega hinge tagasitõmbamiseks talvekuudel, positsiooni- ja kaevikusõja olukorras. Hitlerlased lootsid kasutada seda vaheaega oma segipaisatud vägede korrastamiseks, ümberformeerimiseks, nende täiendamiseks elavjõu ja tehnikaga ning neile puhkuse võimaldamiseks, et siis kevadel üritada uue jõuga suurelatuslikumat pealetungi.

Ent Punaarmee nurjas need saksa väejuhatuse strateegilised plaanid. Haaranud algatuse kindlalt enda kätte, tekitas Punaarmee ajavahemikul detsembrist märtsini rasketes talvelahingutes hitlerlastele suuri kaotusi, hävitades selle aja vältel tohtul arvul sakslaste elavjõudu ja tehnikat. Sellega sundis Punaarmee vaenlast kulutama juba talveperioodil neid oma varusid, mis asusid sügavamas tagalas ning mis olid määratud eelseisvateks kevadisteks ja suvisteks operatsioonideks.

Väga rasketes talvistes tingimustes jagas Punaarmee saksa fašistlikele vägedele rea jõulisi hoope, mis panid kõikuma saksa

sõjamasina alused, valmistades seega pinda hitlerliku armee purustamiseks järgnevatel operatsioonides.

Teataval määral õnnestus sakslastel küll oma armeed kevadisteks ja suvisteks operatsioonideks ette valmistada, täiendades teda uute jõududega elavjõus ja materjalosas. Ent selleks pidid hitlerlikud ninamehed kokku kraapima kõik, kes vähegi suutsid relva käes hoida, sealhulgas ka neid, kel oli tõsiseid kehalisi defekte ning kes olid sõjaväeteenistuseks ainult osaliselt kõlblikud.

Talve vältel lubas hitlerlik väejuhatatus saksa rahvale korduvalt alustada kevadel „otsustavat“ pealetungi Punaarmee vastu. Kevad möödus, kuid mingit saksa armee otsustavat pealetungi ei toimunud.

On arusaadav, et sellise ulatusega rindel nagu nõukogude-saksa rinne, võis hitlerlik väejuhatatus koondada üksikutesse lõikudesse veel küllaldasel määral elavjõudu, tanke, lennukeid ning saavutada ka mõningat edu. Nii näiteks Kertši maakitsusel, kuhu sakslased olid koondanud ülekaalukad jõud, eriti tankides ja lennukiväes, läks neil korda sundida meie vägesid taanduma. Kuid juba tollal oli täiesti selge, et selline vaenlase juhuslik edu, nagu see leidis aset Kertši maakitsusel, ei või mingil määral otsustada sõja saatuse. See edu oli ajutine ja mööduv. 1942. aastal ei olnud saksa armee enam see, mis ta oli sõja algul. Saksa eliitväed olid Punaarmee poolt enamikus purustatud, kaadriorhvitseride koosseis osalt surma saanud, osalt moraalselt laostunud riisumistes ja vägivalditarvitamises okupeeritud rajoonide elanikkonna kallal. Nooremate juhtide kaader oli samuti suures osas rivist välja löödud ja asendatud nõrgalt ettevalmistatud sõdurite hulgast. Saksa armee ei olnud enam võimeline teostama sõjalisi operatsioone niisuguses ulatuses nagu 1941. aastal. Sellest andsid veenva tunnistuse saksa armee kaotused kuni 22. juulini 1942. Need olid järgmised:

Kaotused elavjõus surmasaanuina, haavatuina ja vangilangenuina esimesel sõja-aastal	10 000 000
Kaotused suurtükkides	30 500
Kaotused tankides	24 000
Kaotused lennukis	20 000

Kõigist saksa armee inimkaotustest oli vähemalt 3,5 miljonit surmasaanuid. Pealeselle saksa armee halva sanitaarteenistuse tõttu, mis oli samuti korraldatud „välksõja“ nõuete kohaselt, pöördus haavatuist pärast ravimist rivisse tagasi mitte rohkem kui 40 0/0.

Sellised olid esimese sõja-aasta sõjalised tulemused.

Seega näitas sõjategevuse käik nõukogude-saksa rindel selgesti, et saksa imperialismi sõjaplaanid olid täielikult läbi kukkunud.

Need purunesid vastu Nõukogude rahva ja Punaarmee kõikumatu vastupanu. Saksa fašistide panused nõukogude korra, meie tagala ning Punaarmee nõrkusele ja lootused isoleerida Nõukogude Liitu teistest riikidest ning rahvastest luhtusid.

Vaenlase vägede paiknemine 1. juulil 1942 on näidatud joon. 3.

LAHINGUD TALVEL

1942 — 1943

Sakslaste väljakurnamine suvel 1942

Pärast lüüasaamist talvel 1941—1942 asus saksa väejuhatatus ette valmistama kurikuulsat 1942. aasta kevadpealetungi, mida saksa ajakirjandus laialdaselt propageeris, et hoida rahva ja sõjaväe hulgas erksat meeleolu.

Nagu eespool on juba tähendatud, ei osutunud sakslastel siiski võimalikuks kevadel pealetungi alustada, kuna selleks määratud jõud ja abinõud said talvelahinguis enamikus ära kulutatud. Seejärel tuli pealetung edasi lükata suve peale. Selleks hakati kiire korras koondama rinde lõunapoolsetesse lõikudesse hulgaliselt vägesid, tuhandeid tanke ja lennukeid.

Saksamaal kuulutati välja üldine ehk, nagu hitlerlased seda ise nimetasid, „totaalne“ mobilisatsioon. Käitistes, asutustes ja koolides mobiliseeriti kõik, kes olid suutelised kandma relva.

Pealeselle vähendas saksa väejuhatas Prantsusmaal, Belgias ja Hollandis asuvaid garnisone. Ainuüksi mais ja juulis paisati neist maadest nõukogude-saksa rindele 22 diviisi, nende hulgas 2 tanki-diviisi, arvestamata neid diviise, mis juba enne olid läänest ida-rindele paisatud.

Vasallmaades — Itaalias, Rumeenias, Ungaris ja Slovakkias — mobiliseeris Hitler kuni 70 diviisi ja brigaadi, arvestamata soome vägesid põhjas, ja paiskas need samuti idarindele. Ähvarduste abil ja äraostmise teel värbasid hitlerlased oma vägedesse Prantsusmaal, Belgias, Taanis, Hollandis ja Hispaanias võõra vara armastavat ning kuritegelikku elementi. Pealeselle teostasid sakslased sundusliku mobilisatsiooni Poolas ja Tšehhoslovakkias. Korjanud sellisel viisil kokku oma peajõud ning reservid, õnnestus sakslastel Voroneži ja Stalingradi lõikudes saavutada elavjõus ja tehnikas tunduvat ülekaalu.

Erinevalt 1941. aastast, kus Hitler vääradata enesekindlusega pasundas kogu maailmale oma plaanidest, püüdis ta seekord oma tõelisi kavatsusi igati maskeerida.

Hitlerlikud propagandistid levitasid kuulujutte, et nende suvise pealetungi peamiseks eesmärgiks pole enam Moskva, vaid Kaukaasia naftarajoonide vallutamine.

Kuid Punaarmee ülemjuhatas mõistis ja hindas õigesti saksa plaanide eesmärke.

Sakslaste 1942. aasta suvise pealetungi peamiseks eesmärgiks seltsimees Stalini sõnade järgi oli „piirata Moskva ümber idast, lõigata ta ära Volga ja Uurali tagalast ning anda siis löök Moskva pihta. Sakslaste edasitungimisel lõunasse naftapiirkondade suunas ei olnud nende kõrvaleesmärgiks mitte ainult ja mitte niivõrd naftapiirkondade haaramine, kuivõrd meie peareservide äratõmbamine lõunasse ja Moskva rinde nõrgestamine, et seega hõlpsamini saavutada edu löögi andmisel Moskvale. See õieti seletabki, miks saksa vägede peakoondis ei viibi praegu lõunas, vaid Orjoli ja Stalingradi piirkonnas“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 55.)

1. oktoobril 1942 leiti Stalingradi rindel Sadovoje rajoonis surmasaanud saksa kindralstaabi ohvitseri juurest kaart, kus oli ära tähendatud vastase vägede pealetungi skemaatiline plaan. See dokument kinnitas Punaarmee kõrgema ülemjuhatause prognoosi sakslaste 1942. aasta suvise pealetungi plaani kohta, mille pareerimiseks võeti õigeaegselt tarvitusele vastuabinõud (joon. 4).

Selle plaani kohaselt pidid sakslased 1942. aasta suvel jõudma 5.—10. juulil Borissoglebski, 25. juulil Povorino-Stalingradi, 5.—10. augustil Saraatovi, 10.—15. augustil Kuibõševi, 1. augustil Salski, 1. septembril Uralski, 10. septembril Arzamassi, 15. augustil Novorossiiski, 20.—25. septembril Bakuusse.

See plaan, kui seda tagasihoidlikult hinnata, osutub saksa kindralstaabi, eriti aga tema luureorganite kõige jämedamaks veaks. Ühtlasi on see plaan kõige selgemaks tunnistuseks saksa strateegia avantüristlikust iseloomust. Selles saksa väejuhatause sõjaplaanis ilmnevad jultumus, kelkimine ja oma vastase absoluutne mittetundmine isegi veel teisel sõja-aastal, samuti Punaarmee jõu ja meie kodumaa võimsuse rumal ja nürimeelne alahindamine. Suureks soodustavaks asjaoluks sakslastele, mis võimaldas neil koguda kõik oma vabad reservid, paisata need idarindele ja luua ühes suunas suur jõudude ülekaal, oli teise rinde puudumine Euroopas.

Enne suvise üldpealetungi algust viisid sakslased mai esimestel päevadel läbi rea ettevalmistavaid operatsioone, millede eesmärgiks oli haarata enda kätte soodsad lähtepositsioonid edasiseks tegevuseks.

8. mail 1942 alustasid sakslased erioperatsiooni Krimmi vallutamiseks, et kindlustada endale ühendusteed Krimmi ja Rumeenia vahel. Kõige vihasemad võitlused toimusid Sevastopoli piirkonnas, kuhu vaenlane paiskas selle linna kangelaslike kaitsjate vastu kogusummas kuni 300 000 meest, üle 400 tanki ja 900 lennuki.

Kõrgema ülemjuhatause käsul jäeti Sevastopol 3. juulil 1942 Punaarmee osade poolt maha. Ent selle linna kaitsmine on kujukamaks näiteks Punaarmee sõjameeste ennastsalgavusest ja

vastupidavusest. Viimasel rünnakul Sevastopoli vastu 7. juunist kuni 3. juulini 1942 saavutas vaenlane edu ainult tohutute ohvrite hinnaga. 25 päeva kestel kaotasid sakslased kuni 150 000 sõdurit ja ohvitseri, rohkem kui 250 tanki, kuni 250 suurtükki ja 300 lennukit. Meie väed kaitsesid Sevastopolit 250 päeva. Selle aja kestel kaotasid sakslased ligi 300 000 sõdurit ja ohvitseri.

Sevastopoli kangelasliku kaitsmise tähtsusest teatas Nõukogude Informatsioonibüroo 4. juulil 1942 järgmist:

„Sevastopoli kaitsmise sõjaline ja poliitiline tähtsus nõukogude rahva Isamaasõjas on määratu suur. Hoides kinni Sevastopoli all suure hulga saksa ja rumeenia vägesid, ajasid linna kaitsjad sellega segi ning nurjasid saksa väejuhatuse plaanid. Sevastopollaste raudne püsivus oli üheks tähtsamaks põhjuseks, mis pärast äpardus sakslaste kurikuulus „kevadine pealetung“. Hitlerlased kaotasid nii ajas kui ka tempos ja kandsid inimestes tohtuid kaotusi.

Sevastopoli on nõukogude vägede poolt maha jäetud, kuid Sevastopoli kaitsmine läheb Nõukogude Liidu Isamaasõja ajalukku kui üks tema kõige eredamaid lehekülgi. Sevastopollased rikastasid NSV Liidu rahvaste kuulsaid lahingutraditsioone. Sevastopoli kaitsjate piiritu mehisus, raev võitluses vaenlasega ja ennastalgavus inspireerivad nõukogude patrioote edasisteks kangelastegudeks võitluses vihatud okupantide vastu.“

Teise erioperatsiooni enne üldise pealetungi algust võtsid sakslased ette Harkovi rajoonis, kus nad tegid katset jõuda välja Oskoli jõe joonele rindel Kupjanskist Izjumini, et suruda tagasi meie Edelarinde väed, kelle maikuupealetung ohustas otseselt Harkovit.

Nimetatud kahe — Krimmi ja Harkovi — erioperatsiooni vältel lõpetasid sakslased ettevalmistused otsustavaks pealetungiks Voroneži suunas. Saksa vägede põhimass oli koondatud 500-kilomeetrilisel rindel Orjolist kuni Lozovajani. (Sakslastel oli 1942. aastal meie rindel 240 diviisi.)

Murdnud juunis 1942. suurte kaotuste hinnaga läbi meie rinde, õnnestus sakslastel novembri algul edasi tungida Voroneži, Sta-

lingradi, Mozdoki, Pjatigorski ja Novorossiiski rajooni, kus nende pealetung seisma pandi. Oma eesmärgi nad lõpuks ei saavutanudki.

Kui lõunas sakslased saavutasid veel mõningat edu, siis teistel rindel ei olnud vaenlane üldse suuteline teostama pealetungioperatsioone. Hoopis vastupidi: Brjanski, Lääne-, Kalinini ja Looderindel asusid meie väed paljudes kohtades ise pealetungile ja parandasid suve kestel tunduvalt oma positsioone edaspidiseks tegevuseks.

Kui palju läks saksa fašistlikele vägedele maksma 1942. aasta suvine pealetung?

Meenutagem, et juba juuniks 1942 ületasid sakslaste kaotused esimese sõja-aasta jooksul tunduvalt nende kaotused kõigil rindel nelja sõja-aasta vältel esimeses imperialistlikus maailmasõjas. Nüüd, suvekampaanias kaotasid nad nõukogude-saksa rindel jälle 1 250 000 sõdurit ja ohvitseri, neist surmasaanuina vähemalt 480 000 meest. Pealeselle kaotasid nad 3390 tanki, kuni 4000 mitmesuguse kaliibriga suurtükki ja vähemalt 4000 lennukit.

Allpool esitame võrdleva tabeli saksa armee kaotusest Suures Isamaasõjas nõukogude-saksa rindel kuni 22. juunini 1942 ja 1914.—1918. a. sõjas sakslaste poolt kantud kaotustest (arvestamata kaotusi 1942. aasta suures pealetungis).

Kaotused	Nelja aasta vältel kõigil rindel 1914.—1918. a. sõjas	22. juunist kuni 22. juulini 1942. a. nõukogude-saksa rindel
Surmasaanuid	1 980 000	3 500 000
Haavatuid	4 500 000	
Vangilanguid	1 010 000	6 500 000
Kokku	7 490 000	10 000 000

Exhib. 11

Kui võtta arvesse, et poeglaste sündivus Saksamaal pole kunagi ületanud 500 000 last aastas, siis on selge, mida tähendavad sakslastele sellised tohutud kaotused. Pealegi ei selgita ülaltoodud arv sündivuse küsimust veel täielikult, kuna rindel langevad rivist välja peamiselt mehed 18 kuni 40—50 eluaastani.

Kaitselahingud Stalingradi all

17. augustil algas kaitselahing Doni idakaldal, Stalingradi kaugematel lähistel. Põhjapoolisel saksa löögirühmitusel, mida toetas arvukas lennuvägi, õnnestus suurte kaotuste hinnaga forsseerida Doni jõgi, meie kaitsepositsioonidest Vertjatši piirkonnas läbi murda ja jõuda seejärel, pärast raskeid lahinguid, 23. augustiks Volga kaldale Rõnokj ja Jerzovka asulate piirkonnas. Selline suur sakslaste taktikaline edu, mille tagajärjel põhja pool opeererivad väed eraldati Stalingradis teotsevatest meie vägedest, raskendas tunduvalt Stalingradi kaitsmist. Stalingradi rinde varustamine lahingumoonaga pidi nüüd toimuma täies ulatuses idast, üle Volga, mis oli seda raskem, et ülesõidukohad olid vaenlase lakkamatu tule all ning et sakslastel oli pealegi õhujõududes tunduv ülekaal.

Uheaegselt pealetungiga põhjas sooritas sakslaste lõunapoolne löögirühmitus ägedaid rünnakuid Kalatši rajoonis.

Augusti teisel poolel oli meie väejuhatusel selge, et pole enam otstarbekohane jätkata võitlust senistel positsioonidel, kuna see võiks lõppeda kaitset teostavate vägede purustamisega osade kaupa. Seepärast tõmmati nad 31. augustiks järk-järgult tagasi varem ettevalmistatud kaitsepositsioonidele Rossoška ja Tšervlenaja jõgede joonel. Põhja pool stabiliseerus Stalingradi rinne samaks ajaks kindlalt Spartakovets, Orlovka, Novaja Nadežda joonel.

Uuele kaitsejoonele tagasi tõmbudes teostasid meie väed liikuvat ja väga aktiivset kaitset. Samal ajal sooritasid nad süstemaatilisi vasturünnakuid ka sakslaste põhjapoolsele löögirühmitusele. Vastasele tekitati tunduvald kaotusi, kuid ta säilitas siiski veel jõudude ülekaalu.

Koondanud tugevaid jõude, arendasid sakslased pealetungi Bas-sargino raudteejaama suunas. Vaenlasel läks siin korda meie kaitse läbi murda. Selle tagajärjel tõmmati meie väed tagasi Stalingradi esistele positsioonidele, kus 3. sept. puhkesid kaitselahingud uue jõuga. Sellest hetkest õieti algaski lahing Stalingradi linna pärast.

Diviis diviisi järel ründas meie kaitset. Meie kaitsepositsioonid ja linn külvati üle mürskude ja lennukipommide rahega. Sajad vaenlase lennukid ründasid meie vägesid. Õhus käisid lakkamatud lahingud.

Sakisa väejuhatatus taotles Stalingradi vallutamist iga hinna eest. See oli tema strateegilise plaani kõige olulisemaks osaks, raskuspunktiiks (Schwerpunkt). Stalingradi hõivamata ei saanud ta arendada pealetungi edasi põhja suunas. Ent linna kaitsti äärmise visadusega, täites seltsimees Stalini käsku: „Mitte ühte sammu tagasi“. Aeg venis, ja see ähvardas nurjata kogu sakslaste strateegilise ürituse.

14. septembril õnnestus sakslastel Jelšanka piirkonnas ja sellest põhja pool meie kaitsest läbi murda ning jõuda Volgale. Kangelaslinna Stalingradi kaitsjate seisund muutus veelgi raskemaks. Ent raskuste suurenedes kasvas ka visadus ja võitlusind, tugevnes tahe hävitada vihatud anastajaid. Võitlus käis sõna otseses mõttes iga kvartaali, iga maja pärast. Lahingud, mis puhkesid oktoobris Stalingradi tehaste maa-alal, muutusid võitlusteks iga tehaseosakonna, iga tehaseõue pärast. Kõrvuti punaarmeelestega võitlesid linnajäänud mees- ja naistöölisel. Usk oma kaitseüsteemi vastupidavusse ja võitlusind olid nii suured, et ükski inimene linna kaitsva 62. armee koosseisust ei lahkunud Volga idakaldale.

Staabid, sealhulgas ka armeestaap, jäid Stalingradi, Volga läänekaldale. Kogu armee koosseis, alates armeekomandörist kuni armee kõige noorema võitlejani olid mehiselt ja lõplikult otsustanud: kaitsta Stalingradi lõpuni või surra.

Venemaa ajaloos on palju hiilgavaid lehekülgi, mis kõnelevad kodulinnade kangelaslikust kaitsmisest. Igavesti on jäänud rahvale mälestus Kozelski kaitsmisest tatarlaste sissetungi ajal, Smolenski ja Troitse-Sergijevskaja kloostri vastupanu võõramastele anastajatele, Sevastopoli (1854—1855) ja Tsaritsõni (1918) kaitsmine.

Igavesti püsib mälestus Odessa, Sevastopoli ja Leningradi mehisest kaitsmisest Suures Isamaasõjas. Kangelaslik epopöa

sõdade ajaloo suurimast lahingust Stalingradi müüride all kehas-
tab meie rahva ajalooliste sangaritegude kogu jõudu, kogu entu-
siasmi, kogu mehisust ning meisterlikkust.

Saabus november, möödus esimene pool novembrist, kuid
sakslastel ei läinud korda Stalingradi vallutada. Oli kaotatud
aega, lastud mööda kõik tähtpäevad. Linna lähised olid täis kuh-
jatud saksa sõdurite ja ohvitseride laipu. Ellujäänute teadvuses
aga hakkas tärkama kahtlus Hitleri ürituse reaalsuses ning edus.
Nii oli vaenlase leeris. Meie vägede ridades aga tugevnes üha
rohkem võidutahe. Jääb püsima Stalini linn, ja siin valmistatakse
häving neile, kes püüdsid teda vallutada.

Ahvardavalt ja kindlalt kõlasid seltsimees Stalini käskkirja
sõnad 7. novembril 1942: „Vaenlane peatati Stalingradi all...
Vaenlane on juba saanud tunda oma nahal Punaarmee vastupanu-
võimet. Ta saab veel tunda ka Punaarmee purustavate löökide
jõudu“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“,
RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 66—67.)

Punaarmee üleminek pealetungile ja sakslaste Stalingradi väerühmituse ümberpiiramine

Sellal, kui Stalingradi kaitsjad kurnasid ja kulutasid visades
ning meisterlikult läbiviidud kaitselahinguis vastase jõude,
valmistas meie kõrgem ülemjuhatus vägesid järk-järgult ette üle-
minekuks pealetungile.

Ettevalmistused sakslaste lõplikuks purustamiseks Stalingradi
all algasid juba septembrikuu lahingute käigus. Oli tarvis lahenda-
dada raske ülesanne: teostada ettevalmistustööd löögi andmiseks
väga keerukas operatiivses olukorras, kaitselahingu protsessis,
kusjuures oli suur puudus transpordivahendeist Stalingradi piir-
konnas, kus on väga vähe raudteid. Oli tarvis koondada suurel
arvul vägesid ja lahingutehnikat, täites seejuures rangelt moon-
damise nõudeid, et vastasele mitte enneaegselt avastada oma ka-
vatsusi ja anda talle seeläbi võimalust organiseerida vastutege-

vust meie manöövri. See äärmiselt raske ja keerukas operatsioon viidi hiilgavalt läbi (joon. 5).

Juba kaitselahingute käigus, kui vähehaaval hakkasid selguma Punaarmee eelseisva manöövri piirjooned, ilmnes Doni jõe lõuna-kaldal asuvate platsdarmide tähtsus. Seepärast taotles meie väejuhatus nende, eriti aga Serafimoviitšist lõuna pool ja Sirotinska-jast põhja pool asuvate platsdarmide, samuti Kletskaja sillapea enda käes hoidmist. See ülesanne täideti edukalt: paltsdarmid jäid meie valdusse.

Samal ajal anti vastasele põhja pool Stalingradi, Volga ja Doni vahelisel maa-alal mitu üksteisele järgnenud tugevat lööki. Kuigi need ei andnud suurt territoriaalset edu, oli neil löökidel siiski suur operatiivne tähtsus Punaarmee pealöögi ettevalmistamisel. Tekitades vastasele suuri kaotusi ei lasknud meie vastulöögid sakslastel ette võtta suurema ulatusega aktiivseid manöövreid põhjarindel ning segada meie ettevalmistusi pealetungiks. Nad kõitsid sakslaste põhjapoolse rindeosa külge tugevad vastase jõud.

Sellega kergendati 62. armee võitlust, kes hoidis oma rindel kinni sakslaste peajõud, nende löögirühmituse südamikku.

Nende stalinliku strateegilise plaani ettevalmistavate elementide edukas teostamine aitas tõhusalt kaasa kogu operatsiooni edule tervikuna.

Novembri keskpaiku oli meie vägede koondamine ja ettevalmistamine pealetungiks lõpule viidud. Tuleb märkida seda põhjalikkust, millega valmistati ette juhtivat koosseisu ja vägesid, kes olid määratud löögi andmiseks, eriti aga manöövri läbiviimiseks ning koostöö organiseerimiseks väeliikide ja väekoondiste vahel.

Operatiivplaani sakslaste purustamiseks Stalingradi all oli järgmine. Operatsiooni esialgseks ülesandeks oli murda läbi vastase kaitserinne tema paremal tiival Serafimoviitšist lõuna pool, ja vasakul tiival Stalingradi ja Barmantsaki järve vahelisel maa-alal ning purustada saksa fašistlike vägede tiivapealsed rühmitused. Seejärel Kalatši üldsuunas hoogsalt edasi tungides, pidid meie mõlemad löögirühmitused vaenlase jõud ümber piirama ja looma

peamise operatiivse eelduse nende kapituleerumiseks, kapituleerumisest keeldumise korral aga — nende hävitamiseks.

See meie vägede pealetung loode ja edela pool Stalingradi oli esimeseks etapiks stalinliku plaani täitmisel, mis taotles sakslaste purustamist Stalingradi all.

Pealöögi põhjast Serafimovitši poolt andsid Edelarinde vasaku tiiva väed ja osa Doni rinde vägedest. Põhiliseks manööverdamisvahendiks sellel tiival olid meie liikuvad väekoondised: 3 tanki ja 2 ratsaväekorpust. Vasakul tiival andsid pealöögi Stalingradi rinde vasaku tiiva väed. Liikuva löögirühmituse moodustasid siin 2 mehhaniseeritud korpust ja 1 ratsaväekorpust. Ulejäänud Doni ja Stalingradi rinde jõud pidid täitma abiülesandeid ja oma aktiivse tegevusega siduma sakslasi rindel, takistades neil manööverdamist varudega ning kõrvalepõiklemist meie tiivapealsete löögirühmituste hoopide eest.

Nagu sellest nähtub, baseerus Punaarmee Stalingradi pealetungi operatsiooni plaan kahekülgisel haaramismanöövri, mille ülesandeks oli vastane ümber piirata.

Pealöögi suuna valik kindlustab $\frac{9}{10}$ operatsiooni edust, õpetab seltsimees Stalin. Stalingradi operatsioon on täiuslikuks eeskujuks, kuidas valida löögisuunda. Juba pealetungi ettevalmistamise ajal Stalingradi all, pealetungile eelnenud lahingute käigust avastasid meie väed vastase vägede rühmituse nõrgad kohad. Ent see oli vaid üheks küsimuseks ülesande lahendamisel. Teisest küljest pidid meie vastulöögid põhja pool Stalingradi ja 62. armee visa ning ennastsalgav kaitse tõmbama enda peale ning hoidma kinni Volga ja Doni vahel saksa väerühmituse peamised valikjõud, eriti aga need, mis tegutsesid Verhne-Gnilovski, Kuzmitši, Akatovka, Stalingradi, Jelhi joonel.

19. novembri hommikul langes vastase positsioonidele meie suurtükiväe võimas tulelök. Seejärel asusid pealetungile meie tankid ja jalavägi, keda toetasid suurtükivägi ja õhujõud. Omavahelise oskusliku koostööga purustasid meie väed vastase kaitseehitused, vallutades ühe tugipunkti teise järele. Vastase rinne murti läbi ja meie liikuvad väerühmitused suundusid saks-

laste tagalasse. Lõunapoolne löögirühmitus, olles hävitanud mitu vastase diviisi, jõudis juba 22. novembriks Karpovka jõe lõunakaldale. Seega olid saksa fašistlike vägede peajõud võetud lõunast ja edelast tihedalt haardesse.

Põhjapoolne löögirühmitus jõudis edukalt peale tungides 23. novembril Doni jõe, vallutas Kalatši ja ühines sellest ida pool lõunapoolse löögirühmituse vasaku tiiva osadega.

Piiramisrõngas saksa fašistlike vägede ümber oli seega suletud. Nende valdusse jäi vaid platsdarm Doni jõe läänekaldal, lõuna pool Sirotinskajat. Kartes lüüasaamist sellel platsdarmil, viis saksa väejuhatatus oma väed siit kiiresti Doni idakaldale. Nagu hiljem selgus, sellega vaid suurendasid sakslased meie trofeesid ja saksa sõjavangide arvu Stalingradi piirkonnas.

Seega oli operatsiooni põhiülesanne 4—5 päevaga hiilgavalt täidetud. Saksa fašistliku väerühmituse tiivad Stalingradi suunas olid meie vägede poolt purustatud ja nende peajõud suletud tihedasse piiramisrõngasse.

Meie väed võtsid 19. novembrist kuni 11. detsembrini 172 400 vangi, said 105 lennukit, 1510 tanki, 2134 suurtükki, 7306 autot ja tohutul arvul muid trofeesid. 11 jalaväe-, 2 tankidiviisi ja 1 ratsadiviisi olid puruks löödud.

Meie kõrgem ülemjuhatatus arvestas seda, et vastane üritab tugevate löögirühmitustega purustada piiramisrõnga ja murda läbi koridori ümberpiiratud vägede juurde. Seepärast võeti aegsasti tarvitusele rida operatiiv-strateegilisi ja taktikalisi abinõusid, et tagada sakslaste ümberpiiramisoperatsiooni Stalingradi all.

Üheks tähtsamaks abinõuks oli meie pealetungirinde laiendamine. Detsembri keskpaiku alustasid meie Edelarinde väed ühe osa Voroneži rinde vägede toetusel otsustavat pealetungi. Neile vägedele oli Punaarmee kõrgem ülemjuhatatus seadnud eesmärgiks murda läbi vastase kaitserinne Novaja-Kalitva, Monastõrštšina piirkonnas, jõuda välja nende saksa fašistlike vägede tagalasse, kes tegutsesid Doni suures käärus, ja sulgeda Stalingradi all ümberpiiratud vaenlase vägedele väljapääs haardest ja takistada neile väljastpoolt abi andmist.

Meie vägede pealetung Doni keskjooksu rajoonis piiras otsekohe vastase tegevusvabadust ja takistas manööverdumist varudega. See oli teiseks etapiks sakslaste Stalingradi väerühmituse purustamise plaani teostamisel.

Pealetung neil rinnetel omandas edaspidi iseseisva strateegilise tähtsuse, ent ühtlasi aitas ta tunduvalt kaasa Stalingradi operatsiooni edule. Selles seisiski üks meie väerinnete operatiivse koostöö ülesandeid.

Teiseks abinõuks oli suurte varude koondamine piirkonda lääne pool Stalingradi ja osa meie jõudude väljanihutamine piirkonda põhja pool Kotelnikovot, kust võis oodata sakslaste tugevat vastulööki.

Kolmandaks operatiiv-taktikalise iseloomuga ürituseks oli ratsaväekorpuste paigutamine meie löögirühmituste tiibadele.

See, mida meie kõrgem ülemjuhatus oli ette näinud, teostus.

Saksa väejuhatus koondas Kotelnikovo piirkonda tugeva löögirühmituse, mis koosnes 2 tanki-, 4 jalaväe- ja 2 ratsaväediviisist ning mitmest koondväesalgast kindralfeldmarssal Mansteini juhtimisel, ja paiskas selle Stalingradile, et purustada meie vägede piiramisrõngast. See löök leidis visa vastupanu meie vägede poolt, kes olid operatsiooniplaani kohaselt aegsasti koondatud põhja pool Kotelnikovot asetsevasse piirkonda.

Mansteini löögirühmitus oli arvuliselt ja lahingutehnikalt tunduvalt ülekaalus, võrreldes meie vägedega, kes tegutsesid Kotelnikovo suunas; kuid sellele vaatamata võtsid viimased löögid mehisele vastu. Taandudes aeglaselt põhja poole ja kaitstes visalt iga maastikujoont, kurnasid nad Mansteini rühmitust ja nõrgendasid tema löögijõudu. Seejärel langes vastasele võimas löök meie värsketelt varudelt, mis olid õigeaegselt koondatud lääne pool Stalingradi asetsevasse piirkonda.

Neile varudele ja lõuna pool Stalingradi tegutsevatele vägedele oli kõrgem ülemjuhatus seadnud ülesandeks: „purustada vastase vägede uus löögirühmitus, paisata sakslased tagasi lõunasse ja võtta neilt viimanegi võimalus murda tee oma Stalingradi all ümberpiiratud vägede juurde“.

Ulesanne täideti ja Mansteini väed purustati täielikult, kusjuures nad kaotasid suurema osa oma tehnikast. Ainult tühistel riisimetal õnnestus kiiresti põgeneda lõunasse.

Nii aeti nurja saksa väejuhatuse katse päästa oma ümberpiiratud väed.

Mansteini rühmituse purustamine oli kolmandaks etapiks Stalingradi all tegutsevate saksa vägede purustamise plaani teostamisel.

Teises ja kolmandas etapis purustasid meie väed veel vastase 16 jalaväe-, 4 tanki-, 1 motoriseeritud ja 2 ratsaväediviisi. Seejuures võeti täiendavalt 65 250 vangi, saadi 408 lennukit, 272 tanki, 2219 suurtükki, 7743 autot ja tohutul hulgal muid trofeesid.

Samal ajal surus meie edukas pealetung Edelarindel ja lõuna pool Stalingradi sakslaste rinde üha kaugemale läände, võttes sakslastelt igasuguse reaalse võimaluse päästa Stalingradi all ümberpiiratud feldmarssal Pauluse vägesid.

Katsed varustada ümberpiiratud vägesid ja neid evakueerida transportlennuväe abil aeti meie lennukite ja õhutõrje poolt nurja, kes lühikese aja jooksul tulistasid alla rohkem kui 600 vastase transportlennukit.

Stalingradi all ümberpiiratud saksa fašistlike vägede hävitamine

Punaarmee edukas pealetung kogu rindel Voronežist kuni Kaukaasia mägedeni ja Mansteini väerühmituse purustamine asetaski Stalingradi all ümberpiiratud kindralfeldmarssal Pauluse väed lootusetusse olukorda, tehes nende vastupanu mõttetuks. Sellest lähtudes tegid Punaarmee kõrgema ülemjuhatuse esindajad kindralfeldmarssal Paulusele ettepaneku kapituleeruda, millega viimane aga ei nõustunud. „Kui vaenlane ei alistu, siis ta hävitatakse“ (G o r k i). Ja meie väed asusidki läbi viima seda ülesannet, mis oli küllaltki keerukas ja nõudis põhjalikult läbimõeldud tegutsemist, kui arvesse võtta, et vastase jõud olid tugevad ja nad asusid hästikindlustatud positsioonidel.

Ajavahemikul 10. jaanuarist kuni 2. veebruarini täideti see ülesanne samasuguse meisterliikkusega nagu kogu Stalingradi operatsioongi (joon. 6).

10. jaanuaril, pärast vastase kaitsepositsioonide võimast tulistamist suurtükiväe poolt, alustasid meie väed pealetungi. Ümberpiiratud saksa vägede hävitamine pidi — meie väejuhatuse plaani kohaselt — teostatama nende vägede purustamisega osade kaupa, alates vaenlase valduses oleva platsdarmi läänepoolsest osast. Esialgne löök anti kahes suunas — loodest ja läänest.

10.—13. jaanuarini murti läbi ümberpiiratud väerühmituse läänepoolne rinne, paisates vastase Rossoška ja Tšervlenaja jõgede taha.

Nelja järgmise päeva kestel purustasid meie väed, arendades pealetungi ja käigul ümber rühmitudes löögi andmiseks itta, vastase platsdarmi läänepoolses osas ja jõudsid 17. jaanuariks Peštšanka, Bolšaja Rossoška joonele. Ümberpiiratud vägede valduses olev platsdarm vähenes seega kahekordselt. Sakslaste kaotused inimestes ja tehnikas olid tohutud.

Meie väed liikusid peatumatult edasi ida poole ja jõudsid 24. jaanuaril joonele: Stalingradi edelaserv, Gorodištše, Orlovka. Vaenlane, olles kandnud tohutuid kaotusi, veendus oma vastupanu lootusetuses: sakslased hakkasid suuremate gruppidega, tervete väeosadena end vanggi andma.

24.—26. jaanuarini jõudsid meie väed lahingutega linna servale ja lõikasid ümberpiiratud väed kahte ossa: lõunapoolseks, mis oli ümber piiratud linna tsentrumist lääne pool, ja põhjapoolseks — linna põhjaosas. Doni rinde väed, kes tungisid peale läänest, ühinesid 62. armeeaga, Stalingradi vaprate kaitsjatega.

Veel mõned päevad kestsid lahingud linnas. 1. veebruaril alistus sakslaste väerühmitus eesotsas 6. armee komandöri kindralfeldmarssal Paulusega. Järgmisel päeval alistus ka põhjapoolne grupp.

Parim saksa armee, 6. armee, mis koosnes valitud vägedest, lakkas olemast. Täielikult hävitati ja võeti osaliselt vanggi 6

korpus: 11., 8., 51. ja 4. armee korpus ning 14. ja 48. tankikorpus, kokku 22 diviisi, ümmarguselt 330 000 inimest. Võeti rohkem kui 91 000 vangi, nende hulgas üle 2500 ohvitseri ja 24 kindralit eesotsas armeekomandöri kindralfeldmarssal Paulusega. Trofeesid saadi tohutul hulgal.

Nii lõpetas Punaarmee hiilgavalt Stalingradi operatsiooni.

2. veebruaril esitasid kõrgema ülemjuhatus peakorteri esindaja suurtükiväe marssal Voronov ja Doni rinde vägede juhataja kindralpolkovnik Rokossovski Kõrgemale Ülemjuhatajale seltsimees Stalinile järgmise ettekande:

„Teie käsku täites viisid Doni rinde väed kell 16.00 2. 2. 43 lõpule vastase ümberpiiratud Stalingradi väerühmituse purustamise ja hävitamise... Seoses vastase ümberpiiratud vägede täieliku likvideerimisega on lahingutegevus Stalingradi linnas ja Stalingradi piirkonnas lõppenud.“

Saksa vägede purustamise tulemused Stalingradi all

Stalingradi all toimus augustist kuni jaanuarini, viimane kuu kaasa arvatud, Isamaasõja teise — pärast Moskvat — kampaania otsustav pealahing seninägematus ulatuses. Selles lahingus purustati ja hävitati täielikult tähtsaim saksa fašistlik väerühmitus. Lahing lõppes Punaarmee täieliku võiduga.

Seega lahingus Stalingradi müüride all võitis Punaarmee Isamaasõja teise kampaania, viies selle lõpule veelgi suuremate tulemustega kui esimese kampaania, mis lõppes sakslaste purustamisega Moskva all novembris-detsembris 1941.

Saksa fašistlikel vägedel õnnestus omal ajal enda kätte haarata suure osa nõukogude territooriumist ja saavutada tähtsat taktikalist edu. Ent see edu oli ajutine. Punaarmee oli juba võtnud tagasi tunduva osa vaenlase poolt vallutatud territooriumist. Strateegiliselt kaotasid sakslased nõukogude-saksa rindel mõlemad kampaaniad. Initsiatiiv sõjategevuses oli taas vaenlaselt ära kistud ja see läks meie kõrgema ülemjuhatus kätte.

Sakslaste purustamine Stalingradi all oli lähtebaasiks Punaarmee pealetungi arendamiseks laial rindel Rževist kuni Aasovi mereni.

Suur Isamaasõda astus uude faasi. „On alanud vaenlase massiline väljakihutamine Nõukogudemaalt“ (Stalin). Selle peamiseks eelduseks ja alguseks oli meie võit Stalingradi all.

Punaarmee demonstreeris veel kord kogu maailma ees saksa strateegia puudulikkust ja stalinliku strateegia üleolekut. „Pole kahtlust, et ainult Punaarmee väejuhatuse õige strateegia ja meie komandöride-teostajate painduv taktika võisid viia niisuguse silmapaistva tõsiasjani, nagu seda on 330 000-mehelise määratu suure saksa valikarmee ümberpiiramine ja likvideerimine Stalingradi all.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 77.)

Stalingradi operatsioon on sõjakunsti seisukohalt väejuhi suurimaks meistritööks, kes taotleb otsustavat lahingut võimalikult suuremate tulemustega. Selles suhtes on ta ületanud kõik, mida tunneb sõjakunsti ajalugu. Oma ulatuse, meisterliku plaani ja selle teostamise poolest on ta ületanud möödunud aegade kõige kuulsamad piiramisoperatsioonid.

Stalingradi lahing on klassikaliseks näiteks moodsast, otsustavaid eesmärke taotlevast operatsioonist, mille aluseks on vastase ümberpiiramine manööverdamise abil.

Sellistest suurematest operatsioonidest on minevikus teada prantsuse armee ümberpiiramine 1870. aastal Sedani all. Kuid seal oli ümber piiratud kõigest ligikaudu 120 000 meest, kes kapi-tuleerusid pärast võrdlemisi nõrka vastupanu.

Sakslased püüdsid 1941. aastal Läänerindel korrata Cannae't, piirates Dunkerque'is ümber üle 300 000-mehelise inglise-prantsuse väe. Ent see katse äpardus: maismaa poolt ümberpiiratud väed evakueeriti briti laevastiku poolt.

Samuti kukkus hiilgavalt läbi sakslaste katse korraldada grandioosne Cannae meie Läänerinde vägedele 1941. aasta sügisel Moskva all. Saksa väed, kes püüdsid Moskvat ümber piirata, purustati Punaarmee poolt.

Seega ületab Stalingradi operatsioon kui vastase ümberpiiramise ja hävitamise operatsioon oma ulatuselt kõik, mis on olnud seni sõdade ajaloos.

Stalingradi operatsiooni keerukus ja raskus seisis mitte ainult selles, et tema ettevalmistamine pidi toimuma hiiglasliku kaitselahingu käigus, vaenlase ägeda pealesurumise tingimustes. Operatsiooni käigus oli vaja lahendada kolm väga keerukat ülesannet:

— murda läbi vastase kaitserinne ja piirata ümber tema peamine väerühmitus;

— likvideerida vaenlase katsed purustada piiramisrõngas ja vabastada oma väed;

— hävitada vastase ümberpiiratud väerühmitus.

Kõik need kolm operatsiooni elementi olid suurepäraselt läbi mõeldud, eeskujulikult planeeritud ja Punaarmee poolt oskustlikult täide viidud. Selle lahingu praktilised kogemused andsid rikkalikku materjali teiste taoliste operatsioonide teoreetiliseks läbitöötamiseks.

Stalingradi operatsioon ühes sellele järgneva Punaarmee lahingutegevusega demonstreeris meie relvastatud jõudude lahingu-meisterlikkuse pidevat kasvu.

Kõrgem Ülemjuhataja, Nõukogude Liidu marssal seltsimees Stalin märkis oma käskkirjas 23. veebruaril 1943:

„Sõja käigus Punaarmee on muutunud kaadriarmeeks. Ta on õppinud lööma vaenlast väeramatuult, arvestades tema nõrku ja tugevaid külgi, nagu nõuab kaasaegne sõjateadus. Sajad tuhanded ja miljonid Punaarmee sõdurid on saanud oma relva meistriks — vintpüssi, mõõga, kuulipilduja, kahurväe, miiniheite, tankide, sapöörinduse ja lennuväe alal. Kümned tuhanded Punaarmee komandörid on saanud meistriks vägede juhatamise alal. Nad on õppinud ühendama isiklikku vaprust ja mehisust vägede juhatamise oskusega lahinguväljal, öeldes lõplikult lahti rumalast ja kahjulikust rindejoone taktikast ning asudes kindlalt manöövritaktika pinnale.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 76.)

Kaitselahingud suvel 1942 näitasid, et Punaarmee jõud olid eelmise aastaga võrreldes tunduvalt kasvanud. Pealetungioperatsioonid talvel 1942—1943 toimusid tingimustes, kus nõukogude vägede lahingujõud olid nii arvuliselt kui ka kvalifikatsioonilt veelgi rohkem kasvanud. Kõik see näitas, et saksa armee jõud olid kahanemas, Punaarmee jõud aga üha kasvasid ja tugevnesid.

Seltsimees Stalin ütles oma käskkirjas 23. veebruaril 1943:

„On muutunud jõudude vahekord Nõukogude-Saksa rindel. Asi seisab selles, et fašistlik Saksamaa muutub üha kurnatumaks ja nõrgemaks, Nõukogude Liit aga rakendab üha rohkem tegevusse oma reserve ning muutub tugevamaks. Aeg töötab fašistliku Saksamaa vastu.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 75.)

Pealetungioperatsioonid teistel rindel

Jaauanuaris 1943 jätkasid Stalingradi rinde väed, olles ümber nimetatud Lõunarindeks, Mansteini väerühmituse jälitamis, vabastades 22. jaauanuaril Salski ja 14. veebruaril Rostovi.

Voroneži rinde väed alustasid 6. jaauanuaril pealetungi Ostrogorsk-Rossoši suunas ja likvideerisid 19. jaauanuariks täielikult Doni ja Rossoši jõgede vahel tegutseva vaenlase väerühmituse. Pärast selle likvideerimist jätkasid Voroneži rinde väed Voroneži piirkonnas pealetungi ja vabastasid 25. jaauanuaril täielikult Voroneži, 8. veebruaril Kurski ja 9. veebruaril Belgorodi.

Samal ajal jõudsid Edelarinde väed Põhja-Donetsi jõe jõe nele.

Jaauanuari algul asusid pealetungile Kaukaasia rinde väed. Ootamatu löögiga vallutasid nad 3. jaauanuaril Mozdoki linna ja jõudsid vastast jälitades 6. veebruaril Aasovi mere kaldale, hõivates Jeiski linna.

Ühe kuu vältel läbisid rinde väed lahingutega 600 kilomeetrit.

Kasutades Kaukaasia rinde vägede edu veebruaris 1943, alustasid pealetungi ka teised väed, jõudes visade lahingute järel

aprilli alguseks Kalabotka, Kubani, Adagumi ja Psifi jõe jõe-joonele.

Talvel 1943 anti raskeid lööke vaenlasele ka Leningradi, Kalinini, Loode- ja Läänerinde vägede poolt.

Leningradi rinde väed murdsid jaanuaris läbi Leningradi blokaadi ja vabastasid 18. jaanuaril Šlüsselburgi.

Kalinini rinde väed viisid lõpule Stalingradi miniatüüris, piirates ümber ja hävitades täielikult sakslaste Velikije Luki garnisoni.

Looderinde väed likvideerisid 28. veebruaril Demjanski platsdarmi ja jõudsid 27. märtsil Staraja-Russa, Holmi jõe-joonele.

Läänerinde väed asusid märtsis üldpealetungile Smolenski üldsuunas, vabastades 3. märtsil Rževi, 6. märtsil Gžatski, 12. märtsil Vjazma ja kindlustusid märtsi lõpuks Belõi, Safonov, Kirovi jõe-joonel.

Talvine kampaania nõukogude-saksa rindel lõppes 31. märtsil 1943.

1942.—1943. aasta talvekampaania tulemused

Talvekampaania vältel andsid nõukogude väed vaenlase armeedele raskeid lööke. Punaarmee saavutas Stalingradi all saksa fašistlike vägede üle suurima võidu, mida tunneb sõdade ajalugu, purustas saksa väed Põhja-Kaukaasias ja Kubanis, andis vaenlasele rea purustavaid lööke Kesk-Doni ja Voroneži piirkonnas, likvideerides vaenlase platsdarmi Keskrindel (Ržev, Gžatsk, Vjazma) ja Demjanski piirkonnas ning murdis läbi Leningradi blokaadi.

Neli kuud ja 20 päeva kestnud pealetungi jooksul tungis Punaarmee äärmiselt rasketes talvistes tingimustes paiguti 600—700 km edasi läände. Nõukogude väed vabastasid saksa anastajaist tohutu, 480 000 ruutkilomeetri suuruse territooriumi. Punaarmee pealetungi tagajärjel puhastati vaenlasest meie maa rajoonid, mis omasid suurt majanduslikku ja sõjalis-strateegilist tähtsust. Täielikult vabastati Voroneži ja Stalingradi oblast, Põhja-Osseedi ja

Kabardiini autonoomne vabariik, Stavropoli krai, Tšerkessi ja Adõge autonoomne oblast, peaaegu täielikult Krasnodari krai, Rostovi ja Kurski oblast ning suur osa Vorošilovgradi, Smolenski ja Orjoli oblastist ühes paljude suurte linnade ja mitme tuhande külaga.

Punaarmee, paisanud vaenlase tagasi läände, vabastas meie maa tähtsamad vee- ja raudteeühendused, nende hulgas vaenlase poolt sügisel 1942 läbi lõigatud Volga veetee, ja puhastas saksa vägedest Doni jõe täies ulatuses. Vaenlasest vabastati ja võeti uuesti eksploatatsiooni raudteemagistraalid: Stalingrad — Povorino, Stalingrad — Lihhaja — Vorošilovgrad, Stalingrad — Krasnodar, Vladikavkaz — Rostov Doni ääres, Liski — Millerovo — Šahtõ — Rostov Doni ääres, Jelets — Kastornoje — Valuiki — Vorošilovgrad, Moskva — Vjazma, Moskva — Ržev — Velikije Luki ja palju teisi.

Punaarmee pealetungi vältel 10. novembrist 1942 kuni 31. märtsini 1943 said meie väed järgmisi trofeesid: 1490 lennukit, 4670 tanki, 15 860 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 9835 miinipildujat, 30 705 kuulipildujat, üle 500 000 vintpüssi, 17 miljonit mürsku, 128 miljonit padrunit, 123 000 autot, 890 vedurit, 22 000 vagunit, 1825 ladu mitmesuguse sõjavarustusega, samuti suurel hulgal raadiojaamu, mootorrattaid, ja palju muud sõjavarustust.

Selle aja kestel hävitasid meie väed 3600 vastase lennukit, 4520 tanki ja 4500 suurtükki.

Kokku kaotas vaenlane meie talvise pealetungi kestel 5090 lennukit, 9190 tanki ja 20 360 suurtükki.

10. novembrist 1942 kuni 31. märtsini 1943 võeti vangi 343 525 vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

Sama aja jooksul kaotas vastane ainuüksi surmasaanuina rohkem kui 850 000 sõdurit ja ohvitseri.

Sakslaste üldkaotused Isamaasõja teiseks aastapäevaks moodustasid Nõukogude Informatsioonibüroo 21. juuni 1943. a. andmeil ainult surmasaanuina ja vangilangenuina 6 400 000 sõdurit ja ohvitseri. Vaenlane kaotas 56 500 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 42 400 tanki ja 43 000 lennukit.

Punaarmee poolt 1942.—1943. a. talvekampaania kestel hitlerlikest okupantidest vabastatud territooriumi ulatus on näidanud joon. 7.

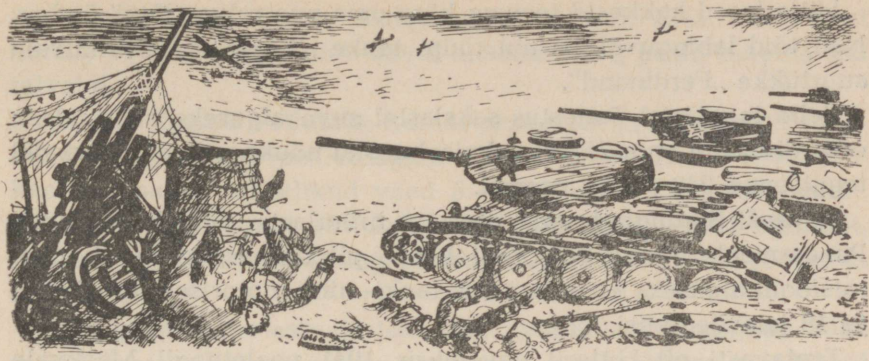
Punaarmee võttis kindlalt algatusvõime sõjategevuses enda kätte kõvendades veelgi oma löökide jõudu.

„Kogu Nõukogude rahvas rõõmustab Punaarmee võitude üle — kirjutas Kõrgem Ulemjuhataja seltsimees J. Stalin oma käskkirjas 23. veebruarist 1943 — Kuid Punaarmee sõdurid, komandörid ja poliittöölised peavad kindlalt meeles pidama meie õpetaja Lenini juhust: „Esiteks mitte võidujoovastusse sattuda ja kelkida, teiseks — võit kindlustada ja kolmandaks — lüüa vaenlasi lõplikult.“

Meie kodumaa vabastamise nimel vihatud vaenlasest, lõpliku võidu nimel saksa fašistlike röövvalutajate üle, käsin:

2. Kõvendada lööke vaenlase vägede pihta, väsimatult ja viisalt jälitada vaenlast, mitte lasta tal kindlustuda kaitsepositsioonidel, mitte anda talle rahu päeval ega ööl, ära lõigata vaenlase ühendusteid, ümber piirata vaenlase vägesid ja hävitada neid, kui nad keelduvad relvi maha panemast...“

PUNAARMEE PEALLETUNG SUVEL 1943

Lõpetanud edukalt talvekampaania 1942.—1943. aastal, hindasid nõukogude rahvas ja Punaarmee kainelt vaenlase jõudu ja olid teadlikud, et ees seisab veel raskeid lahinguid ja tõsiseid katsumusi. Kõrgem Ülemjuhataja seltsimees Stalin juhtis korduvalt tähelepanu sellele, et vastane õpib omaenda kaotustel ja kahtlemata üritab rakendada uusi sõjapidamise vorme ning vahendeid. Hitler tõmbab silmuse oma vasallide kaela ümber koomale ja sunnib neid andma uut suurtükiliha.

Hitlerlik jõuk Berliinis oli otsustanud anda revanši Stalingradi eest. Nad asusid palavikuliselt ette valmistama uut pealetungi. Saksamaal kuulutati välja uus „totaalne“ mobilisatsioon. Tuhanded tehased ja vabrikud suleti ning vabanenud töölised saadeti rindele. Tööstusettevõtete töölised asendati välismaa töölistega, kes olid vägivaldselt Saksamaale küüditatud Euroopa orjastatud riikidest, peamiselt Nõukogude Liidu ajutiselt okupeeritud maa-aladelt.

Hitlerlased hakkasid tegema kära oma uue relva „Fau“ ümber. Nad tõid lahinguväljale uut tüüpi tanke „Tiiger“ ja iseliikuvaid suurtükke „Ferdinand“.

Selle tagajärjel õnnestus sakslastel suve alguseks suurendada oma diviiside arvu 257-ni eelmisel aastal nõukogude-saksa rindel tegutsenud 240 diviisi asemel.

Revanši Stalingradi eest otsustas hitlerlaste väejuhatuse anda Punaarmeele Kursk-Belgorodi kaare piirkonnas, kuhu oli operatsiooni alguseks koondatud 20 tanki- ning motoriseeritud diviisi ja 18 jalaväediviisi.

Teatavasti oli Hitleril novembris 1941 pealetungil Moskvale 200—250 km pikkusel rindel 13 tankidiviisi, nüüd aga oli neid 120 km pikkusel rindel poolteist korda rohkem.

5. juuli hommikul asusid vaenlase jõud, mis koosnesid tugevatest tanki- ja jalaväeosadest, arvuka lennuväe toetusel Orjol-Kurski ja Belgorodi suunas pealetungile. Eelmisel päeval oli Hitler andnud käskkirja, milles öeldi, et: „Saksa armee asub idarindel üldpealetungile“, et saksa vägede poolt antaval löögil „peab olema otsustav tähtsus ja see peab saama pöördepunktiks sõja käigus“ ning et „see on viimne lahing Saksamaa võidu eest“.

Ent Saksa armee kaotanud selles „otsustavas pealetungis“ tohutul arvul inimjõudu, tanke, suurtükke ja lennukeid, ei saavutanud mingit operatiivset, isegi mitte taktikalist edu. Veel enam, meie väed, jahvatanud läbi vaenlase pealetungivad diviisid, andsid ise vastase pealetungivale armeele võimsa vastulöögi. Selle tagajärjel taastasid Orjol-Kurski suunas tegutsevad nõukogude väed juba 17. juulil täielikult olukorra rindel, nagu see oli 5. juulil 1943, s. o. enne sakslaste pealetungi algust. Belgorodi suunas tegutsevad nõukogude väed, arendades edukalt vastupealetungi, jõudsid 23. juuliks samuti joonele, kus nad olid asunud enne sakslaste pealetungi algust selles rajoonis, s. o. 5. juulil 1943.

Seega saksa vägede suvine pealetung, millele hitlerlased olid pannud suuri lootusi, nurjus. Punaarmee hajutas hitlerlaste poolt väljamõeldud muinasjutu sellest, nagu ei oleks Punaarmee või-

meline teostama edukat pealetungi suve ajal. 1943. aasta suvi näitas, et Punaarmee võib suvel niisama hästi peale tungida kui talvelgi.

Asjatuis katseis vallutada Kurski platsdarm ja luua seega soodsad eeltingimused pealetungiks Orjoli platsdarmilt Moskvale kaotasid saksa fašistlikud väed 5.—23. juulini kuni 2900 tanki, 1039 suurtükki, neist 195 iseliikuvat suurtükki, 1392 lennukit, rohkem kui 5000 autot ning surmasaanuina üle 70 000 sõduri ja ohvitseri.

Nii lõppes hitlerlaste järjekordne avantüür. Nõukogude väed ajasid nurja sakslaste suvise pealetungi; veel rohkem, nad läksid seejärel ise üle otsustavale pealetungile vaenlase väerühmituste vastu, kes asusid Orjol-Kurski kaarel ning Belgorodi piirkonnas, ja andsid neile raske löögi.

Saksa väejuhatatus osutas Orjolile suurt tähtsust. Hitleri kindralid pidasid Orjoli parimaks platsdarmiks saksa vägede pealetungil Moskvale ja ühtlasi ka saksa kaitsesüsteemi kindlaimaks bastiooniks keskriindel.

Kahekümne kahe kuu jooksul olid sakslased muutnud Orjoli platsdarmi võimsaks kindlustatud rajooniks ja loonud siin tugevad kaitsehitused, mis olid ešeloneeritud kaugele sügavusse ja toetusid arvukaile vesitõkkeile. Saksa ajakirjandus ja raadio kuulutasid Orjoli saksa kaitsesüsteemi tugevuse ja vankumatuse sümboliks idarindel.

12. juulil alustasid nõukogude väed, kes asusid põhja, ida ja lõuna pool Orjoli, otsustavat kontsentrilist pealetungi üldsuunas Orjolile. Saksa väejuhatatus andis oma vägedele, kes teostasid kaitset Orjoli platsdarmil, käsu mitte sammugi taanduda, vaid võidelda viimase meheni. Orjoli piirkonda toodi vahetpidamata uusi täiendusi Saksamaalt, samuti teistest nõukogude-saksa rindeosadest.

Täites Kõrgema Ulemjuhataja käsku liikusid Punaarmee osad, vaatamata suurtele vihmasadudele ja halbadele teedele, kindlalt edasi, mürdsid kogu sügavuses läbi sakslaste kaitsejooned ja valutasid 5. augustil pärast ägedaid tänavavõitlusi Orjoli.

Belgorodi suunas läksid meie väed 4. augustil üle pealetungile, murdsid läbi vastase kaitse ja, tekitades sakslastele raskeid kaotusi, hõivasid 5. augustil Belgorodi.

5. augustil kell 24.00 saluteeris meie kodumaa pealinn Moskva kodumaa nimel vapratele vägedele, kes vallutasid Orjoli ja Belgorodi, kaheteistkümne suurtüki-kogupauguga. See oli esimene saluut Suure Isamaasõja ajal.

Meie vägede pealetungilahingute kestel Orjoli suunas 24. juulist kuni 6. augustini ja Belgorodi suunas 4.—6. augustini hävitasid meie väed: vastase sõdureid ja ohvitseri — üle 50 000, lennukeid — 1100, tanke — 1705, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 584 ja autosid — 6000.

Kokku tekitas Punaarmee lahinguis Orjol-Kurski ja Belgorodi suunas ühe kuu jooksul, 5. juulist kuni 6. augustini vastasele järgmisi kaotusi: surmasaanuina sõdureid ja ohvitseri — 120 000, vigastati ja hävitati tanke — 4605, suurtükke — 1623, autosid — 11 000 ja tulistati alla lennukeid — 2492.

Sama aja kestel said meie väed sõjasaagiks: tanke — 521, mitmesuguse kaliibriga suurtükke, sealhulgas iseliikuvaid suurtükke — 875, kuulipildujaid — 2521 ja mitmesuguseid ladusid — 325. Vangi võeti 12 418 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Seega likvideeriti vaenlase võimsaim ja meile kõige ohtlikum Orjoli kindlustatud strateegiline platsdarm, mida hitlerlik väejuhatas mõtles kasutada hüppelauana oma pealetungil Moskvale.

Teiseks saksa armee tähtsamaks kindlustatud platsdarmiks oli Belgorodi ja Harkovi piirkond.

Sakslased olid koondanud siia oma tähtsama tankirühmituse, sealhulgas SS valiktankidiviise, asutanud suured relva- ja laske-moonalaod ning ehitanud võimsad kindlustatud kaitseliinid.

Alustanud pealetungi Harkovi suunas, murdsid meie väed läbi vastase kaitsesüsteemi ja, likvideerinud tema visa vastupanu, vallutasid 23. augustil tormijooksuga Harkovi.

Sellega likvideeriti edukalt ka Belgorod-Harkovi platsdarm.

Neis lahinguis demonstreeris Punaarmee oma kaitse ja pealetungi võimsat jõudu. Ka siin ilmnnes stalinlik strateegia kogu oma

suuruses. Nõukogude kõrgema ülemjuhatusel geniaalne plaan, silmapaistvalt täpne arvestus, ülesannete ja nende lahendamise meetodite põhjalik läbitöötamine andsid meile võimaluse vastase edasitungi seisma panna, tema jõude välja kurnata, anda seejärel vaenlasele raskeid vastulööke, asuda ise pealetungile ning purustada ta täielikult.

Nende lahingute esimesel etapil ei tabanud hitlerlaste pealetung meid ootamatult. Meisterlikult, kõigi võimalike vahenditega teostatud luure lubas täpselt kindlaks määrata mitte ainult sakslaste pealetungi alguspäeva, vaid ka rünnaku kellaaja ja pealöögi suuna. Meie võitlejad ja ohvitserid said õigeaegselt teada, mida kujutasid endast „tiigrid“, „pantrid“ ja „ferdinandid“, ning valmistusid võitluseks nende vastu. Nõukogude suurtükivägi ja tankid olid varustatud niisugust tüüpi mürskudega, mis tungisid läbi saksa rasketankide soomusest ja viisid sageli neid rivist välja juba esimese lasuga.

Ära kasutades Moskva ja Stalingradi lahingute kogemusi suutsid meie väed lühikese ajaga organiseerida tugeva, kaugemale sügavusse ešeloneeritud kaitse, mis koosnes mitmest kaitsejoonest suure hulga tranšeede, ühenduskäikude, põikpositsioonide ja stabiilsete tulepesadega.

Ent üheks otsustavamaks teguriks oli meie vägede lahingu-meisterlikkus.

Meie väed täitsid täpselt seltsimees Stalini käsku, milles nõuti, et kogu Punaarmee peab päevast päeva täiustama oma lahingulist väljaõpet, et kõik komandörid ja võitlejad õpiksid sõjakogemustel, õpiksid sõdima nii nagu seda on tarvis võidu saavutamiseks.

Kaitselahingud olid vaid Orjol-Kurski ja Belgorodi lahingute esimeseks etapiks. Kõrgema ülemjuhatusel jälgis tähelepanelikult nende lahingute käiku, koondas pidevalt ja aegsasti arvukaid jalaväe, tanki- ja lennuväe osi sakslaste vastu, ilmudes seega suurepäraselt oskust kiiresti siirduda otsustavates suundades kaitselt pealetungile.

Vastase Orjoli ja Belgorod-Harkovi platsdarmide edukas likvideerimine oli meie vägede suurimaks operatsiooniks pärast

sakslaste purustamist Stalingradi all. Punaarmee võidud Orjoli ja Harkovi piirkonnas panid kindla aluse meie vägede pealetungi edasiarendamiseks, mis kõrgema ülemjuhatuses plaani kohaselt pidi viima Donbassi ja seejärel kogu Vasakkalda-Ukraina vabastamisele.

Sakslaste kolmandaks kindlustatud platsdarmiks oli Donbassi idapoolne osa, kus kaitseliin kulges Põhja-Donetsi ja Miussi jõgesid mööda.

Kõrgema ülemjuhatuses käsul alustasid meie lõunaarmeed pealetungi, forsseerisid Miussi ja Põhja-Donetsi jõed, murdsid läbi vaenlase kaitse ja saavutasid tähtsa võidu saksa anastajate üle Doni basseinis. Pärast Punaarmee kuus päeva kestnud hoogsat pealetungi vabastati täielikult meie maa tähtsaim kivisöe- ja tööstusrajoon Donbass.

Oma edukat pealetungi jätkates kihutasid meie väed sakslasi kiiresti lääne poole, vabastasid peaaegu kogu Aasovi mere ranniku, jõudsid tugevasti kindlustatud Melitopoli ja Zaporozje piirkonda ning sulgesid seega Krimmi ja Dnepri alamjooksule viivad teed.

Pärast rasket lüüasaamist Orjoli, Belgorodi ja Harkovi all ning Donbassis tegi saksa väejuhatuse lootusetu katse peatada meie vägede pealetungi Desna jõe joonel, kuhu ta oli kogu jõe ulatuses ehitanud võimsa moodsa kaitsesüsteemi. Seda kaitsepositsiooni olid sakslased kahe aasta vältel kindlustanud ja pidasid seda võitmatuks. Kuid meie väed forsseerisid raskeis tingimustes Desna jõe ja purustasid sakslaste kaitseliini.

Sellal, kui meie väed lõuna pool Brjanski kihutasid sakslasi läände, anti vaenlase vägedele löök ka Smolenski ja Roslavli suundades. Murdnud läbi vaenlase tugevasti kindlustatud kaitseriba, forsseerisid meie väed selles rajoonis Dnepri, vallutasid Lääne-Düüna ja Dnepri vahelise maa-ala ehk nn. Smolenski vära-
vad ja vabastasid Smolenski linna, mis oli sakslaste tähtsaimaks strateegiliseks kaitsesõlmeks lääne suunas.

Meie vägede otsustava tegevusega Kubanil murti vaenlase vastupanu ka Novorossiiski rajoonis, Kubani alamjooksul ja

Tamani poolsaarel. Sellega likvideeriti sakslaste operatiivse tähtsusega platsdarm Kubanil, mis oli neile kindlustanud Krimmi kaitse ja võimaldanud asuda pealetungile Kaukaasia suunas.

Pärast rasket lüüasaamist äsjastes lahingutes püüdsid sakslased pealetungivaid nõukogude vägesid iga hinna eest peatada Dnepriil. Saksa väejuhatuse tõmbas oma vägede peajõud kokku Dnepri ja Molotšnaja jõgedele ehitatud võimsale kaitseliinile. Sakslased lootsid neil kaitseks hästisobivail positsioonidel kindlalt püsima jääda. Ent need sakslaste lootused luhtusid. Punaarmee ületas käigult võimsa vesitõkke Dnepri, purustas vastase stabiilsed ning tugevad kaitseehitused ja organiseeris jõe paremal kaldal rea strateegiliselt tähtsaid platsdarme. Pealetungi edasi arendades andis Punaarmee saksa fašistlikele vägedele Dnepri suures käärus purustava hoobi ning vabastas tähtsad tööstuskeskused Dnepropetrovski ja Dneprodzeržinski ning suure raudteesõlme Pjatihatka.

Ühtlasi murdsid meie väed läbi sakslaste võimsa kaitseriba Molotšnaja jõel, mis oli oma tehniliselt viimisteldud tankitõkete poolest ning elavjõu, kahurite ja tankide rohkuselt veelgi tugevam sakslaste kaitsest Miussi jõel. Seega purustasid meie väed kogu vaenlase kaitse Zaporozžjest kuni Aasovi mereni ja jõudsid välja Dnepri alamjooksule, kus nad lõikasid ära sakslaste väerühmituse Krimmis.

Nende, kõrgema ülemjuhatuse poolt kavastatud operatsioonide meisterliku läbiviimisega vabastas Punaarmee vaenlasest määratu suure maa-ala ja jättis sakslased ilma strateegiliselt tähtsatest rajoonidest ning ühendusteedest. Vaenlane paisati Soži jõe suudmest kuni Musta mereni 1200 km ulatuses Dnepri taha. Kogu Vasakkalda-Ukraina vabastati lühikese aja jooksul saksa rööv-vallutajaist.

Meie väed forsseerisid pealetungilahinguis neli tähtsat vesitõket: Põhja-Donetsi, Desna, Soži ja Dnepri jõed, ilmutades sealjuures suurt manööverdamisuskust ja sõjalist meisterlikkust.

Punaarmee vabastas ja võitis meie kodumaale seega vähem kui neli kuud kestnud pealetungiga tagasi 350 000 km² suuruse pind-

alaga territooriumi, mis omas riigile ülisuurt majanduslikku ja sõjalis-strateegilist tähtsust.

Täielikult puhastati saksa fašistlikest rööv vallutajaist: Krasnodari krai, Rostovi, Voroišilovgradi, Stalino, Harkovi, Poltaava, Sumõ, Tšernigovi, Kurski, Orjoli ja Smolenski oblastid ning vabastati suur osa Zaporozje, Dnepropetrovski ja Kiievi oblasteist. Algas sakslaste väljakihutamine Valge-Venest. Teostades peale tungi 2000 km pikkusel rindel tungis Punaarmee 300—450 km edasi läände ja vabastas rohkem kui 38 000 asustatud punkti, sealhulgas 162 linna. Fašistlikust orjusest päästeti miljoneid nõukogude inimesi.

Donbassi, Harkovi, Orjoli, Taganrogi, Brjanski, Smolenski, Dnepropetrovski, Dneprodzeržinski, Zaporozje ja teiste tähtsate tööstuskeskuste vabastamine suurendas tunduvalt Nõukogude Liidu majanduslikke ressursse ning tõstis veelgi Punaarmee võimsust.

Põhja-Donetsi ja Dnepri vahelise ulatusliku territooriumi vabastamisega saksa fašistlikest rööv vallutajaist võitis Punaarmee meie kodumaale tagasi meie rikkaima viljaaida, meie viljakandvaima põllumajandusliku rajooni. Hitlerlased aga kaotasid sellega suure toitusbaasi, mida nad olid seni püüdnud iga hinna eest enda käes hoida.

Punaarmee vabastas vaenlasest säärased suured raudteesõlmed, nagu: Smolensk, Roslavl, Neevel, Brjansk, Kritšev, Unetša, Orjol, Hutor Mihhailovski, Vorozba, Konotop, Bahmatš, Nežin, Harkov, Poltaava, Sumõ, Romodan, Grebenka, Debaltsevo, Jassinovataja, Nikitovka, Pavlograd, Krasnograd, Lozovaja, Krasnoarmeiskoje, Volnovahha, Sinelnikovo, Pjatihhatki, Dnepropetrovsk, Zaporozje jt. Seega langesid Punaarmee kätte järgmised tähtsad raudteemagistraalid: Moskva — Smolensk; Moskva — Orjol — Kursk — Belgorod — Harkov — Rostov; Harkov — Stalino — Mariupol; Moskva — Brjansk — Novobelitsa; Kursk — Vorozba — Darnitsa; Orjol — Brjansk — Roslavl — Smolensk; Harkov — Krasnograd — Dnepropetrovsk; Suhhinitši — Brjansk — Vorozba; Vjazma — Brjansk — Konotop; Kritšev — Unetša — Vorozba —

Sumõ — Harkov; Bahmatš — Romodan — Poltaava; Novobelitsa — Nežin — Grebenka — Zolotonoša; Harkov — Poltaava — Krementšug; Harkov — Poltaava — Romodan — Darnitsa; Stalino — Volnovahha — Pologi — Zaporožje; Zaporožje — Melitopol — Genitšesk; Dnepropetrovsk — Pjatihhatki jt.

Seega võitis Punaarmee tagasi tähtsaimad raudteemagistraalid, mis ühendavad meie maa keskust lõunaga. Seeläbi said nõukogude väed tunduvalt paremaid manööverdamisvõimalusi ja operatiiv-taktikalised tingimused muutusid meie kasuks. Saksa armeelt aga võeti nende strateegiliselt tähtsate ühenduste kaotamisega suurel määral soodsad tingimused tema vägede vabaks manööverdamiseks ning tema operatiiv-taktikalised võimalused halvenesid.

Pealetungi kestel vabastasid meie väed okupantidest järgmised meresadamad: Anapa, Taman, Taganrog, Mariupol, Ossipenko (Berdjansk) ja tähtsa sadama ning Musta mere sõjalaevastiku teise baasi — Novorossiiski.

1943. aasta 5. juulist 5. novembrini tekitas Punaarmee saksa fašistlikele vägedele raskeid kaotusi elavjõus ja tehnikas. Sellel ajavahemikul purustasid meie väed 144 vaenlase diviisi, sealhulgas 28 tanki- ja motoriseeritud diviisi. Kõiki neid diviise oli suvekampaania vältel korduvalt täiendatud elavjõuga ja tehnikaga. Vaenlane kaotas ainuüksi surmasaanuina kuni 900 000 sõdurit ja ohvitseri. Vangi võeti 98 000 saksa sõdurit ja ohvitseri, neist rohkem kui pooled haavatuina. Kokku kaotasid sakslased suvistes lahingutes surmasaanuina, haavatuina ja vangilangeanuina üle 2 700 000 sõduri ja ohvitseri.

Samal ajavahemikul hävitasid meie väed kuni 9900 lennukit, hävitasid ja vigastasid 15 400 tanki, hävitasid 13 000 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, sealhulgas 1350 iseliikuvat suurtükki „Ferdinand“, 13 000 miinipildujat, üle 50 000 kuulipilduja, 60 500 autot, 390 autosisterni, 2500 mootorratast, 900 traktorit, 13 000 vankrit koormaga, üle 4000 raudteevaguni, üle 300 veduri ja rohkem kui 2000 mitmesugust ladu.

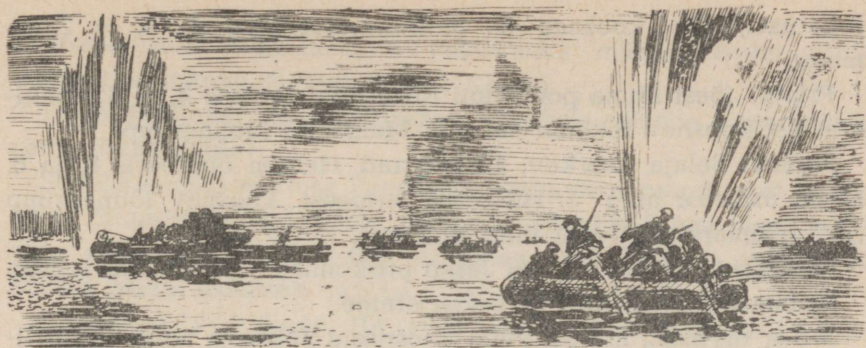
Sama aja jooksul said meie väed järgmisi trofeesid: lennukeid — 289, tanke — 2300, sealhulgas „Tiigreid“ ja „Pantreid“ — 204,

soomusautosid — 190, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 6800, sealhulgas iseliikuvaid suurtükke „Ferdinand“ — 139, miinipildujaid — 6180, kuulipildujaid — 24 460, mürske — 7 759 000, miine 2 100 000, lennukipomme — 300 000, tankitõrje- ja jalaväemiine ning fugasse — 1 500 000, vintpüsse ja automaate — üle 450 000, püssipadruneid — 100 500 000, mitmesugust kaablit — 50 000 km, autosid — 15 482, vedureid — 414, vaguneid — 13 210, koormaga vankreid — 5400, hobuseid — 30 400, mitmesuguseid traktoreid — 873, ladusid mitmesuguse sõjamoonaaga — 1889, mootorrattaid — umbes 3000, jalgrattaid — 16 685, raadiojaamu — 1201.

Kogusummas kaotas vaenlane 1943. aasta 5. juulist kuni 5. novembrini: lennukeid — 10 189, tanke — 17 700, suurtükke — 19 800, kuulipildujaid — 74 460, miinipildujaid — 19 180, autosid — 75 982.

Punaarmee poolt 1943. aasta 18. juulist kuni 5. novembrini saksa okupantidest vabastatud territooriumi ulatus on näidatud joon. 8.

PUNAARMEE 1944. AASTA PEALETUNGI- OPERATSIOONID¹

1943. a. eduka pealetungi tulemusena kulges meie vägede rindejoon 1. jaanuariks 1944 järgmiselt:

Sviri jõgi, Mga, Tšudovo, Staraja Russa, Neevel, Gomel, Ovrutš, Fastov, Tšerkassõ, Zaporozje ja sealt edasi Dnepri jõge mööda kuni Musta mereni (joon. 9).

Sel ajal oli Punaarmee vastas seisvate vaenlase vägede rühmitus järgmine:

Põhja-Soomes, Karjalas ja Karjala maakitsusel teotsesid 20. saksa Lapimaa armee ja soome armee.

Soomes lahe rannikul ja sealt edasi joonel: Uritsk, Novgorod, Velikije Luki asetsesid kindral Küchleri 16. ja 18. armee.

Joonel: Neevel, Vitebsk, Orša, Tšaussõ ja edasi kuni Pripeti jõeni asetses saksa armee keskgrupp kindral von Buschi ülem-

¹ Selle peatüki koostamiseks kasutatud joonised ja muu materjal on võetud raamatust „Kümme purustavat lööki“, „Vojenizdat“ 1945 ja kogumikust „Nõukogude Informatsioonibüroo teadaanded“, kd. VI, 1944. a. väljaanne.

juhatusel, mis koosnes 3. tankiarmeest ning 4., 9. ja 2. armeest.

Pripeti jõest lõuna pool kuni Kazatinini teotses 4. ja 1. tankiarmeest koosnev feldmarssal von Mansteini lõunagrupp.

Joonel: Belaja Tserkov, Kirovograd, Herson opereeris 8. ja 6. saksa armeest ning 3. rumeenia armeest koosnev lõunagrupp „A“ feldmarssal Kleisti ülemjuhatusel.

Sakslaste tagalas asetsetes Jassõ piirkonnas 4. rumeenia armee. Krimmis asus kaitsel 17. saksa armee.

376-st diviisist, millest tollal koosnesid Saksa ja tema vasallriikide armeed, oli nõukogude-saksa rindel 207 saksa diviisi ning 50 soome, rumeenia ja ungari diviisi, kokku 257 diviisi. Vaenlase käsutada olevast 32-st tankidiviisist teotses Punaarmee vastu 25 tankidiviisi.

Sellises olukorras algas 1944. aastal Punaarmee suur pealetung, et täita Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini poolt 7. novembri 1943. a. käskkirjaga antud ülesannet — välja kihutada saksa barbarid ja „... puhastada Nõukogude maa saksa röövvalutajaist“. Punaarmee asus ajaloolise kümne purustava löögi teostamisele, et vabastada saksa röövvalutajaist ka ülejäänud osa ajutiselt okupeeritud nõukogude territooriumist: Leningradi oblast, Baltimaade nõukogude vabariigid Eesti, Läti ja Leedu, Nõukogude Valge-Vene, Paremkalda-Ukraina, Krimm ja Bessaraabia. Seejärel aga viia sõjategevus üle Saksamaa ja tema liitlaste territooriumile ja „... jälitada haavatud saksa kiskjat, püüdes ta kannul, ning lüüa teda lõplikult tema enda koopas“. (Kõrgema Ülemjuhataja käskkiri 1. maist 1944 nr. 70. J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 118.)

Eespooltoodud saksa vägede rühmitus näitab, et hitlerlik väejuhatus pidas 1. jaanuariks 1944 kõige rohkem ohustatuks oma vägede lõunapoolset tiiba, olles arvamusel, et Punaarmee hakkab 1944. a. algul pealetungi arendama just selles rinde osas. Oma 25-est idarindel olevast tankidiviisist koondasid sakslased 1943. a. detsembrikuu jooksul 19 tankidiviisi Pripeti jõest lõuna poole.

Lõunapoolsete väerühmituste juhatajais määras Hitler feldmarssal Mansteini ja feldmarssal Kleisti.

Tekib küsimus: mis põhjustas vaenlase vägede koondamise rinde lõunatiivale?

Selleks andsid põhjuse Punaarmee kaks demonstratiivset pettelööki Žitomiri ja Kirovogradi suunas.¹ Tegelikult aga algas meie suur pealetung 1944. aastal Kõrgema Ulemjuhataja seltsimees Stalini plaani kohaselt mitte lõunas, vaid põhjas.

Esimene löök (joon. 10) rabas sakslasi ajavahemikul 14. jaanuarist kuni 29. veebruarini 1944 Leningradi all. See teostus rohkem kui 300 km pikkusel rindel ja ulatus oma lõpufaasis kuni 270 km sügavuseni vastase positsioonidesse. Kogu operatsioon teostati kolmes üksteisele järgnenud etapis.

Leningradi all toimunud operatsiooni algul tegutsesid Leningradi ja Volhovi rinnetel nõukogude vägede vastu: 13 jalaväe-, 2 kergejalaväe- ja 5 väliaviodiviisi, hispaania leegion, 3 tankigrenaderi SS diviisi, 1 tanki- ja 1 SS politseidiviisi.

27 kuud järgemööda tegid need kõirilõikajad katseid vallutada Leningradi, mis neil aga ei õnnestunud. Ent selle ajaga läks neil korda organiseerida Leningradi lähistel kaugele sügavusse eeloneeritud kaitsesüsteem ja ehitada tugevaid, sealhulgas ka raudbetoonist kaitseehitisi.

1943. aastal olid need sakslaste kaitsetööd jõudnud niisugusesse arenemisjärku, et vaenlane pidas oma kaitsesüsteemi Leningradi all võitmatuks. Sakslased arvasid, et kui Punaarmee üritaks selles suunas pealetungi, siis selle pealetungi hoog kohe raugub ja hääbub arvukate soode, metsade ja miiniväljade rägas-

---

¹ Ukraina rinde väed alustasid 1943. a. detsembri lõpul pärast sakslaste vasturünnakute tagasilöömist ise pealetungi Žitomiri rajoonis ja jõudsid 14. jaanuariks 1944 joonele: Stalin, Sarnõ, Stepan, Tutšin, Ljuban, Lipovets, Stavištše, Kanev. 2. Ukraina rinde väed vabastasid 8. jaanuaril 1944 Kirovogradi ja jõudsid 13. jaanuaril sellest linnast lääne pool asuvasse rajooni ning kindlustasid end siin. Nende pettemanöövrite eesmärk oli seega saavutatud ja vaenlane eksiteele juhitud. Nii Hitler kui ka tema feldmarssalid ei saanud sellest aru, et neid oli ninapidi veetud.

tikus. Eriti kindlana tundis end vaenlane 1944. aasta talvekuudel, kuna detsembris ja jaanuaris püsis temperatuur veel kõrgel, esines pehmeid ilmu sulaga ning enamik soid ja rabasid polnud veel kinni külmanud.

Kõrgem ülemjuhatus andis Leningradi ja Volhovi rinde vägedele konkreetse ülesande: hävitada kahe rinde tihedas koostöös sakslaste Leningradi väerühmitus, puhastada täielikult Leningradi oblast saksa röövvallutajaist ja luua seega kõik vajalikud eeltingimused edasiseks pealetungiks, mille eesmärgiks oli Baltimaade nõukogude vabariikide — Eesti, Läti ja Leedu vabastamine saksa orjusest.

Võitluste esimene etapp vältas 14.—27. jaanuarini. Sellel ajavahemikul murti läbi vaenlase peakaitseliin ning piirati sisse ja hävitati kaks suuremat sakslaste väerühmitust: üks Strelna, Ropša, Krasnoje Seloo piirkonnas ja teine Novgorodi piirkonnas.

Esimene neist väerühmitustest likvideeriti järgmistel asjaoludel:

1944. a. 14. jaanuari hommikul asus nõukogude vägede mereäärne grupp kindral Fedjuninski ülemjuhatusel rünnakule Oranienbaumi platsdarmilt ehk „väikeselt maalt“, nagu seda tollal nimetati, üldsuunaga Ropšale. Järgmisel päeval, 15. jaanuaril, alustati Pulkovo piirkonnast teist lööki, mis oli sihitud samuti Ropšale, kindral Fedjuninski vägedele vastassuunas. Viis päeva kestis vihane võitlus. Selle tulemusena murti sakslaste tugev kaitseliin läbi ja 20. jaanuaril suleti piiramisrõngas Ropša ümber. Seitse saksa parimat diviisi jäi raudsesse piiramisrõngasse ja hävitati peaaegu täielikult. Sakslased kaotasid 20 000 sõdurit ja ohvitseri surmasaanuina ning üle 1000 mehe vangilangenuina. Nõukogude väed said rikkalikke trofeesid, muu hulgas 195 suurtükki. Neist saadi Krasnoje Seloo piirkonnas 36 152—406 mm suurtükki, millest fašistlikud koletised olid 27 kuud nii päeval kui öösel tulistanud Leningradi.

Samal ajal andis Leningradi rinde vägede teine grupp kaks kontsentrist lööki saksa väegrupile Puškinij ja Gatšina piirkonnas. Meisterlikult läbiviidud hoogsa pealetungiga vallutati 24. jaa-

nuaril Puškin ja Slutsk ning 26. jaanuari öösel tormijooksuga Gatšina.

Nagu juba öeldud, teostasid samaaegselt Leningradi rinde vägedega sel etapil pealetungi ka Volhovi rinde väed. Eesmärgiga ümber piirata ja likvideerida sakslaste Novgorodi väerühmitus anti siin nagu Leningradi allgi kaks kontsentrilist lööki: esimene löök Ševelevo—Ložitovo piirkonnast, suunaga põhja poolt ümber Novgorodi, ja teine löök Holõnja — Tšavmitsõ piirkonnast, suunaga lõuna poolt ümber Novgorodi. 20. jaanuaril ühinesid mõlemad grupid Kudrjajtsevo piirkonnas ja seega piirati sakslaste Novgorodi väegrupp täielikult sisse. Selles piiramisrõngas hävitati kuni 15 000 saksa sõdurit ja ohvitseri ning üle 3000 mehe võeti vangi.

Peale nende lahingute pealetungi peasuundadel andsid nõukogude väed vaenlasele rea abilööke mõlema rinde sise- ehk naabertiibadel. Ära kasutades peasuundadel saavutatud edu alustasid meie väed 15. jaanuaril ka siin pealetungi, murdsid rindest läbi ja vallutasid pärast ägedaid võitlusi metsades ning soodes 27. jaanuaril Tosno, lõigates Ljubanist loode pool läbi Leningrad—Tšudovo raudtee.

Pealetungioperatsioonide esimese etapi tulemusena Leningradi ja Volhovi rinnetel purustasid nõukogude väed ajavahemikul 14.—27. jaanuarini 10 saksa diviisi ja tekitasid kahele diviisile raskeid kaotusi. Leningradi barbaarne pommitamine oli tehtud seega edaspidi võimatuks. Oktoobri raudtee Leningradist kuni Ljubanini oli täielikult puhastatud. Vaenlase kaitsepositsioonid oli „lõõdud“ 60—100 km sügavuselt mitu võimast kiilu. Sakslaste kaitse stabiilsus, millele nende väejuhatuse oli pannud nii suuri lootusi, kadus sellest hetkest täielikult.

Võitluste teine etapp vältas 28. jaanuarist kuni 12. veebruarini. Sellel ajavahemikul oli meie vägede ülesandeks laiendada ja süvendada saavutatud edu vastase operatiivses sügavuses, eeskätt ülitähtsatel Narva ja Luuga suundadel. Selleks oli tarvis võimalikult kiiresti jõuda Luuga jõe, et mitte anda sakslastele võimalust asuda sellele nende poolt juba aegsasti kaitsevalmis

seatud vesitõkkele. Pealeselle oli löögi ülesandeks täielikult desorganiseerida saksa vägede juhtimist ning lüüa neis suundades veel üks võimas kiil, et sellega lõhestada vaenlase kaitsepositsioon.

28. jaanuaril alustasid Leningradi rinde parema tiiva väeosad uut pealetungi Volossovo piirkonnast lääne ja loode suunas. Pärast ägedaid lahinguid metsades ja soodes vallutasid meie väed 1. veebruaril sakslaste tähtsa vastupanusõlme Kingissepa, forsseerisid Luuga jõe ja jõudsid Narvani. Üks osa rinde parema tiiva vägedest puhastas samal ajal põhja pool täielikult vaenlasest kogu Soome lahe ranniku Koporje lahest Narva laheni ning jõudis samuti Narva jõe joonele.

Leningradi rinde parema tiiva peajõud suunasid oma löögi Volossovo piirkonnast edelasse, Rudno sihis. 1. veebruariks ületasid meie väed lahinguga Luuga jõe ja 3. veebruaril hõivasid Rudno.

Need Leningradi rinde väeosad, kes teotsesid lõuna pool, Gatšina piirkonnas, andsid löögi pikki Gatšina ja Luuga raudteed. Pärast väga ägedaid ja visasid võitlusi läks neil alles 9. veebruaril korda ületada Luuga jõgi ja 12. veebruaril julge haaramismanöövriga vallutada Luuga linn.

Samuti nagu võitluste esimesel etapil andsid Volhovi rinde väed ka nüüd lööke tihedas koostöös Leningradi rinde vägedega. Tema parema tiiva väeosad hõivasid 8. veebruaril sakslaste tugeva vastupanusõlme Oredeži piirkonnas. Vasaku tiiva väeosad andsid pealöögi Novgorodi piirkonnast läände ja abilöögi edela suunas. Volhovi rinde Novgorodi väegrupp pidi Luuga linna piirkonnas astuma ühendusse Leningradi rinde vägedega, kes tungisid peale Gatšina piirkonnast Luuga linna suunas. Selle ülesande täitmiseks edasi tungides tuli Novgorodi grupil põrgata tugevasti kindlustatud sakslaste vastupanusõlmele, mis asus Batetskaja raudteejaama piirkonnas. Alles pärast seda, kui meie väed olid möödunud Batetskaja raudteejaamast põhja ja lõuna poolt, taandus vaenlane Batetskaja raudteejaamast, kandes suuri kaotusi surmasaanuina ja vangilangenuina. Novgorodi väegrupi vasaku tiiva väeosad hõivasid 12. veebruariks Šimski. Samal päeval koh-

tusid Leningradi ja Volhovi rinde vägede kaks gruppi Luuga jõe piirkonnas. Ajavahemikul 14. jaanuarist kuni 12. veebruarini (võitluse kaks esimest etappi) teostatud operatsioonide tulemusena Leningradi oblastis murti läbi vaenlase „võitmatu“ kaitse-süsteem ja hävitati tema peajõud.

Võitluse kolmandal etapil 13.—29. veebruarini jätkasid meie väed laial rindel planeeritud operatsiooni lõpuleviimist eesmärgiga vallutada soodsad positsioonid ja lähtealused Baltimaade nõukogude vabariikide vabastamise operatsioonide läbi-viimiseks.

Lõuna pool Narvat tegutsevad Leningradi rinde väed forssee-risid käigult osava manöövri tulemusena Narva jõe ning moodus-tasid selle jõe läänekaldal 35 km laia ja kuni 15 km sügava plats-darmi. Auvere jaama juures 15 km Narvast lääne poole lõikasid nad 29. veebruaril läbi Narva—Tallinna raudtee. Seega oli ope-ratsiooni eesmärk saavutatud ja hüppelaud edasiseks otsustavaks tegevuseks Eesti territooriumil selles suunas kindlustatud.

Rudno piirkonnast Pihkva suunas pealetungiv Leningradi rinde väegrupp jõudis veebruari lõpuks põhja poolt tulles Pihkva lähis-tele; kus alustas lahingut linna pärast. Peipsi ja Pihkva järve kogu idapoolne kallas oli seega saksa fašistlikest röövvallutajaist täie-likult puhastatud. Nõukogude väed saavutasid täieliku kontrolli nende järvede üle. Meie lennuvägi ja ranna suurtükivägi said võimaluse anda iga päev lööke saksa järvelaevastikule.

Leningradi rinde vägede keskgrupp, jätkates pealetungi Luuga piirkonnast ja andes vaenlasele löögi löögi järele, hõivas 23. veebruaril tugevasti kindlustatud Strugi Krasnõje piirkonna. Veebruari lõpul jõudsid need väeosad kirde poolt Pihkva lähiste-le.

Oredeži piirkonnas tegutsevad Leningradi rinde vasaku tiiva väeosad ja need Volhovi rinde väed, kes pärast võitluste teise etapi lõppu viidi üle Leningradi rinde vägede koosseisu, valluta-sid ühiselt 2. Balti rinde parema tiiva väeosadega 24. veebruaril hästikindlustatud suure raudteesõlme Dno. Operatsiooni lõpuks jõudsid need väed 29. veebruaril joonele: Karamõševo, V. Most.

Kasutades ära Leningradi rinde vägede poolt saavutatud edu, asusid 2. Balti rinde väed 17. veebruaril pealetungile lõuna pool Ilmjärve. Sama kuu lõpuks jõudsid nad välja Novoržev, Pustoška joonele, kus nad andsid tugeva löögi 16. saksa armee vasaku tiiva väeosadele.

Esimese stalinliku löögiga 14. jaanuarist kuni 29. veebruarini 1944 purustati 18. saksa armee ja tekitati raskeid kaotusi 16. saksa armee vasaku tiiva väeosadele. Meie väed tungisid 150—250 km edasi, puhastasid vaenlasest Soome lahe ranniku kuni Narva jõe suudmeni ja Peipsi järveni. Selle pealetungiga vabastasid nõukogude väed linnad: Peterhofi, Uritski, Ropša, Krasnoje Seloo, Puškini, Pavlovski, Gatšina, Mga, Tosno, Kingissepa, Oudova, Luuga, Ljubani, Tšudovo ja Novgorodi ning Leningradi oblasti rajoonikeskused: Volossovo, Osmino, Ljadõ, Polna, Pljussa, Oredeži, Batetskaja, Utorgoši, Šimski ja umbes 4000 teist asustatud punkti.

Vabastati Oktoobri raudtee — tähtsaim magistraal, mis ühendab Leningradi Moskvaga. Vabastati ka raudteeliinid: Leningrad — Vologda; Leningrad — Mga — Rõbinsk; Leningrad — Novgorod; Leningrad — Batetskaja; Leningrad — Luuga; Leningrad — Oranienbaum — Veimarn; Leningrad — Kingissepp; Veimarn — Oudova ja Gatšina — Tosno.

Raskeid kaotusi kandsid 13 saksa jalaväediviisi, 2 kergejalaväediviisi ja 5 väliaviodiviisi, üks SS politseidiviis, hispaania leegion, tankigrenaderi SS diviisid „Niederland“, „Nordland“ ja „Feldherrnhalle“, ning 12. tankidiviis. Purustati saksa armee ülemjuhatuses olev tugev suurtükiväe rühmitus, mis oli tule all hoidnud Leningradi ja koosnes 320 150—406 mm kaliibriga raskest suurtükist.

Hävitati: lennukeid — 97, tanke — 275, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 1962, sealhulgas 102 150—406 mm kaliibriga suurtükki, miinipildujaid — 2235, kuulipildujaid — 3642, autosid — 4278 ja 460 mitmesugust ladu.

Vastane kaotas ainuüksi surmasaanuina üle 90 000 sõduri ja ohvitseri.

Meie väed said trofeedena: 189 tanki, 1852 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, sealhulgas 178 150—406 mm kaliibriga suurtükki, 2543 miinipildujat, 4660 kuulipildujat, 42 000 püssi ja automaati, üle 1 miljoni mitmesuguse kaliibriga mürsu, 17 miljonit padrunit, 2648 autot, 615 raudteevagunit ja 353 sõjavarustusladu.

Võeti vangi 7200 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Seitse korda saluteeris Moskva noil päevil Leningradi ja Volhovi rinde kangelaslikele vägedele, kes olid auga täitnud Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini käsu ning 1944. aastal andnud vaenlasele nõukogude-saksa rindel esimese purustava löögi.

Teise löögi (joon. 11) andsid nõukogude väed vaenlasele ootamatult veebruaris-märtsis 1944 lõunas. Selle löögi eesmärgiks oli purustada sakslased Paremkalda-Ukrainas.

Selles piirkonnas valitses otsustavate võitluste algul alljärgnev olukord.

Juba 1943. a. suvekampaania ajal andis Punaarmee saksa fašistlikele röövvalutajaile ida pool Dneprit Vasakkalda-Ukrainas rea purustavaid lööke, forseeeris mitmes kohas käigult Dnepri ja moodustas rea tähtsaid platsdarme jõe läänekaldal.

Arvates Punaarmee 1943.—1944. a. talvist pealetungi toimuvat just selles suunas, üritasid sakslased siin 1943. a. sügisel kuni detsembrikuuni ägedaid vasturünnakuid, püüdes paisata meie väed tagasi Dnepri idakaldale. Ent kõik need rünnakud löödi tagasi, kusjuures vaenlane kandis raskeid kaotusi.

1. jaanuariks 1944 olid 1. Ukraina rinde väed moodustanud Kiievi rajoonis platsdarmi rinnet pidi 260 km ja sügavuselt 120 km. Kremntšugi ja Dnepropetrovski piirkonnas olid 2. ja 3. Ukraina rinde väed moodustanud Dnepri läänekaldal platsdarmi rinnet pidi umbes 400 km ja sügavuselt 70 km.

Kaks võimsat kiilu, mis olid seega löödud saksa kaitsepositsiooni Dnepri läänekaldal (üks Kiievi piirkonnas ja teine Kremntšug-Dnepropetrovski piirkonnas) võimaldasid koondada sinna küllaldaselt jõude, et arendada operatsioone sakslaste purustamiseks Paremkalda-Ukrainas.

Samal ajal, kui Leningradi ja Volhovi rinde väed asusid sakslaste purustamisele Leningradi all, valmistasid kõigi kolme Ukrainaina rinde väed salaja ette uut, teist lööki. Nad parandasid vaenlasele märkamatuks oma lähtepositsioone. Jaanuari esimestel päevadel andsid 1. Ukraina rinde väed sakslastele rea väikseid ent tugevaid lööke, mille tagajärjel nad sama kuu lõpuks jõudsid välja Sarnõ, Berditšev, Belaja Tserkov jonele. Sellega kindlustasid meie väed endid eelseisvaks pealetungiks sakslaste tiivalöökidest vastu läänest ja saavutasid ühtlasi soodsad lähtepositsioonid pealetungiks Paremkalda-Ukraina kesk- ja lõunaosas tegutseva sakslaste väerühmituse vastu.

Samal ajal andsid ka 2. Ukraina rinde väed sakslastele tugeva löögi Kirovogradi piirkonnas, kus nad hõivasid tugeva Kirovogradi vastupanusõlme Lõuna-Ukrainas. Nende kahe kohaliku tähtsust omava operatsiooniga (mille eesmärgiks oli parandada lähtepositsioone ja takistada saksa vägede paiskamist Leningradi alla nende seal võitlevate vägede abistamiseks) loodi igati soodus olukord otsustavate operatsioonide alustamiseks.

Teatavasti tegutses kolme Ukraina rinde vägede vastu sakslaste kaks tankiarmeed ja neli väliarmeed feldmarssalite Mansteini ja Kleisti ülemjuhatusel.

Kõrgema ülemjuhatus kaskkirjas Ukraina rinnete vägedele öeldi lühidalt ja selgesti: „Purustada fašistlikud väed Paremkalda-Ukrainas ja pühkida siit täielikult välja saksa röövvallutajad.“

Operatsioonide alustamist selle ülesande täitmiseks takistasid sakslaste kaks tugevat väerühmitust Korsun-Ševtšenkovski ja Nikopoli piirkonnas. Seepärast seadis kõrgem ülemjuhatus rinnete esimeseks ja lähemaks ülesandeks nende kahe saksa väerühmituse purustamise, ja alles teises võitlusetapis — antud ülesande täitmisele asumise tervikuna.

Sõltuvalt neist asjaoludest said Ukraina rinnete väed esimesel võitlusetapil alljärgneva ülesande.

Peamist tähelepanu suunata sakslaste Korsun-Ševtšenkovski väerühmituse purustamisele, et sellega tasandada teed edasiseks

tagajärjekamaks pealetungiks. Selle ülesande pidi sooritama 1. Ukraina rinde vasaku tiiva löögigrupp ja 2. Ukraina rinde väed armeekindral Konevi juhtimisel. Samaaegselt pidid 3. ja 4. Ukraina rinde väed omavahelises tihedas koostöös purustama vaenlase Nikopoli väerühmituse. Et kindlalt tagada nende operatsioonide läbiviimist esimesel etapil ning et tugevdada rindete põhjapoolset tiiba, selleks pidid 1. Ukraina rinde parema tiiva väeosad likvideerima sakslaste Rovno-Lutski väerühmituse. Sellised olid Ukraina rindete vägede ülesanded pealetungi esimesel etapil. Jälgigem, kuidas need ülesanded täideti.

Jaauari lõpul asusid 1. ja 2. Ukraina rinde löögirühmitused plaanikohaselt sakslaste kaitsepositsioonide läbimurdmisele. Lähtudes piirkonnast kagu pool Belaja Tserkovit ja põhja pool Kirovogradi andsid nad vaenlasele kaks kontsentrilist lööki saksa 8. armee ümberpiiramiseks ja hävitamiseks.

3. veebruaril suleti Zvenigorodka piirkonnas piiramisrõngas. Rõngasse jäid 10 saksa diviisi ja 1 brigaad. Nende päästmiseks koondas saksa väejuhatuse Umani piirkonda ja Zvenigorodkast edela poole 600 pommituslennuki toetusel 8 tanki- ja mitu jalaväediviisi.

Sakslaste vastulöövide pareerimiseks paigutati nõukogude vägede välistiibadele võimsad tanki- ja suurtükiväeosad, kes sissepiiratud vägede likvideerimise ajal löid edukalt tagasi kõik sakslaste vasturünnaku katsed.

Kaksteistkümmend päeva kestsid ägedad lahingud piiramisrõngasse jäänud vaenlase hävitamiseks. See oli üks kõige hiilgavalt läbiviidud sakslaste sissepiiramise ja hävitamise operatsioonidest 1944. a. algul ja meenutas oma ulatuselt ning tagajärgedelt Stalingradi.

Lahingutes Korsun-Ševtšenkovski all sissepiiratud saksa fašistlike vägede hävitamiseks tekitasid 2. Ukraina rinde väed vaenlasele ajavahemikul 3.—18. veebruarini järgmisi kaotusi:

Hävitati: lennukeid — 430, tanke — 155, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 376, iseliikuvaid suurtükke — 59, miinipildujaid — 269 ja kuulipildujaid — 900.

Lahinguväljalt leiti 55 000 saksa sõduri ja ohvitseri laipa. Surmasaanute hulgas oli Korsun-Ševtšenkovski all sissepiiratud saksa väerühmituse juhataja suurtükiväe kindral Wilhelm Stemmermanni laip.

Samal ajavahemikul said 2. Ukraina rinde väed sõjasaagiks: 41 lennukit, 116 tanki, 32 soomusautot, 618 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 51 iseliikuvat suurtükki, 267 miinipildujat, 789 kuulipildujat, 85 soomusveokit, 10 000 autot, 7 vedurit, 415 vagunit ja tsiisterni, 127 järelveotraktorit, 4050 sõjavarustusega hobuveokit, 6418 hobust, 39 200 gaasitorbikut ning 64 laskemoona- ja sõjavarustuseladu.

Võeti vangi 18 200 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Sellal, kui nõukogude väed tõrjusid sissepiiratud 8. saksa armee hävitamise protsessis Korsun-Ševtšenkovski piirkonnas oma tiibadel Zvenigorodkast lõuna poolt tagasi vastase tankigrupi rünnakud, kes püüdis deblokeerida sissepiiratud väeosi, asusid 2. Ukraina rinde väed 17. veebruaril nende saksa „päästevägede“ lõplikule likvideerimisele.

Neli päeva — 17.—21. veebruarini — keetsid ägedad võitlused, mille tulemusena vaenlase vastupanu murti ja tema peajõud purustati.

See hitlerlaste „päästegrupp“, mis oli 5.—21. veebruarini koondatud sissepiiratud vägede abistamiseks, sai alljärgnevate kaotuste osaliseks.

Hävitati: lennukeid — 329, tanke — 827, autosid — 1638 ja suurtükke — 446.

Vaenlane kaotas neis lahinguis surmasaanuina 27 000 sõdurit ja ohvitseri.

Saadi trofeesid: 115 tanki, 270 suurtükki, 1850 autot, 50 soomusveokit ja -autot ning 10 staabiautobust.

Võeti vangi 1500 meest.

Nagu operatiivplaanis oli ette nähtud, asusid 3. ja 4. Ukraina rinde väed üheaegselt Korsun-Ševtšenkovski väerühmituse hävitamise algusega otsustavale pealetungile, mille eesmärgiks oli sakslaste Nikopoli väerühmituse likvideerimine.

Selle kahe rinde kontsentriliste löökide tulemusena vallutasid 3. Ukraina rinde väeosad 8. veebruaril Nikopoli. Selle operatsiooniga purustati sakslaste 3 tanki- ja 4 jalaväediviisi ning tekitati raskeid kaotusi 7 jalaväediviisile.

Oma ülesande täitsid selles võitlusetapis ka 1. Ukraina rinde parema tiiva väeosad, kes asusid veebruari algul Sarnõ-Koretsi piirkonnast pealetungile ja sama kuu lõpuks vallutasid vaenlase tähtsad tugipunktid Lutsk, Rovno, Ostrog ja Šepetovka.

Nende punktide vallutamisel oli eriti suur tähtsus, sest sellega tagati kindlalt loode poolt meie vägede tegevus operatsiooni teisel, otsustaval etapil, mille ülesandeks oli löögiga lõunasse, Tšernoviitsõ üldsuunas purustada täielikult saksa vägede lõunagrupp.

See 1944. a. teise stalinliku löögi teine, otsustav etapp, mille eesmärgiks oli sakslaste purustamine Paremkalda-Ukrainas, algas 5. märtsil. Ta teostati alljärgnevalt.

1. Ukraina rinne andis löögi kahes suunas: parem tiib — Šepetovka piirkonnast ja vasak tiib — Berditšev-Tetievi piirkonnast. Pealetungi eesmärgiks oli võtta feldmarssal Mansteini armeede lõunagrupp Proskurov—Žmerinka—Vinnitsa rajoonis haardesse ja hävitada. Pärast pingelisi võitlusi jõudsid 1. Ukraina rinde väed märtsi lõpuks Kolomõja-Tšernoviitsõ piirkonnas 100 km pikkusel rindel välja Karpaadi eelmäestikuni ja puhastasid täielikult saksa röövvallutajaist Paremkalda-Ukraina põhjapoolse osa ühes oblastikeskustega Vinnitsa, Kamenets-Podolsk ja Tšernoviitsõ.

Võitluste ajal 4.—31. märtsini vabastasid 1. Ukraina rinde väed saksa okupantidest 41 945 km² suuruse maa-ala, 3 oblastikeskust, 57 linna, 11 raudteesõlme ning 647 suurt ja 3801 väiksemat asustatud punkti. Karpaadi eelmäestikuni jõudmisega lõigati sakslaste rindest ära feldmarssal Kleisti vägede lõunagrupp „A“, mistõttu viimane kaotas kõik oma tähtsamad kommunikatsioonid ja oli sunnitud edaspidi pidama ühendust Saksamaa tagalaga ainult Ru-meenia kaudu.

Pealetungi käigus purustasid 1. Ukraina rinde väed 13 saksa jalaväediviisi, Poola kindralkubeneri diviisigrupi, Prützmanni ja

Schahli diviisigrupid, 454. kaitsediviisi, 101. mägilaskurdiviisi, 44. Galiitsia SS diviisi, üheksa tankidiviisi, SS tankidiviisid „Das Reich“ ja „Adolf Hitler“, Radowitzi ja Gudeliuse tankigrupid, 20. saksa motoriseeritud diviisi ja 8. rumeenia jalaväediviisi.

Hävitati: 1338 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 2516 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 1285 miinipildujat, 4206 kuulipildujat, 22 519 autot ja järelveotraktorit, 572 soomusautot ja soomusveokit ning 272 lennukit. Vaenlane jättis lahinguväljale 183 310 sõduri ja ohvitseri laipa.

Sama aja kestel said 1. Ukraina rinde väed trofeesid: tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 849, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 2086, kuulipildujaid — 4223, miinipildujaid — 1391, püsse ja automaate — 38 020, autosid — 31 468, soomusautosid ja soomusveokeid — 406, vedureid — 149, vaguneid — 6315, mootorrattaid — 1944, raadiojaamu — 203, mürske — 7 634 000, mitmesuguseid ladusid sõjavarustusega — 436 ja hobuseid — 4528. Võeti vangi 24 950 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Seega kaotas vaenlane operatsiooni vältel elavjõu ja lahingutehnika tähtsamate liikide osas: vangilangenuina ja surmasaanuina 208 260 meest, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 2187, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 4602, miinipildujaid — 2676, kuulipildujaid — 8429, autosid ja järelveotraktoreid — 53 987, soomusautosid ja soomusveokeid — 978.

2. Ukraina rinde vägede ülesandeks oli lõigata osadeks feldmarssal Kleisti saksa vägede lõunagrupp „A“ ja purustada vastasasetsev 8. armee, mille koosseisu kuulus rida sakslaste valik-tankidiviise, ning seejärel tungida välja riigipiirini.

Rinde parema tiiva löögigrupp asus teostama läbimurret märtsi algul ja tungis juba esimese 5 päevaga 175 km laiusel rindel ja kuni 70 km sügavuselt vaenlase positsioonidesse. Juba neis võitlustes said raskesti lüüa 8. saksa armee peajõud: 6 tanki- ja 7 jalaväediviisi ning 1 suurtükiväediviisi. 2. Ukraina rinde väed said trofeedena üle 500 tanki ja iseliikuva suurtüki, üle 1200 auto, 50 ladu jne. Lahinguväljale jäi rohkem kui 22 000 sakslase laipa. 15. märtsil vallutas rinde löögigrupp Vapnjarka raudteejaama, lõiga-

tes läbi Žmerinka—Odessa raudteeliini ja forsseeris juba 19. märtsil Dnestri jõe. 28. märtsil jõudsid 2. Ukraina rinde väed riigipiirini Pruti jõe äärde Lipkanõst Skulenini.

Rinde vasaku tiiva väeosad, kes tungisid peale edela suunas ja murdsid vaenlase visa vastupanu, astusid samaks ajaks Rumeenia territooriumile, vallutasid linnad Botosani, Radauti ja Pasçani ning jõudsid Jassõ lähistele.

Otsustavad lahingud arenesid sellel võitlusetapil ka 3. Ukraina rinde tegevuslõigus. Rinde põhiülesandeks oli purustada tema vastas asetsev 6. saksa armee.

Samuti nagu 1. ja 2. Ukraina rinde väed alustasid ka 3. Ukraina rinde väed läbimurret märtsi esimestel päevadel, lähtudes Krivoi Rogi ja Berislavi piirkondadest. 3. Ukraina rinde väed andsid vaenlasele põhjast ja lõunast kaks võimast kontsentreeritud lööki ja ühinesid 10. märtsil Bereznegovatoje-Snigirevka rajoonis, kus sulgesid piiramisrõnga 6. saksa armee peajõudude ümber. Nõukogude Informatsioonibüroo andmeil 19. märtsist 1944 hävitati 6. saksa armee selles „katlas“ peaaegu täielikult. Pealööök tabas siin vaenlast ajavahemikul 13.—16. märtsini. Pärast seda kui kindralleitnant Plijevi kaardiväe mehhaniseeritud- ja ratsaväegrupp oli tunginud sakslaste tagalasse, kaotas saksa väejuhatust täielikult juhtimisvõime ja andis oma vägedele käsu piiramisrõngast väikeste gruppidega või isegi üksikult lääne poole läbi tungida. Seejärel hävitasid nõukogude diviisid ja korpused kiiresti ja otsustavalt vaenlase isoleeritud kolonnid ükshaaval. See toimus niivõrd suure kiiruse ja otsustavusega, et vaenlane ei suutnud oma osadeks eraldatud vägesid koondada ühte suuremasse gruppi, mis võimaldaski meie vägedel hävitada nad osade kaupa peamiselt Novo-Sevastopoli, Novo-Sergejevka ja Hutor-Ševtšenko piirkonnas ning Bereznegovatoje, Javkino ja Snigirevka piirkonnas.

Neis vaenlase täielikku hävitamist taotlevais võitlustes likvideeriti 2 mägilaskur- ja 7 jalaväediviisi ning 1 tankidiviis. Raskesti said lüüa ja kaotasid seetõttu peaaegu täielikult lahinguvõime 8 jalaväe-, 2 tankidiviisi ja 1 motoriseeritud diviis. Ainult

4 jalaväediviisi, kes kandsid samuti suuri kaotusi, säilitasid veel mõnevõrra oma lahinguvõime.

6 suurtükiväepolku ja 9 suurtükidivisjoni saksa ülemjuhatusel varust, 8 rünnak-suurtükidivisjoni ja üks raske rünnak-suurtükidivisjon kaotasid peaaegu kogu oma materjalosa. Pealeselle purustati rida sapööri-, ehitus-, karistus-, kaitse-, sandarmi- ja marsiüksusi, kokku 25 üksikut pataljoni, keda oli jalaväeosadena paisatud käigult lahingusse.

Sel ajavahemikul võtsid nõukogude väed vangi 13 859 saksa sõdurit ja ohvitseri, surma sai ning jäi maha vallutatud maa-alale 36 800 meest.

Saadi trofeesid: tanke — 131, iseliikuvaid suurtükke — 74, suurtükke — 678, kuulipildujaid — 1646, autosid — 9100, järelveotraktoreid — 517, soomusveokeid — 115, hobuveokeid — 1500, mootorrattaid — 605, raadiojaamu — 44, püsse — 30 750, automaate — 10 220, miinipildujaid — 453, mitmesuguseid ladusid — 99, raudteeronge laskemoonaga — 13, vedureid 27, mootorvedureid — 5, mürske — 28 000, ladusid lennukipommidega — 2, laskemoona riitades — 1800 vagunitäit, hobuseid — üle 2000 ja 1 jõeaurik.

Hävitati ja jäeti sakslastelt vallutatud maa-alale maha: tanke — 144, iseliikuvaid suurtükke — 118, suurtükke — 540, miinipildujaid — 559, kuulipildujaid — 1458, autosid — 6931, järelveotraktoreid — 67, soomusveokeid — 88, hobuveokeid — 5724, hobuseid — 2510, ladusid mitmesuguse varustusega — 20, mootorrattaid — 120, lennukeid — 10 ja soomuskaatreid — 5.

Kokkuvõetult kaotas 6. saksa armee elavjõu ja lahingutehnika tähtsamate liikide osas: vangilangenuina ja surmasaanuina — 50 659 meest, kaasa arvamata vaenlase poolt välja viidud haavatud, hobuseid — 4510, suurtükke — 1218, miinipildujaid — 1012, kuulipildujaid — 3104, tanke — 275, iseliikuvaid suurtükke — 192, soomusveokeid — 203, autosid — 16 031 ja palju muud tehnikat ning varustust.

Põgenema pääsesid ainult mõned staabid ja purustatud saksa väekoondiste haledad riismed.

Vaenlase vägede riismeid jälitades jätkasid 3. Ukraina rinde väed koos 2. Ukraina rinde vägedega märtsi teisel poolel Odessa oblasti lääneosa puhastamist vaenlasest.

Teine löök lõunas viidi läbi nagu esimenegi löök põhjas hiilgavalt. Kahe hitlerliku feldmarssali Manšteini ja Kleisti väed purustati ning nende riismed kihutati Paremkalda-Ukraina piiridest välja.

See Paremkalda-Ukraina vabastamise operatsioon oli saksa väejuhatusele täielikuks strateegiliseks üllatuseks, sest hitlerlikud feldmarssalid ei uskunud, et kevadine teede lagunemise aeg Ukrainas lubab Punaarmeel läbi viia oma ulatuselt nii grandioosset pealetungioperatsiooni. Ent nagu selgus, toetusid saksa feldmarssalid jällegi väärarvestusele.

Lõpuks toome mõned huvitavad dokumendid, mis sattusid nõukogude vägede kätte võitlustes 6. saksa armee purustamisel.

3. Ukraina rinde väed purustasid, nagu on eespool juba öeldud, lahinguis 6.—16. märtsini 1944 täielikult kindralpolkovnik Hollidti 6. saksa armee. Seejuures õnnestus ainult vähestel purukslöödud saksa väekoondiste riismetel ja mõnedel staapidel pääseda põgenema, jättes saatuse hooleks isegi staabidokumendid.

Nõukogude vägede kätte langenud vaenlase dokumentide hulgas avastati mahukas kirjavahetus 16. saksa motoriseeritud diviisi komandöri krahv von Schwerini väeosade omavolilise lahkumise kohta oma positsioonidelt. Asi sai alguse esimestel veebruarikuu päevadel pärast seda, kui nõukogude väed, olles alustanud pealetungi Krivoi Rogist ja Nikopolist kirde pool asuvas piirkonnast, murdsid läbi sakslaste tugevasti kindlustatud kaitsepositsiooni ja löid neli päeva (2.—6. veebruarini) kestnud võitlustes puruks sakslaste 4. jalaväe- ja 3 tankidiviisi. 30. armee-korpuse komandör kindral Fretter-Piko, tahtes veeretada süü korpuse raske lüüasaamise eest temale teenistuslikult alluvale 16. motoriseeritud diviisi komandöri kindralleitnant krahv von Schwerinile, esitas saksa 6. armee komandöri kindralpolkovnik Hollidtile palve võtta von Schwerin vastutusele.

9. veebruaril teatas saksa 6. armee komandör kindralpolkovnik Hollidt oma kirjas nr. 132/44 von Schwerinile, et viimast süüdistatakse omavolilises lahkumises positsioonidelt.

Hollidt tegi von Schwerinile ülesandeks anda diviis üle polkovnik Manteuffelile ja esitada armee staapi seletus tema vastu tõstetud süüdistuste kohta. Seepeale saatis kindral von Schwerin 15. veebruaril kindral Hollidtile alljärgneva vastuse (vastus on toodud mõnevõrra lühendatud kujul).

„KINDRALLEITNANT
KRAHV VON SCHWERIN

Venemaal,
15. 2. 44. a.

Vastuseks nr. 132/44-le 9. 2. 44. a.

6. armee komandörile
härra kindralpolkovnik Hollidtile.

...Nagu võis arvata hakkas vastane pimeduse saabudes nähtavale tulema asustatud punktide juures ja sisse imbuma Mihhailovka kaguserva. Külaskülas pääses lahti paanika. Selle surus oma otsustava vaheleastumisega maha diviisi staabi operatiivosakonna ülem, kes koos mõne ohvitseriga organiseeris isiklikult vastu löögi, tõrjus läbitunginud vaenlase Mihhailovka lõunaosast välja ja isoleeris seejärel küla kaguosa, mida polnud võimalik enda käes hoida.

Kell 23.00 ründas vaenlane tugevate jõududega hurraa-hüüete saatel kõrg. 81,5 lõuna pool Mihhailovkat, paiskas segamini tulepositsioonil asuva 9. tankidiviisi õhutõrjepatarei ja jätkas pealetungi lääne suunas. 306. tagavara välipataljon, kelle hooleks oli see rindelõik usaldatud, ei avaldanud mingisugust vastupanu...

...3. veebruari hommikul tuli minu komandopunkti Mihhailovkas 156. motoriseeritud polgu komandör Fischer oma staabi riisemetega. Polkovnik kandis mulle ette, et tema polk — nagu see on juba teada — tõrjuti viimastel päevadel toimunud võitluste käigus ida poole ja asetseis tõenäoliselt vaenlasest ümberpiira-

tuna Šolohhovo all... Samal ajal sain ma teate Apostolovo raudteejaamast, et sinna saabub üksikuid võrdlemisi suuri salku diviisi kõigist väeosadest, kuid relvadeta, tehnikata ja täiesti väljakurnatult...

...Palju masinaid läks kaotsi poris taandumise ajal Mihhailovkast lääne suunas. Taanduv jalavägi kaotas oma viimased rasked relvad ja lahingumoona.

Taanduvad sõdurid olid sitke, põlvini ulatuva pori tõttu füüsiliselt niivõrd kurnatud, et nad olid sunnitud maha jätma oma isiklikud relvad, et üldse veel kuidagi edasi liikuda. Paljud langesid jõuetult maha ja jäid teele. Sellistes tingimustes sõdurid desorganiseerusid ja demoraliseerusid täielikult. Alles koidikul õnnestus Trudovaja lähedal raudteesilla juures koguda vähese arvu võitlusvõimelisi sõdureid, kes olid siia pääsenud mõnedel veel säilinud rünnaksuurtükkidel. Neid oli umbes 40 meest 60. motoriseeritud polgust...

Ma kavatsesin raudteeliinil vastu pidada lootuses, et venelased sügava pori tõttu ei suuda meid tugevate jõududega jälitada. Igal juhul lootsin ma võita küllaldaselt aega selleks, et polkovnik Fischeri poolt Inguletsis reorganiseeritud osad oleksid suutnud kohalikku hobutransporti kasutades meieni jõuda enne kui venelased meid hakkavad suurte jõududega ründama... See plaan aga nurjus."

Kaks päeva hiljem saatis von Schwerin oma ettekande kinnituseks 6. saksa armee komandörile „Schwerini gruppi koondatud 16. motoriseeritud diviisi ja 123. jalaväediviisi komandöri aruande". Aruande pealkirjaks oli: „Rinde laostumine rajoonis edela pool Novo-Nikolajevkat".

Selles aruandes öeldi: „... 123. jalaväediviisi võis veel pidada võitlusvõimeliseks, kuigi ta oli arvuliselt nõrgenenud. Raskete tankitõrje-suurtükkide väikest arvu kompenseeris olemasolevate tankitõrje-suurtükkide koostöö 16. motoriseeritud diviisi liikuvate soomusrelvadega. Tõsist muret tekitas grupi staabile 16. motoriseeritud diviisi jalaväe seisukord. Pärast suuri suviseid ja sügisesi lahinguid pidi ta pidevalt lahingus olles uuesti võitlema täht-

samatel kaitsesuundadel; diviis oli verest tühjaks jooksmas ja võitles viimase jõuga. 20.1.44. a. esitas diviisi komandör selle kohta raporti, mis oli koostatud väga põhjalikult. Et raport oli täiesti põhjendatud, seda tunnistasid nii korpus kui ka armee. Selle raporti tekst on esitatud allpool. Diviis aga jäi ilma igasuguse abita.

123. jalaväediviis, kaasa arvatud 416. grenaderi polk, mis oli puruks löödud juba pealetungi esimesel päeval, pidas kahel esimesel päeval väga hästi vastu. Mõned tema üksused võitlesid isegi eeskujulikult. Pealetungi teisel päeval löödi sügav kiil 46. jalaväediviisi paremasse tiiba Novo-Podolski suunas. Kirde pool Prijuti löödi kiil 416. grenaderi polgu positsiooni, kes oli juba kaotanud oma võitlusvõime ja kelle komandör oli saanud neis lahinguis surma...

Vaenlase tankide läbimurde tagajärjel üle Pavlopolje Petrovski suunas lõigati pealetungi kolmandal päeval ära ja tõrjuti ida poole Buzuluki taha suurem osa 16. motoriseeritud diviisi jalaväest. Lääne poole tungida ja end sellega päästa suutsid ainult 60. motoriseeritud polgu allüksused... Ülal kirjeldatud sündmuste ajal toimunud ilmastiku soojenemine arenes otse katastroofilise loodusnähtusena. Isegi 18-tonnised rasked traktorid jäid sügavasse porimerre kinni. Sõdurid pidid abitult ning võimetult pealt vaatama, kuidas nende relvad hukkusid võimsa loodusliku jõu läbi, kuidas koos autodega vajusid mudasohu lahingumoon, varustus, kogu tehnika ja isiklik varustus.

Suur hulk masinaid takerdus sügavates nõgudes ja langes vaenlase lähenemisel tema tule ohvriks. Järele jäid ainult masinate juhid ja see, mida nad suutsid seljas kaasas kanda.

Neid väsinud inimesi tammus vaevaliselt sadade kaupa poris, mis ulatus põlvini; neid ei juhtinud keegi ja nad liikusid edasi ainult vaistu järgi. Nende kohal hõljus katastroofi vaim. Kõikjal, kuhu nad saabusid, tekkis paanika ja hirm. Igasugune vägede korrapärane juhtimine lakkas ja oli segi paisatud, sest staabi-autode kui ka telefoni- ja raadiovarustusega autode kaotsimineki lõi kogu juhtimisaparaadi korrapealt rivist välja. Seda kõike

võib kõrvutada niisuguse juhtumiga, kus sõdurilt võetakse algul jalad, et ta ei saaks enam liikuda, siis käed, et ta ei saaks enam võidelda, ja lõpuks topitakse tal suu kinni, et ta ei saaks isegi appi hüüda. See vilets abitus... katastroofi ees viib närvivapustuseni igaihe, keda selline katastroof tabab, olgu ta ohvitser või sõdur."

Aruande juurde oli lisatud ülalmainitud kindral Schwerini raport kindral Fretter-Pikole 20. jaanuarist 1944. Alljärgnevalt toome selle raporti teksti:

„16. MOTORISEERITUD
DIVIISI KOMANDOR.

Diviisi
komandopunkt,
20. 1. 44. a.

30. armeekorpuse komandörile härra suurtükiväekindral Fretter-Pikole.

Seoses telegrammiga 19. 1. 44. a. kannan ette:

Seda, et diviisi kolm korda mainiti peastaabi teateis, tasus diviisi kolm korda raskete veriste kaotustega möödunud suve suurte kaitselahingute ajal, kus ta vahetpidamata oli tegevuses otsustavates rindelõikudes Miussi ja Donetsi ääres ning Zaporozje all. Nendes lahingutes kaotas diviis 9411 meest. Seega jahvatati diviisi kolm korda läbi, kui võtta arvesse tema tolleaegset võitlusvõimelist koosseisu... Pärast võitluste lõppu Zaporozje pärast olid diviisi taastamiseks määratud reservid ära kulutatud.

Sel hetkel — 20. 10. 43. a. — astus diviis Dnepropetrovskist ida pool asuvas piirkonnas lahingusse ilma täiendusteta. Ajavahemikul 20. 10. 43. a. — 14. 1. 44. a. kaotas diviis veel 5120 meest surmasaanuina, haavatuina, teadmata kadunuina ja haigetena, võideldes jällegi vahetpidamata.

Lähtudes jalaväeosade praegusest arvulisest lahingukoosseisust võrduvad diviisi kaotused taas vähemalt tema kolm korda hävitatud koosseisule. Nii on diviisi jalavägi möödunud aasta suviste lahingute algusest saadik kaotanud kogu oma isikulise koosseisu vähemalt kuus korda.

Praegu on diviis verest tühjaks jooksnud. Kui raske ja valus see mulle ka on, kuid ma pean tõele vastavalt ette kandma, et... diviisi väärtus on praegu ainult tema suurtükiväes ja soomusallüksustes. Jalavägi ei ole enam võimeline tugevatele rünnakutele vastu pidama.

Krahv von Schwerin."

Ulaltoodud dokumendid ei vaja kommenteerimist. Kirjavahetus Schwerini asjus paljastab täies ulatuses saksa vägede tõeliste kaotuste maastaabi nõukogude-saksa rindel.

Need trofeena saadud dokumendid paljastavad veenvalt saksa väejuhatuse valelikke teateid olukorrast nõukogude-saksa rindel.

Paljude kuude vältel pasundasid Hitleri peakorteri lobasuud sellest, et saksa armeesid idast välja ei kihutata ega läände tagasi ei paisata, vaid et nad ise vabatahtlikult „vaenlasest eemalduvad“, rinnet „lühendavad“ ja „plaanipäraselt“ taandumist teostavad. Võitluste pealtnägija ja nendest osavõtja kindral von Schwerin kõneleb aga samal ajal oma ametlikes ettekannetes „katastroofist“, „närvivapustusest“ ja teistest sellistest asjadest.

Hitleri peakorteri lobasuud kinnitasid väsimatult, et saksa armee taandub vaid oma elavjõu ja tehnika säilitamiseks. Mis aga sai saksa diviisidest pärast mitu kuud kestnud pidevat taandumist, nähtub samast 16. motoriseeritud diviisist. Tema komandöri krahv von Schwerini autoriteetse tunnistuse järgi kaotas diviis juulist kuni jaanuarini peaaegu iga kuu oma isikulise koosseisu. Ei möödunud kaht kuudki, kui 16. saksa motoriseeritud diviisi saatus tabas kogu 6. saksa armeed.

Kolmas lõök anti saksa-rumeenia vägedele aprillis-mais 1944 Krimmis ja Odessa all. Selle operatsiooni eesmärgiks oli vabastada täielikult Musta mere rannik Kertsist kuni Dnepri limaanini. Pärast Ukraina rannete teisist lõõki oli selleks loodud igati soodne olukord.

Vaadeldgem esmalt Odessa operatsiooni, mis valmistas ette Krimmi vabastamise (joon. 12).

Teatavasti tegutsesid selles rindelõigus 3. Ukraina rinde väed, kes olid purustanud 6. saksa armee.

Pärast lüüasaamist tõmbasid sakslased oma vägede riismed Lõuna-Bugi jõe taha, täiendasid neid reservist „ersatsidega“ ja kavatsesid püsida siin suveni, sest jõed ja limaanid Lõuna-Bugi ja Dnestri vahel olid seoses kevadise teede lagunemisega muutunud vähekogenud vägedele tõepoolest tõsiseks takistuseks pealetungi teostamisel.

Kõrgem ülemjuhatus tegi 3. Ukraina rinde vägedele ülesandeks forsseerida käigult Lõuna-Bug, murda läbi sakslaste kaitse, vallutada Odessa ja seejärel jõuda välja Dnestri jõeni.

Liikuvatest tankiosadest ja Kubani kasakatest koosnev rinde löögigrupp alustas 28. märtsi koidikul Konstantinovka—Voznesenski joonelt pealetungi Tiraspoli üldsuunas. Juba esimesel päeval forsseerisid need jõud Lõuna-Bugi ja vallutasid kindla platsdarmi jõe läänekaldal. Samal päeval vallutasid rinde vasaku tiiva väeosad tormijooksuga Nikolajevi linna.

Järgneva nelja päeva vältel murdsid 3. Ukraina rinde väed läbi sakslaste kaitse Lõuna-Bugi jõel 160 km ulatuses ja jõudsid 31. märtsi õhtuks Tiliguli jõe Troitskoje—Berjovka—Koblevo joonel.

5. aprillil vallutasid meie liikuvad väeosad suure raudteesõlme Razdelnaja ja lõikasid vaenlase väed kahte ossa. Sakslaste Odessa väerühmituse juurdeveo- ja taandumisteed üle Tiraspoli lõigati seega läbi.

Ümberpiiratud Odessa garnison hävitati 10. aprillil. Taanduva vaenlase vägede riismeid jälitades alustasid nõukogude väed 12. aprillil tormijooksu Tiraspolile, vallutasid selle samal päeval, forsseerisid 16. aprillil vaenlase kannul Dnestri jõe ja moodustasid jõe läänepoolsel kaldal Kopanki piirkonnas ulatusliku platsdarmi, mis oli sobiv vägede koondamise koht pealetungioperatsioonideks augustis 1944. Neis lahinguis hävitati 6. saksa armee kuue jalaväediviisi riismed.

Vaenlane jättis lahinguväljale üle 7000 laiba. 3200 meest võeti vangi. Oli loodud soodne olukord Krimmi operatsiooniks.

Sakslased hoidsid Krimmi kramplikult endi käes, lootes seda kasutada platsdarmina löökide andmiseks Punaarmee tagalasse. Sakslastel oli tarvis iga hinna eest säilitada Krimm ka selleks, et mitte lasta nõukogude sõjalaevastikul kasutada Musta mere põhjarannikul asuvaid sadamaid, kust võis ohustada Balkanimaid. Vaatamata oma raskele olukorrale teistes rindeosades, ei viinud sakslased Krimmist vägesid ära, vaid isegi täiendasid neid pidevalt uute väeosadega.

Krimmis tegutseva 17. saksa armee tugevdamiseks toodi siia kiires korras juurde kaks diviisi ja 60 marsipataljoni. Krimmi suletud saksa väed töötasid viis kuud oma kaitsepositsioonide ehitamisel ja täiustamisel, osutades sealjuures erilist tähelepanu Perekopi maakitsusele, Tšuni ning Tšongari positsioonidele ja Kertši poolsaarele. Krimmi kaitstes 9 diviisi, kes omasid 3000 suurtükki ja miinipildujat ning umbes 600 lennukit.

Võitlused Krimmi pärast algasid 8. aprilli hommikul.

4. Ukraina rinde väed tungisid Krimmi üle Perekopi maakitsuse ja üle Sivaši lahe. Neile vastassuunas tungisid peale mereäärse armee väeosad Kertši poolt. Pealetungi toetas Musta mere laevastik (joon. 13).

Alanud võitluste kolme esimese päeva kestel lõigati saksa väed viie võimsa kiiluga üksteisest eraldatud gruppideks ja seejärel asuti nende gruppide hävitamisele. Mereäärne armee tungis tiivalt kiiluna saksa vägede tagalasse. Algasid ägedad võitlused Krimmi puhastamiseks sakslastest, mis kestsid 12. maini.

18. aprilliks suruti saksa vägede riismed Krimmi edelapoolsesse nurka vastu merd 250 km² suurusele maa-alale.

3. mail tagandas Hitler ametist 17. armee juhataja kindral Jenecke ja mõned korpuse komandörid. Uuele vägede juhatajale anti allkirja vastu käsk „kaitsta Sevastopoolit viimse sõdurini ja mitte sammugi taganeda“. Sevastopool oli piiratud kolme raudbetoonist kindlustuste vööndiga. Sapuni mäele oli ehitatud kuus tranšeede ja Sevastopooli ette kaks tankitõrje kaevikute joont. Lennukitega toodi täienduseks kohale veel 10 marsipataljoni.

Ent sellele kõigele vaatamata vallutati Sevastopool 9. mail kell 19.00 ning 12. maiks oli Krimm saksa ja rumeenia okupantidest täielikult puhastatud. Sakslastel kulus Sevastopoli vallutamiseks (1942. a.) 250 päeva, Punaarmee aga vabastas selle linna kolme päevaga.

Krimmi vabastamine võimaldas Musta mere laevastikul baseeruda nüüdsest peale Odessa ja Sevastopoli sadamatele. Tee Balkanile lühenes poole võrra. Krimmi lennuväljadelt võis pommitada Balkani sadamaid, mis olid tollal veel sakslaste valduses.

Krimmi kampaania ajal 8. aprillist kuni 12. maini hävitasid nõukogude väed: 188 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 529 lennukit, 775 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 946 miinipildujat, 1882 kuulipildujat, 2227 autot ja 39 mitmesugust ladu.

Vaenlane kaotas surmasaanuina rohkem kui 50 000 sõdurit ja ohvitseri.

Saadi trofeedena: 111 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 49 lennukit, 2304 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 1449 miinipildujat, 7008 kuulipildujat, 84 524 püssi ja automaati, 4809 autot, 11 684 hobust, 188 mitmesugust ladu, 44 vedurit, 14 rongi sõjatehnikaga ja 2865 üksikut vagunit mitmesuguse sõjavarustusega.

Võeti vangi 61 587 sõdurit ja ohvitseri, neist osa haavatutena.

Seega kaotas vaenlane kogu Krimmi kampaania vältel 8. aprillist kuni 12. maini elavjõu ja lahingutehnika tähtsamate liikide järgi: vangilangenuina ja surmasaanuina — 111 587 meest, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 299, lennukeid — 578, mitmesuguse kaliibriga suurtükke — 3079, autosid — 7036 ja palju muud tehnikat.

Pealeselle lasksid nõukogude lennuvägi ja Musta mere laevastik 8. aprillist kuni 12. maini põhja vaenlase laevu koos vägede ja sõjavarustusega: 69 transportlaeva, 56 kiirekäigulist dessantpraami, 2 valvelaeva, 2 suurtükkipaati, 3 traallerit, 27 valvekaatrit ja 32 muud laeva. Kokku uputati 191 mitmesuguse tonnaažiga laeva.

Kolme löögi tulemusena talve- ja kevadkuudel 1944 vabastas Punaarmee peaaegu kogu Ukraina, Moldaavia, Krimmi, Leningradi

oblasti, Kalinini oblasti ja suure osa Valge-Venest. Sõjategevus kandus osaliselt Rumeenia territooriumile.

Purustati täielikult 18., 17. ja 6. saksa armee, kuna 1. ja 4. tanki-armee, samuti 16. ja 8. armee kandsid määratu suuri kaotusi.

Hitler lootis kuni kevadeni hinge tagasi tõmmata ja selle aja jooksul uusi reserve koguda. Need lootused aga luhtusid. Reservid kisti enne kevadet osade kaupa lahinguisse ja hävitati. Puhkeaeaga sakslastele ei antud.

Suvekampaania alguseks kulges rinne juba joonel: Narva, Pihkva, Velikije Luki, Mozõr, Kovel, Kolomõja, Orgejev, Tiraspol ja Odessa.

Hitlerlik väejuhatas otsustas enne suviste operatsioonide algust nõukogude vägede pealetungi peatada ja oma jõud ümber grupeerida. 1. jaanuari 1944. a. seisuga võrreldes asusid vaenlase jõud nõukogude vägede vastas nüüd alljärgnevalt:

Põhja-Soomes ja Karjalas jäi vaenlase vägede rühmitus endiseks.

Joonel Narva—Pihkva—Idritsa seisis kaitsepositsioonil saksa vägede põhjapoolne grupp: armeegrupp „Narva“ ning 18. ja 16. armee, mida oli täiendatud tagalast juurdetoodud reservide ja marsipataljonidega.

Joonel Polotsk—Vitebsk—Žlobin ja sealt edasi Pripeti jõge mööda kuni Kovelini asusid saksa vägede keskrühmitused, kuhu kuulusid: saksa 3. tankiarmee ning 4., 9. ja 2. armee.

Rindelõigus Pripeti ja Dnestri vahel tegutses „Põhja-Ukraina“ armeegrupp, mis koosnes 4. ja 1. saksa tankiarmeest ning 2. ja 1. ungari armeest.

Lõigus Kolomõjast Jassõni ja sealt edasi mööda Dnestrit kuni Musta mereni asus „Lõuna-Ukraina“ armeegrupp, mis koosnes 4. ja 3. rumeenia armeest ning 8. ja 6. saksa armeest, mida oli komplekteeritud läänerindelt toodud täiendustega.

1944. a. talviste ja kevadiste operatsioonide tulemused on märgitud Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjas 1. maist 1944 nr. 70. Samas käskkirjas anti Punaarmeele ülesanne edasiseks tegevuseks.

„1943.—1944. aasta talvekampaania ajal võitis Punaarmee ajaloolise lahingu Dnepri ja Paremkalda-Ukraina pärast, purustas sakslaste võimsad kaitsekindlustused Leningradi all ja Krimmis ning murdis osavate ja hoogsate operatsioonidega saksa kaitse vesipiiridel — Lõuna-Bugil, Dnestril, Prutil ja Seretil. Peaaegu kogu Ukraina, Moldaavia, Krimm, Leningradi ja Kalinini oblast ning tunduv osa Valge-Venest on puhastatud saksa röövvalutajaist. Kodumaale on tagasi antud Lõuna metallurgia, Krivoi Rogi, Kertši ja Nikopoli maagid ning viljakad maa-alad Dnepri ja Pruti vahel. Fašistlikust orjusest on vabastatud kümned miljonid Nõukogude inimesed.

Meie Kodumaa fašistlikest röövvalutajaist vabastamise suurt ülesannet täites Punaarmee on jõudnud meie riigi piiridele Rumeenia ja Tšehhoslovakkia ja ning jätkab nüüd vaenlase vägede purustamist Rumeenia territooriumil.

...Eduka pealetungi tagajärjel Punaarmee on jõudnud meie riigi piirile rohkem kui 400 kilomeetri ulatusel, vabastades saksa fašistlikust ikkest rohkem kui kolm neljandikku okupeeritud Nõukogude maast. Asi seisab nüüd selles, et puhastada fašistlikest röövvalutajaist kogu meie maa ning taastada Nõukogude Liidu riigipiirid kogu ulatuses, Mustast merest kuni Barentsi mereni.

Kuid meie ülesanded ei saa piirduda vaenlase vägede väljakihutamisega meie kodumaa piiridest. Saksa väed meenutavad nüüd haavatud kiskjat, kes on sunnitud roomama oma koopa — Saksamaa — piiride juurde selleks, et parandada haavu. Kuid haavatud kiskja, kes on läinud oma koopasse, ei lakka olemast ohtlik kiskja. Et päästa meie maa ning meiega liidus olevad maad orjastamisohust, on vaja jälitada haavatud saksa kiskjat, püües ta kannul, ning lüüa teda lõplikult tema enda koopas. Jälitades vaenlast me peame päästma saksa orjusest meie vennad poolakad, tšehhoslovakid ja teised meiega liidus olevad Lääne-Euroopa rahvad, kes viibivad hitlerliku Saksamaa kontsa all.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus,“ Tallinn 1946, lk. 115 ja 117—118.)

Pärast kolme esimest purustavat lööki olid sakslased sunnitud tunduva osa oma vägedest paiskama läänerindelt idarindele, kus kujunes uus olukord. Alles nüüd, kus Punaarmee oli andnud sakslastele rea raskeid hoope ja juba valmistus sissetungiks Saksamaale, teostasid liitlased 1944. a. juulis dessantoperatsiooni Prantsusmaale. Lõpuks ometi teostati see, mida liitlased olid lubanud teha juba 1942. aastal. Saksamaa võeti kahe rinde pihtide vahele.

Neljas löök (joon. 14) anti vaenlasele 9. juunil Karjala maakitsusel ja Karjalas. Operatsiooni eesmärgiks oli 20. saksa Lapimaa armee ja soome armee purustamine. Kaks ja pool aastat oli vaenlane Karjala ja Karjala maakitsusel kindlustanud positsioone. Oli ehitatud kolm raudbetoonist kaitsevööndit; mitmes rindelõigus oli ühe km ulatuses 12—14 raudbetoonist tulepunkti ja kuni 20 tugevat varjendit. Nende vööndite ette oli ehitatud palju graniidist tulpade ridu, miinivälju, eskarpe, tankitõrje kaevikuid jne.

Kõrgema ülemjuhatus e kava kohaselt planeeriti ja teostati see keerukas operatsioon järgmiselt: pealöögi andsid Leningradi rinde väed Star. Beloostrovi piirkonnast mööda Viiburi maanteed Kivennapa suunas. Abilööök anti piki raudteed Terijokile ja sealt edasi Björkele (Koivisto).

Rinde parema tiiva väeosad tungisid peale põhja ja kirde suunas ning laiendasid läbimurret, „rullides lahti“ sakslaste kaitset.

Pärast esimese kaitsevööndi läbimurdmist pöörasid peajõud oma löögi mõnevõrra vasakule (joon. 14) Kuterselkä ja Summa suunas ning tungisid pärast „Mannerheimi liini“ läbimurdmist Viiburi peale.

Mere poolt toetas Leningradi rinde vägesid Balti mere sõjalaevastik. 11. juuni õhtuks murti esimene kaitseliin 40 km ulatuses läbi, nõukogude väed tungisid 24 km sügavuselt soomlaste kaitseesse ja vallutasid Terijoki linna. Pealetungi viiendal päeval (15. juunil) murdsid nõukogude väed läbi teise tugevasti kindlustatud kaitsevööndi, laiendasid läbimurret 75 kilomeetrit ja tungisid edasi 40 km võrra. Võitluste esimese kuue päeva jooksul

saatis soome väejuhatuse oma reservist Leningradi rinde vastu täiendavalt 3 diviisi ja ühe brigaadi.

18. juunil murdsid Leningradi rinde väed läbi viimase kaitseliini Viiburi lähistel ja vallutasid 20. juunil löögiga kolmest küljest Viiburi linna ja kindluse.

Saksa väejuhatust hirmutas nõukogude vägede pealetungi hoog. Püüdes takistada soomlaste väljumist sõjast paiskas ta Narva rindelt 122. jalaväediviisi ja ühe motoriseeritud SS diviisi „Niederland“ Soome, tahtes sellega demonstreerida oma soome liitlaste abistamist. Soomlased tõid Viiburi alla ühe brigaadi Kandalakša juurest, 2 diviisi Medvežjegorski piirkonnast ning 3 diviisi ja ühe brigaadi Sviri jõe joonelt, millega nad oma Karjala armeed tunduvalt nõrgendasid. Seda momenti ära kasutades alustasid Karjala rinde väed 21. juunil pealetungi, andes operatsiooni esimesel etapil oma vasaku tiivaga pealöögi piki Laadoga kallast Olonets-Pitkäranta üldsuunas, pöörasid siis põhja poole ja tungisid Suojärvi peale. Paremal pool, Äänisjärve ja Svirstroi vahelisel maa-alal asuvad väed likvideerisid vaenlase platsdarmi Sviri jõe vasakul kaldal. Pärast seda andsid nad kaks võimsat lööki: ühe piki Äänisjärve kallast ja teise piki Podporožje—Petrozavodski raudteed. Põhjapoolne väegrupp koostöös Petrozavodskile pealetungivate väeosadega andis löögi Medvežjegorski suunas. Pärast selle vallutamist pöördusid nad oma peajõududega lõunasse, et tungida Petrozavodski peale põhja poolt.

29. juunil vabastati Karjala-Soome Nõukogude Vabariigi pealinn, 10. juunil vabastasid Leningradi rinde väed Pitkäranta ja 13. juunil Suojärvi.

Sissetungiga sügavale vaenlase positsioonidesse löigati tema Petrozavodski väegrupp osadeks ja need hävitati ükshaaval. Juuni teisel poolel jõudsid nõukogude väed Nõukogude-Soome piirini ja paiskasid soomlased sügavale Soome sisemaale.

Sellest ajast alates oli Punaarmee parem tiib põhja poolt hästi kaitstud, mis võimaldas julgemalt tegutseda lääne suunas. Viiburi vallutamine kõrvaldas otsese ohu Leningradile põhjast. Viiburi,

Petrozavodsk, kogu Leningradi oblast ja suur osa Karjala-Soome Nõukogude Vabariigist võideti Nõukogudemaale tagasi.

Määratu suure majandusliku ja poliitilise tähtsusega oli Kirovi raudtee ja Valge mere kanali vabastamine. Soomele, kes oli üheks kindlamaks ja ustavamaks fašistliku Saksamaa satelliidiks, muutus olukord raskeks.

Soome palus rahu ja 19. septembril 1944 kirjutati vaherahulepingule alla. Soomlased kohustusid pöörama oma relvad eilsete liitlaste — saksa fašistide vastu.

V i i e s l ö ö k (joon. 15) anti sakslastele Valge-Venes. See algas 23. juunil, s. o. kolmandal päeval pärast seda, kui nõukogude väed olid lõpetanud operatsiooni Karjala maakitsusel. Teatavasti pidasid sakslased Valge-Vene ja Leedu endi käes säilitamist väga tähtsaks. Nende vabariikide kaudu kulgesid lühimad teed Ida-Preisimaale, fašistliku saksa agressiooni koldesse. Valge-Vene oli ühenduslüliks Baltimaades ja Ukrainas asuvate saksa vägede vahel. Pealeselle ulatus Valge-Venes tegutsevate saksa vägede rindejoon kiiluna nõukogude rindesse ja ähvardas 1. Ukraina rinde paremat tiiba, mis teataval määral takistas edukate operatsioonide arendamist Ukrainas. Saksa positsioonide etteulatuv osa Valge-Venes võttis enda alla peaaegu 250 000 km² suuruse territooriumi. Põhja poolt kaitses seda platsdarmi võimas vesitõke — Düüna jõgi, lõuna poolt aga Pripeti jõgi ja raskesti läbipääsetavad Pinski sood. Platsdarmi läbisid Dnepri, Pruti, Berezina ja Svislotši jõed.

Millist tähtsust omistasid sakslased „Valge-Vene palkonile“, nagu nad nimetasid seda etteulatuvat rindeosa, võib otsustada selle järgi, et nad tähendatud positsioonile panid nimeks „Vaterland“, s. o. isamaa. Saksa väejuhatas valmistas hoolikalt kaitseks. Hitleri käsul oli kindralitelt võetud allkiri, et nad neile usaldatud positsioone kaitsevad viimse veretilgani.

Positsiooni etteulatava osa kaitsmise oli Hitler teinud ülesandeks „Armee keskgrupile“, mille koosseisu kuulusid 3. tankiarmee ning 4., 9. ja 2. armee. Kokku oli Valge-Venes kuni 50 diviisi umbes ühe miljoni mehe ning 15000 suurtüki ja miinipildujaga.

Sakslaste purustamise Valge-Venes tegi Punaarmee kõrgem ülemjuhatus ülesandeks 1. Balti rinde ning 3., 2. ja 1. Valge-Vene rinde vägedele. Nõukogude vägede asetus, mis võimaldas ümber haarata sakslaste „Valge-Vene palkonit“, oli soodus kontsentriste löökide andmiseks Vitebski, Rogatševi ja Mozõri piirkondadest ning võimsate hoopide andmiseks kokkujooksvais suundades põhjast ja lõunast, et sakslasi ümber piirata ning hävitada.

Operatsioon vaenlase purustamiseks teostati alljärgnevalt.

1. Balti rinde vasaku tiiva väed koostöös 3. Valge-Vene rinde parema tiivaga murdsid läbi sakslaste kaitse ning võtsid lääne pool Vitebskit sakslased haardesse. Siis arendasid 1. Balti rinde väed pealetungi läände Šiauliai suunas, kuna 3. Valge-Vene rinde väed tungisid samal ajal peale lääne ja edela suunas, et tihedas koostöös 2. ja 1. Valge-Vene rinde vägedega ümber piirata ja likvideerida saksa väerühmitused Minskist ida pool.

2. Valge-Vene rinde väed sidusid vaenlast esimesel võitlus-etapil aktiivse tegevusega. 1. Valge-Vene rinde väed murdsid läbi sakslaste kaitse Rogatševi, Žlobini ja Gorbovitši piirkondades ning piirasid ümber ja hävitasid vaenlase Bobruiski väerühmituse. Pärast seda piirati koostöös 3. ja 2. Valge-Vene rinnetega ümber ja likvideeriti sakslaste tähtsaim väerühmitus, mis opereeris Minskist ida pool.

Nõukogude vägede edasine ülesanne seisis selles, et hoogsa tegevusega murda vaenlase vastupanu ja jõuda välja Ida-Preisimaa piirile.

25. juunil piirati sakslaste Vitebski väerühmitus lõplikult ümber ning hävitati. Surma sai 20 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri, vangi võeti üle 10 000 mehe.

Bobruiski väerühmitus piirati ümber ja likvideeriti 29. juuni õhtuks. Sakslased kaotasid siin üksnes surmasaanuina 50 000 sõdurit ja ohvitseri. 24 000 meest võeti vangi.

29. juuni õhtuks murti vaenlase rinne läbi 500 km ulatuses ja nõukogude väed liikusid kuue päeva jooksul edasi 120—150 km. Selle ajaga kaotas vaenlane üle 100 000 sõduri ja ohvitseri surmasaanuina ning 38 000 meest võeti vangi.

Viie päevaga liikusid rinde väed veel 100 km lääne poole ja sulgesid 3. juulil vaenlase Minski väerühmituse piiramisrõngasse. Rõngasse jäi umbes 100 000 meest.

Minski väerühmituse hävitamine tehti ülesandeks 2. Valge-Vene rinde vägedele. Samal ajal jätkasid kõigi kolme Valge-Vene rinnete väed hoogsat pealetungi läände, et purustada vaenlase poolt kohalepaisatavad reservid ning et kiiresti jõuda välja joonele Vilnius—Liida—Baranovitši, kus sakslased ehtasid uut kaitseliini. Need nõukogude vägedele antud ülesanded täideti ajavahemikul 4.—23. juulini.

8.—12. juulini hävitasid 3. Valge-Vene rinde väed sakslaste suure väerühmituse, mis asus kaitsel Vilniuse piirkonnas. Leedu pealinn Vilnius vabastati 13. juulil. 15. juulil jõudsid 3. Valge-Vene rinde eelväed Kaunase piirkonda Neemeni jõe äärde ja forsseerisid selle käigult 120 km ulatuses.

9. juulil vallutati Liida, 14. juulil Volkovõssk ja Pinsk, 16. juulil Grodno kindlus, 27. juulil Belostok ja 28. juulil Brest. Samaks ajaks vallutasid 1. Balti rinde väed Šiauliai ja Miitavi (Jelgava).

Kõrgema Ülemjuhataja käsk oli täidetud. 17. juulil 1944 kell 7.30 heiskas vanemleitnant Vassili Zaitsev punase lipu Šešunõ jõel, mis lahutab Nõukogude Leedut Ida-Preisimaast.

Samal päeval — 17. juulil 1944 — konvoeriti 60 000 vangilangenuid saksa sõdurit ja ohvitseri eesotsas 19 kindraliga läbi Moskva tänavate. Lõpuks ometi said fašistid näha Nõukogude-maa pealinna, millest nad juba sõja algul olid nii palju unistanud!

Selles Valge-Vene vabastamise operatsioonis hävitasid nõukogude väed ainult ühe kuu väldanud pealetungi ajal 23. juunist 23. juulini üle 380 000 vaenlase sõduri ja ohvitseri ning võtsid vangi ligi 160 000 meest. Sakslased kaotasid 631 lennukit, 2735 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 8702 suurtükki, 5695 miinipildujat, 23 071 kuulipildujat ja 57 152 autot. Vangide hulgas oli 22 fašistliikku kindralit: kahurväekindral Hollwitzer (53. armeekorpuse komandör), kindralleitnant Lützwow (35. armeekorpuse komandör), kahurväekindral Völkers (27. armeekorpuse komandör), kindralleitnant Müller (12. armeekorpuse komandör), kindralleitnant Hof-

meister (41. tankikorpuse komandör), kindralleitnant Hilter (206. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Müller-Bülów (246. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Michaelis (95. jalaväediviisi komandör), kindralleitnant Traut (78. rünnakdiviisi komandör), kindralmajor Trowitz (57. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Gier (707. jalaväediviisi komandör), kindralleitnant Balmer (12. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Konradi (36. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Klämmt (260. jalaväediviisi komandör), kindralleitnant Heine (6. jalaväediviisi komandör), kindralleitnant Ochsner (31. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Engel (45. jalaväediviisi komandör), kindralleitnant Kurovski (110. jalaväediviisi komandör), kindralmajor Steinkeller (60. motoriseeritud diviisi komandör), kindralmajor Erdmannsdorf (Mogiljovi linna komandant), kindralmajor Hamann (Bobruiski linna komandant) ja kindralmajor Schmidt (9. saksa armee inseneriväeteenistuse ülem).

Sakslastel tuli paisata siia mujalt abiks kokku üle 30 diviisi.

Kuueendat lööki (joonis 16) alustasid 1. Ukraina rinde väed 1. juulil sakslaste purustamiseks Lääne-Ukrainas. 1. Ukraina rinde vägede vastas, rindelõigus Kovelist Stanislavini asus kaitsepositsioonil saksa „Põhja-Ukraina“ väerühmitus, mis koosnes 4. ja 1. saksa tankiarmeest ning 2. ja 1. ungari armeest. Ulesanne sooritati alljärgnevalt.

Vaenlase rinne murti läbi 270 km laiuses, milleks anti samaaegselt viis lööki. Kaks keskmist lööki, teine ja kolmas (lugedes põhjast lõunasse) olid otsustavaiks ning määrasid kogu operatsiooni saatuse, sest nad suunati otse rindelt sakslaste kaitse tsita-delli — kolmnurga Brodõ—Rava-Russka—Lvovi pihta. Esimene löök anti Gorohhovi piirkonnast Jaroslavi üldsuunas, millega haarati sakslaste Brodõ väerühmitust põhjast. Teine löök anti Jezerna piirkonnast Lvovi Przemyśli suunas, mis haaras Brodõ väerühmitust lõunast. Nende löökidega lõigati sakslaste „Põhja väerühmitus“ kaheks osaks ja Brodõ väegrupp piirati ümber. Peale nende kahe löögi anti kolm abilööki: üks löök Lutskist lääne pool olevast piirkonnast Zamostje suunas, et katta pealööki

teostavate vägede paremat tiiba; teine löök anti Tarnopolist lääne poolt Hodorovi suunas ja kolmas — Tšertkovi piirkonnast Stanislavi suunas.

16. juuli õhtuks oli sakslaste kaitse 200 km ulatuses läbi murdud, nõukogude tankiarmeed tungisid 50 km sügavuselt vaenlase positsioonidesse ja sulgesid juba 19. juulil piiramisrõnga sakslaste Brodõ väerühmituse ümber. Rõngasse jäi viis saksa diviisi ja 13. armeekorpuse staap.

„Katlasse“ jäänute päästmiseks koondas saksa väejuhatas Zolotševi piirkonda 300 tanki, sissepiiratuile aga anti käsk liikuda õöl vastu 22. juulit tihedates „kreeka faalanksi“ meenutavates kolonnides neile tankidele vastu ja katsuda piiramisrõngast läbi murda. Kuid ei „kreeka faalanksi“ ega ka tankide mass ei suutnud sakslasi päästa. Lahinguväljale jäi kuni 30 000 saksa sõduri ja ohvitseri laipa. Selle väerühmituse riismed, kokku 17 175 meest võeti 23. juulil vangi.

25. juulil vangistati Lvovist ida pool metsa peitu pugenud 13. armeekorpuse staap koos korpuse komandöri kahurväekindral Hauffega.

Samal ajal, kui toimus sakslaste Brodõ väerühmituse ümberpiiramine ja likvideerimine tungisid meie peajõud hoogsalt edasi lääne suunas. 23. juuliks ulatus rinde läbimurde laius 270 kilomeetrit ja sügavus 180 kilomeetrit.

Samal päeval sooritasid kindral Rõbalko tankistid taas 120-kilomeetrilise hüppe, möödusid Lvovist põhja poolt ja tungisid sakslaste tagalasse ning hõivasid Javorovi ja Sondova-Višnja, võttes seega vaenlase Lvovi väerühmituselt taandumisvõimaluse Przemysli viivat maanteed ja raudteed mööda läände.

25. juulil haarasid kindral Leljušenko tankistid Lvovi lõuna poolt ja sulgesid sama päeva õhtuks koostöös kindral Rõbalko tankistidega piiramisrõnga sakslaste Lvovi väerühmituse ümber.

Kaks päeva kestis vaenlase Lvovi väerühmituse likvideerimine meie vägede poolt; 27. juuliks likvideeriti see täielikult. Selles piiramisrõngas hävitati üle 8000 saksa sõduri ja ohvitseri ning võeti vangi 3500 sakslast. Lvovis saadi rohkesti trofeesid, seal-

hulgas 20 rongi mitmesuguse sõjavarustusega, kuni 800 suurtükki, üle 1000 hobuse jne.

Suurt edu saavutasid 1. Ukraina rinde väed ka kõigil kolmel abisuunal. Nii vallutasid parema tiiva väeosad 23. juulil Vladimir-Volõnski suunast edasi tungides Grubeszówi, 25. juulil kolme raudtee ja nelja maantee sõlmpunkti Zamość ning 27. juulil Janovi. Tarnopoli suunas vallutasid rinde väekoondised tähtsa tugipunkti Hodorovi, mis kattis Drogobõtsi naftarajooni. Rinde lõunatiival vallutasid meie väed 27. juulil tormijooksuga Stanislavi. 28. juulil vallutati tormijooksuga Przemysl ja Jaroslav.

Selle julge operatsiooni tulemusena forsseerisid 1. Ukraina rinde väed 27. juulil 160 km laiuselt Sani jõe ja, edasitungi lääne suunas jätkates, vallutasid 3. augustil tähtsa platsdarmi Sandomierzi piirkonnas Visla jõe läänekaldal.

Täites neile antud ülesandeid löid 1. Ukraina rinde väed augusti esimesel poolel tagasi arvukaid vaenlase vasturünnakuid Sandomierzi platsdarmile. Kurnanud välja sakslaste jõud, andsid rinde väed seejärel ise vaenlasele rea lühikesi lööke. Samal ajal jõudis rinde lõunapoolne grupp 18. augustiks joonete Debitca—Sanok—Dolina, lähenedes Karpaatidele ja Tšehhoslovakkia piirile.

Kasutades ära 1. Ukraina rinde vägede poolt saavutatud edu andsid 1. Valge-Vene rinde väed — vastavalt kõrgema ülemjuhatause plaanile — terve rea üksteisele järgnevaid lööke oma positsioonide parandamiseks. Need löögid anti Kovel piirkonnast Ljublini ja Praha suunas, mille tulemusena jõudsid 1. Valge-Vene rinde väed Visla joonete Lõuna-Bugi jõe suudmest Juzefovini.

13. juulist kuni 12. augustini toimunud 1. Ukraina ja 2. Valge-Vene rindete vägede pealetungi tagajärjel olid sakslaste kaotused elavjõu ja sõjatehnika tähtsamate liikide osas järgmised: vangilangenuid ja surmasaanuid 241 999 sõdurit ja ohvitseri, 854 lennukit, 2167 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 5435 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 4168 miinipildujat, 8848 kuulipildujat ja 14856 autot.

„Selle löögi tulemusena: a) vabastati Lääne-Ukraina; b) meie väed ületasid Visla ja löid endile Visla taga võimsa tugiala San-

domierzist lääne pool". (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 125.)

Seitsmes lõök (joon. 17) anti fašistlikele kõrilõikajatele 2. ja 3. Ukraina rinde vägede poolt 20. augustil. Selle eesmärgiks oli vaenlase Jassõ-Kišinjovi väerühmituse purustamine, et pärast seda, edasi arendades saavutatud edu, tungida Rumeenia piiridesse ja lülitada Rumeenia sõjast välja.

Jassõ-Kišinjovi kaarel asus kaitsepositsioonidel sakslaste „Lõuna-Ukraina“ väerühmitus, mis koosnes 6. ja 8. saksa armeest ning 4. ja 3. rumeenia armeest. Reservis oli kuni 8 jalaväediviisi, 1 tankidiviisi ja 1 mehhaniseeritud diviisi.

Teatavasti oli Jassõ-Kišinjovi kaar teise löögi tulemuseks ja tekkis juba märtsis pärast Paremkalda-Ukraina fašistlikest rööv-vallutajaist puhastamist. 4 kuu vältel olid sakslased seda piirkonda tugevasti kindlustanud. Pärast selle etteulatuva kaare valutamist avastati siin peale mitmesuguste teiste kindlustuste veel üle 350 suure raudbetoonist ehituse.

Rinde kõige ohtlikumates lõikudes olid sakslased suurtükitele tiheduse tavalise 15—20 suurtüki asemel viinud 40—50 suurtükini rinde igale kilomeetrile.

Sellel oma rinde lõunatiival olid sakslased otsustanud kindlasti sulgeda teed Rumeeniasse, tema naftapiirkondadesse ja sealt edasi Balkanile. Suve vältel sooritasid sakslased siin rea ägedaid rünnakuid, mille eesmärgiks oli parandada oma vägede positsioone. Ent kõik need rünnakud löödi tagasi. Seitsmenda löögi alguseks kulges rinne Jassõ-Kišinjovi lõigus: Gura-Humorului, Pascani, mõnevõrra põhja pool Jassõt, Ungenit ja Orgejevit ning edasi Dnestri jõeni. Nõukogude vägedel oli Dnestri läänekaldal mitu platsdarmi, mis olid vallutatud juba märtsis. Neist kõige ulatuslikum asetses lõuna pool Benderõt.

Operatsioon oli viidud läbi alljärgnevalt.

2. Ukraina rinde väed murdsid läbi vaenlase kaitse Sereti ja Pruti jõgede vahel ning arendasid pealetungi kagusse Vaslui, Husi ja Felciu suunas, et vallutada kõik sakslaste taganemisteed Jassõ ja Kišinjovi piirkonnast läände.

Pahemat tiiba kaitsev grupp mehhaniseeritud- ja ratsaosadest, mis tegutses Beltšešti piirkonnast Romani suunas. Peasuunal oli suurtükiväe tihedus viidud 200 suurtükini rinde iga kilomeetri kohta.

Lõuna pool tegutsevad 3. Ukraina rinde väed arendasid pealetungi lõuna pool Benderõd Dnestri läänekaldal paiknevate tugi-aladelt — üldsuunaga piki Trajanuse valli.

Piiramisrõngas sakslaste Jassõ-Kišinjovi väerühmituse ümber suleti 25. augustil Pruti jõel. Siin astusid kahe rinde väed omavahel ühendusse.

Uks osa vägedest jäeti sissepiiratud vaenlast likvideerima, teised aga jätkasid edasitungi Rumeenia sisemaale.

3. septembril likvideeriti sakslaste Jassõ-Kišinjovi väegrupp. Samal ajal astusid 2. ja 3. Ukraina rinde väed (31. augustil) Rumeenia pealinna Bukaresti ja puhastasid seejärel kiiresti saksa fašistlikest vägedest kogu Rumeenia ja Bulgaaria ning Transilvaania põhjapoolse osa.

Fašistlike vägede „Lõuna-Ukraina“ väerühmitus purustati täielikult.

Selle tähelepanuväärse operatsiooni tulemustest teatas Nõukogude Informatsioonibüroo 12. septembril 1944 alljärgnevalt.

„2. ja 3. septembril s. a. likvideerisid meie väed Bacău piirkonnas viimse grupi neist saksa fašistlikest vägedest, mis olid Jassõ-Kišinjovi operatsiooni tagajärjel sisse piiratud. Selle vaenlase grupi likvideerimine oli meie vägede Jassõ-Kišinjovi operatsiooni lõppetapiks. Pealetungioperatsioonide tulemusena, mis teostati lõunas 20. augustist kuni 3. septembrini, piirasid 2. Ukraina rinde väed armeekindral (nüüd Nõukogude Liidu marssal) Malinovski juhtimisel ja 3. Ukraina rinde väed armeekindral Tolbuhhini juhtimisel sisse ja likvideerisid täielikult 6. ja 8. saksa armee, mis kuulusid saksa „Lõuna-Ukraina“ väerühmituse koosseisu ja mille juhatajaks oli kindralpolkovnik Friesner.

Seega oli viidud täielikult lõpule operatsioon sakslaste Jassõ-Kišinjovi väerühmituse sissepiiramiseks, mis oma strateegilise ja sõjalis-poliitilise täht-

suse poolest oli üheks suuremaks ning silmapaistvamaks operatsiooniks selles sõjas.

Oma eduka pealetungi käigus piirasid 2. ja 3. Ukraina rinde väed ümber ja hävitasid (arvestamata rumeenia vägesid): 62., 79., 106., 161., 257., 258., 282., 294., 302., 320., 335., 370., 376. ja 384. saksa jalaväediviisi, 1. saksa õhutõrjediviisi; 228., 243., 286., 325., 259., 278., 732. ja 911. rünnaksuurtükide brigaadi; 40., 46., 52., 70., 77., 127., 140., 149., 612., 792. ja 818. suurtükiväe polgu saksa vägede ülemjuhatuses reservidest; 721., 1007., 1009. ja 1160. üksiku tankitõrjedivisjoni; 40., 86., 194., 732., 735., 737. ja 906. üksiku suurtükiväedivisjoni vägede ülemjuhatuses reservidest; 52. miinipildujate polgu; 278., 300. ja 707. õhutõrje-suurtükiväe divisjoni vägede ülemjuhatuses reservidest; 4. jalgratturite polgu; 999. kindluse polgu; grenaderite polgu „Neuhammer“; üksiku sidepolgu; 52., 112., 130., 152., 154. ja 602. ehituspataljoni; kaks sidepataljoni; 318. ja 522. kaitsepataljoni; 7., 17., 500. ja 560. trahvipataljoni, 27., 219., 246., 541. ja 651. sapööripataljoni vägede ülemjuhatuses reservidest; 472. tankihävituspataljoni ja 794. pataljoni „Osnaz“.

Pealeselle purustasid 2. ja 3. Ukraina rinde väed 15., 46., 76., 153. ja 306. jalaväediviisi, 10. motoriseeritud diviisi ja 13. tankidiviisi.

Pealetungilahingute ajal 20. augustist kuni 3. septembrini hävitasid 2. ja 3. Ukraina rinde väed: 298 vaenlase lennukit, 490 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 1500 mitmesuguse kaliibriga suurtükki ja 15 000 autot.

Sakslased jätsid lahinguväljale üle 150 000 oma sõduri ja ohvitseri laiba. Surmasaanute hulgas leiti 4. saksa armeekorpuse komandöri jalaväekindral Mitti, 44. saksa armeekorpuse komandöri jalaväekindral Mülleri, 384. saksa jalaväediviisi komandöri kindralleitnant de Salengre-Drabbe, 294. saksa jalaväediviisi komandöri kindralmajor Eichstedti, 320. saksa jalaväediviisi komandöri polkovnik Schieli, 306. saksa jalaväediviisi komandöri polkovnik Blümke ja 15. saksa jalaväediviisi komandöri kindralmajor Sperli laibad.

Sama aja kestel said 2. ja 3. Ukraina rinde väed trofeesid: lennukeid — 40, tanke ja iseliikuvaid suurtükke—340, mitmesuguse kaliibriga suurtükke üle 2000 ja autosid umbes 18 000.

2. ja 3. Ukraina rinde väed võtsid vangi 106 600 saksa sõdurit ja ohvitseri. Nende hulgas olid: 7. saksa armeekorpuse komandör suurtükiväekindral Hell, 30. saksa armeekorpuse komandör kindralleitnant Postel, 6. armee komandöri asetäitja tagala alal kindralleitnant Burkhardt, 62. saksa jalaväediviisi komandör kindralmajor Tronje, 79. saksa jalaväediviisi komandör kindralleitnant Weinknecht, 302. saksa jalaväediviisi komandör kindralleitnant von Bogen, 282. saksa jalaväediviisi komandör kindralmajor Frenking, 370. saksa jalaväediviisi komandör kindralmajor von Hülsen, Kišinjovi linna komandant kindralmajor von Dewitz, Jassõ linna komandant kindralmajor Stingel, 376. saksa jalaväediviisi komandör kindralleitnant Schwartz, 106. saksa jalaväediviisi komandör polkovnik Ringenberg, 258. saksa jalaväediviisi komandör polkovnik Rudolf Hiltcher, 76. saksa jalaväediviisi komandör polkovnik von Bissing, ja 1. saksa õhutõrjediviisi komandör polkovnik Simon. Pealeselle võtsid meie väed vangi 13. saksa tankidiviisi komandöri kindralleitnant Trägeri ja 153. saksa jalaväediviisi komandöri kindralleitnant Baieri.

2. ja 3. Ukraina rinde vägede operatsioonide tulemusena, mis teostati rinnete tihedas omavahelises koostöös ja mis lõppesid saksa fašistlike vägede purustamisega lõunas, olid sakslaste kaotused sõjatehnika tähtsamate liikide osas järgmised: 338 lennukit, 830 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 3500 mitmesuguse kaliibriga suurtükki ja 33 000 autot.

Surma sai ning võeti vangi 256 600 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Punaarmee operatsiooniga saksa armee Jassõ-Kišinjovi väerühmituse ümberpiiramiseks ning likvideerimiseks, mis julgelt ja meisterlikult teostati 2. ja 3. Ukraina rinde vägede poolt Punaarmee kõrgema ülemjuhatusel plaani järgi, likvideeriti täielikult 15 saksa diviisi, kelle ükski väeosa ei saanud välja tulla piiramisrõngast."

Saksa fašistlike vägede purustamine Jassõ-Kišinjovi piirkonnas muutis järsult strateegilist olukorda nõukogude-saksa rinde lõunapoolsel tiival meie kasuks ja lõi soodsa olukorra Punaarmee edasiseks tegutsemiseks Ungaris ja Balkanil.

„... Selle löögi tulemusena: a) vabastati Moldaavia Nõukogude Vabariik; b) löödi rivist välja Saksamaa liitlane Rumeenia, kes kuulutas sõja Saksamaale ja Ungarile; c) löödi rivist välja Saksamaa liitlane Bulgaaria, kes samuti kuulutas sõja Saksamaale; d) avati meie vägedele tee Ungarisse, kes on Saksamaa viimne liitlane Euroopas; e) avanes võimalus ulatada abistav käsi meiega liidus olevale Jugoslaaviale saksa röövvallutajate vastu.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 125.)

Kaheksandat lööki (joon. 18) alustasid 17. septembril Leningradi rinde ning 1., 2. ja 3. Balti rinde väed eesmärgiga purustada sakslased Baltimail.

Tähendatud operatsiooni algul valitses selles rindeosas allpool kirjeldatud olukord. Pärast esimest lööki, mis anti sakslastele jaanuaris—veebruaris 1944, olid Leningradi rinde väed sama aasta septembriks tunduvalt parandanud oma lähtepositsioone eelseisvaks tegutsemiseks, olles 26. juulil vallutanud Narva linna ja ulatusliku maa-ala Narva jõe läänekaldal. Uks osa rinde vägedest vallutas samal ajal Peipsi ja Võrtsjärve vahelise maa-ala ning vabastas Tartu.

2. ja 3. Balti rinde väed olid jõudnud joonele Võrtsjärv, Anuži, Gulbene, Madona ja Gostõni.

1. Balti rinde väed olid juuli lõpuks jõudnud joonele Krustpils, Tervidanõ, Jelgava (Miitavi), Berzupe raudteejaam ja Raudonjanõ (Neemeni jõel).

Nõukogude vägede rinde ees asusid kaitsepositsioonil: Võrtsjärve ja Peipsi vahel — sakslaste armeegrupp „Narva“ ning Lõuna-Eestis ja Lätis — „Põhja armeegrupp“, mis koosnes 16. ja 18. armeest ja mida pärast lüüasaamist esimese löögi ajal jaanuaris 1944 oli täiendatud reservidest. Jälgigem selle operatsiooni läbiviimist.

17. septembril andsid Leningradi rinde väed koostöös Narva poolt pealetungivate vägedega pealöögi Tartu piirkonnast põhja suunas Väike-Maarjale, et purustada sakslaste väerühmitus „Narva“, suunates seejärel pärast ühinemist Narva poolt pealetungivate vägedega oma löögi Tallinnale.

Leningradi rinde väed, nende hulgas ka Eesti Kaardiväe Laskurkorpus, murdsid viie päeva jooksul sakslaste vastupanu ja sisenesid kuni 100 km sügavuselt tema kaitsesüsteemi. Pärast 90 km pikkust marssi vaenlase tagalas tungis liikuv eelsalk kaardiväepolkovnik Võrgu juhtimisel 22. septembril Eesti pealinna Tallinna, kus 22. septembril kell 10.00 kaardiväeleitnant Lumiste heiskas Pika Hermannini torni punase võidulipu.

25. septembril tungis kaardiväemajor Milleri väeüksus Haapsallu ja 27. septembril vabastasid eesti kaardiväelased polkovnik Feldmanni juhtimisel saksa fašistlikest röövvaldajatest viimse sakslaste valduses oleva sadama Eesti NSV mandril — Virtsu.

Sakslaste Narva väerühmitus lõhuti mitmeks üksteisest eraldatud osaks, mis ükshaaval hävitati ja mille riismed vangi võeti.

Koostöös Leningradi rinde vägedega andsid löögi ka 1., 2. ja 3. Balti rinde väed.

3. Balti rinde väed andsid pealöögi Valmierale ja abilöögi Smiltenele. Ägedaid võitlusi peeti Valga toetuspunkti pärast. 29. septembri õhtuks jõudsid 3. Balti rinde väed Mieleni ja Cesise joonele. Üks osa rinde vägedest puhastas vaenlasest täielikult Riia lahe ranniku Salatsgrivast kuni Skulteni.

2. Balti rinde väed koostöös 3. Balti rinde vägedega tungisid, kattes viimase vasakut tiiba lõunast, 29. septembriks Kartuži mõisa ja Jumprava raudteejaama jooneni.

1. Balti rinde väed forsseerisid mitmes kohas Lielupe jõe ja jõudsid 19. septembri õhtuks Düüna lõunakaldale Tekava piirkonda, seega Läti NSV pealinna Riia lähistele.

Oli saabunud selle operatsiooni otsustav järk. Tuli vallutada Riia linn ja ära lõigata Ida-Preisimaast Baltimaades teotsevad saksa vägede riismed. See ülesanne täideti 4.—23. oktoobrini peetud lahinguis.

Haaramismanöövri tulemusena vallutasid meie väed 13. oktoobril tormijooksuga Riia ja jõudsid 18. oktoobril välja Tukums —Jelgava raudteele.

8. oktoobril vallutati Telšjai ja 10. oktoobril Palanga. Sellega eraldati Läti loodeosas tegutseva vaenlase väerühmitus Ida-Preisimaast.

23. oktoobri õhtuks jõudsid 1. Balti rinde vasaku tiiva väeosad Tilsiti piirkonnas Neemeni jõe põhjakaldale.

Kogu selle operatsiooni tulemusena purustati sakslaste põhjapoolse väerühmituse peajõud, nende riismed aga haarati Läti loodeosas tangide vahele, kus nad 1945. aastal lõplikult purustati ja vangi võeti.

Kaheksanda „...löögi tulemusena: a) vabastati Eesti Nõukogude Vabariik; b) vabastati suur osa Läti Nõukogude Vabariigist; c) löödi rivist välja Saksamaa liitlane Soome, kes kuulutas sõja Saksamaale; d) üle 30 saksa diviisi lõigati ära Preisimaast ja pigistati tangide vahele Tukumsi ning Liépája vahelises piirkonnas, kus meie väed neid praegu lõplikult purustavad...” (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 125.)

Operatsioonid viidi läbi võimsa hooga. Uhist eesmärki taotelles võtsid neist tihedas koostöös osa nelja rinde väed. Ainuüksi Eesti territooriumil kaotasid hitlerlased Leningradi rinde vägede hoopide all surmasaanuina ja vangilanguina üle 45 700 mehe. Rinde väed said trofeesid ning hävitasid 175 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 593 mitmesuguse kaliibriga suurtükki, 755 miinipildujat, 1531 autot ja palju muud lahingutehnikat.

Uheksanda löögi (joon. 19) andis Punaarmee 6. oktoobril saksa-ungari vägede pihta eesmärgiga lülitada sõjast välja viimne Saksamaa liitlane Ungari ja osutada ühtlasi otsest abi sõbralikele riikidele Jugoslaaviale ja Tšehhoslovakkiale.

Ungari omas tol ajal suuremat tähtsust kui kunagi varem, sest Rumeenia ja Bulgaaria olid Saksamaa liitlastena juba sõjast välja lülitatud. Liitlaste 1942.—1943. a. õhurünnakute tõttu Saksamaa territooriumil asuvaile tähtsamaile tööstusettevõtetele olid saks-

lased need üle viinud peamiselt Austriasse, Ungarisse, Tšehhoslovakkiasse ja Sileesiasse, ehitades sinna ühtlasi uusi suuri sõjatööstuslikke ettevõtteid. Nad arvasid, et need sügaval rinde tagalas asuvad riigid on kõige vähem ohustatud. Ungarist vedas Saksamaa sõja kestel välja boksiite, naftat, mangaani ja suurel hulgal põllumajandussaadusi. Olgu tähendatud, et Ungari oli 1944. aastal ainsaks allikaks, kust Saksamaa sai boksiite oma alumiiniumi- ja lennukitööstuse jaoks.

Kontserni „Göring-Werke“, samuti Kruppi, „Farbenindustrie“ ja teiste kontsernide terve rida suuri ettevõtteid olid sõja vältel koondatud Ungari territooriumile.

Nõukogude vägede rindejoon operatsiooni algul on näidatud joon, 19. Meie vägede vastas tegutsesid vaenlase alljärgnevad väerühmitused:

4. ja 2. Ukraina rinde vastas — sakslaste „Lõuna-Ukraina“ väerühmitus (mis oktoobris ümber nimetati „Lõuna“ armeegrupiks), kelle koosseisu kuulusid 8. ja 6. saksa armee ning 1. ja 2. ungari armee. 4. Ukraina rinde parema tiiva põhjapoolsema tipu vastas tegutsesid veel 1. saksa tankiarmee väeosad, mis kuulusid „Põhja-Ukraina“ väerühmituse koosseisu.

3. Ukraina rinde vägede vastas tegutses saksa vägedest koosnev armeegrupp „F“.

Kõnesolev suurepärase operatsioon teostati järgmiselt.

Esimestena alustasid pealetungi 2. Ukraina rinde väed. 6. oktoobril andsid nad Aradi piirkonnast saksa-ungari vägedele äkilise löögi, ületasid seejärel Rumeenia-Ungari piiri ning hõivasid linnad Gyula ja Mako. Pärast vaenlase vastupanu mahasurumist juhiti läbimurdesse põhja, loode ja lääne suunas tugevad ratsaväe ja tanki koondised. Juba 9. oktoobriks jõudsid need liikuvad väed Debrecenini ja Oradea-Mareni ning 12. oktoobriks laial rindel — Tisza jõe joonele. Lääne pool tegutsevad sama rinde väeosad jõudsid 8. oktoobril samuti Tisza jõeni, forsseerisid selle ja vallutasid 11. oktoobril jõe paremal kaldal ulatusliku platsdarmi Szegedi ja Kiskunhalas piirkonnas. 11. oktoobril valutati Szeged.

Pealetungi edasi arendades ning vaenlase jalaväeosadele kagu ja edela poolt lööke andes vallutasid rinde väed 20. oktoobril koostöös ratsaväe ja tanki koondiste laiaulatusliku haardema-
nõovriga tormijooksuga Debreceni linna — Ungari suure tööstus-
keskuse, sõjateede sõlme ja sakslaste võimsa tugipunkti. Ratsa-
väe ja tankikoondiste löök ulatus Debrecenist veel kaugemale
põhja poole.

2. Ukraina rinde peajõudude julget lööki kasutasid ära sama
rinde parema tiiva väeosad, kes 11. oktoobril vallutasid tormi-
jooksuga Transilvaania pealinna Cluj, 25. oktoobril läksid Satul-
Marest loode pool üle Rumeenia-Ungari piiri ja kuu lõpuks jõud-
sid Čopi piirkonnas välja Tisza jõeni.

Sellel 2. Ukraina rinde vägede lahingutegevuse etapil alustasid
pealetungi ka 4. Ukraina rinde väed.

Oma soodsat, vaenlast ümberhaaravat seisundit ära kasutades
vallutasid nad 29. oktoobril võimsa löögiga põhjast lõuna poole
tähtsa teedesõlme Užhorodi — Karpaatide-taguse Ukraina pea-
linna.

Teise võimsa löögi andsid rinde väed ida poolt, piki Karpaa-
tide lõunapoolset mäestikuharu üldsuunaga Čopile.

Uheaegselt 2. ja 4. Ukraina rinde vägedega, kes tihedas omava-
helises koostöös asusid likvideerima vaenlase Budapesti väerüh-
mitust, tungisid 3. Ukraina rinde väed edasi Belgradi suunas,
omades vasakul tiival värske liitlase, Bulgaaria armee.

Selle rinde eelväed ületasid juba 29. septembril Vršac piir-
konnas ja lõuna pool Turnu-Severini Rumeenia—Jugoslaavia ja
Bulgaaria—Jugoslaavia piiri. Pidades võitlusi saksa-rumeenia
väeosade hävitamiseks Negotinist lääne pool ühinesid nõuko-
gude väed 4. oktoobril Jugoslaavia rahvavabastusarmee.

Oktoobri esimestel päevadel haarasid meie väed Jugoslaavia
pealinna Belgradi põhjast ja lõunast tangidesse ning lõikasid
10. oktoobril mitmes kohas läbi raudteed Belgrad—Budapest ja
Belgrad—Sofia.

3. Ukraina rinde vägede põhjapoolne väegrupp andis 9. ok-
toobril abilöögi Velika Kikinda piirkonnast, vallutas 12. oktoobril

tähtsa raudteesõlme — Subotica linna ja katkestas sellega sideme vaenlase Budapesti ja Belgradi väegruppide vahel. Oktoobri lõpuks jõudis see meie väegrupp Baja ja Novi Sadi piirkonnas Doonauni.

Selle operatsiooni tulemusena tekkis vaenlasele otsene oht, et tema väed Kreekas isoleeritakse, ja loodi meie vägedele soodus olukord löökide andmiseks Ungarisse lõuna poolt. Nende löökide pareerimiseks andis Hitler käsu tuua Belgradi piirkonda täiendavalt 9 diviisi Kreekast ja Jugoslaaviast ning 2. tankiarmee Jugoslaaviast, kuid ka need abiväed ei suutnud sakslasi päästa. 3. Ukraina rinde väed koos Jugoslaavia rahvavabastusarmeeaga alustasid 16. oktoobri hommikul lahingut Belgradi pärast ja vabastasid 20. oktoobril Jugoslaavia pealinna täielikult, olles hävitanud vaenlase vägede riismed.

Nagu eespool öeldud, tegutsesid rinde lõunatiival bulgaaria väeosad, kes meie vägede kaasabil vallutasid oktoobri lõpus linnad Niši, Leskovaci ja Vranja ning jätkasid siis edasitungi Jugoslaavia sisemaale.

Oktoobri lõpuks kulges meie vägede rindejoon selles lõigus Tšehhoslovakkia piirist peaaegu kuni Kreeka-Jugoslaavia piirini. Kõik raudteed olid nüüd nõukogude vägede valduses, mis raskendas vaenlase manööverdamist reservidega oma rindelähedases tagalas.

Milliseid suuri kaotusi kandsid sakslased selles võitluste järgus võib otsustada kas või selle järgi, et ainuüksi võitlustes 2. Ukraina rinde vägede vastu 6. oktoobrist kuni 6. novembrini kaotasid saksa-ungari väed surmasaanuina üle 100 000 sõduri ja ohvitseri ning vangilangenuina üle 42 000 mehe, rivist oli välja löödud 802 lennukit, üle 1000 tanki ja üsaliikuva suurtüki, umbes 3800 suurtükki ja miinipildujat, 4000 autot jne.

Belgradi piirkonnas olid sakslaste kaotused veelgi suuremad. Oli loodud olukord operatsiooni lõpuleviimiseks, s. o. vastase Budapesti väerühmituse sissepiiramiseks ja hävitamiseks. Selle operatsiooni viisid läbi 2. Ukraina rinde väed koos 3. Ukraina rinde vägedega.

Vaenlase Budapesti väerühmituse piiramisoperatsiooni alustades sulgesid kahe Ukraina rinde väed haaramismanöövrite tulemusena 26. detsembriks linna piiramisrõngasse.

Võitlused Ungari pealinna Budapesti pärast kestsid peaaegu poolteist kuud ning 13. veebruariks 1945 oli Budapest täielikult vabastatud.

Ungari oli nüüd vaenlasest täielikult puhastatud. Nõukogude väed ületasid Karpaadid ning läksid appi põhjas — Tšehhoslovakkia ja lõunas — Jugoslaavia liitlasarmeedele. Saksamaa viimne liitlane Ungari lõpetas sõja Saksamaa poolel ja kuulutas talle ise sõja. Kaotanud oma viimse satelliidi, jäid sakslased nüüd ilma ka naftast. Bulgaaria, Ungari ja Rumeenia rivist väljalangemine jättis Saksamaa ilma neist maadest saadavaist toiduaineist.

Punaarmee oli jõudnud fašistliku metsalise koopani lõuna poolt, kus Saksamaa piirid olid kõige nõrgemini kaitstud ja kus asetse- sid tema tähtsamad sõjatööstuse baasid.

Ja lõpuks kümnes löök (joon. 20) 1944. aastal anti sakslastele kaugel põhjas Petsamo piirkonnas. Petsamo oblastit koos tema jäävaba meresadamaga kaitstes 20. saksa Lapimaa armee. Selle rikka piirkonna olid sakslased vallutanud juba sõja algul 1941. aastal. Siin kaevandasid sakslased niklit ja vaske. Petsamo sadamasse oli koondatud nende laevastik, mida nad kasutasid Murmanski sadama blokeerimiseks. Petsamo oblastis olid sakslased loonud tugiala oma vägede pealetungiks Murmanskile mandri- lt. Sakslased olid ühtlasi kolm aastat hoolega kindlustanud Pet- samo oblasti territooriumi, et seda kaitsta pealetungi eest idast, eriti aga selleks, et katta juurdepääsuteid oma baasidele Põhja- Norras.

Kasutanud kaitseks ära raskesti läbipääsetavat polaarmaastikku — siin rohkesti leiduvaid järvi, jõgesid, kinke, järske kaljuahel- likke, soid ja teede puudust, olid sakslased veendunud, et neis tingimuses Punaarmee ei saa teostada pealetungi kuigi tugevate jõududega ja vähemalt mitte veel 1944. aastal, kus Punaarmee pida suuri võitlusi Ukrainas ja Baltimaades.

Ent ka selle arvestusega eksisid sakslased rängalt. Samal ajal, kui olid käimas ägedad lahingud Baltimaades ja Riia lähistel, kui nõukogude väed olid jõudmas Ida-Preisimaa piirile ja kui lõunas peksti saksa-ungari vägesid, alustasid Karjala rinde väed pealetungi Petsamo piirkonnas.

See iselaadi manöövrite abil läbi viidud organisatsioon toimus alljärgnevalt.

Pealööök anti piirkonnast lõuna pool Tšapri järve üldsuunaga Luostarile, et vallutada Petsamo—Rovaniemi maantee, mis oli ainsaks kasutuskõlblikuks teeks Petsamost Lõuna-Soome ja Põhja-Norrasse.

Karjala rinde paremalt tiivalt anti abilööke Bol. Zapadnaja, Litsa üldsuunas, ja Sredni poolsaarelt. Pealetungi toetasid põhjalahvastik ja lennuvägi, kusjuures laevastik tegi Barentsi mere rannikult merejalaväe dessandi põhja pool Petsamot.

Julgete haaramismanöövrite tulemusena ja pärast mitu päeva kestnud ägedaid võitlusi forsseerisid Karjala rinde väed ja põhjalahvastiku merejalavägi tihedas koostöös 14. oktoobril Titovka ja Petsamo jõed. 15. oktoobri õhtuks vallutasid meie väed vaenlase tähtsa sõja-merebaasi ja võimsa toetuspunkti Petsamo linna.

Pärast Petsamo vallutamist nõukogude vägede poolt hakkasid sakslased siia kiiresti juurde tooma abivägesid: Norrast — jalaväebrigaadi „Norra“, Varangeri poolsaarelt — 210. jalaväediviisi väeosi, Soomest ja Norrast — 163. jalaväediviisi ning terve hulga 18. mägi-laskurkorpuse ja 36. armeekorpusse väeosi. Sakslased olid otsustanud iga hinna eest hoida oma käes niklikaevandused ja Kirkenesi linna — sakslaste viimse jäävaba sadama põhjas. Ent sakslaste plaanid nurjusid.

Juba siis, kui meie väed lähenesid lõuna poolt Petsamole, oli Karjala rinde parema tiiva koosseisust eraldatud mõned väekoon-
dised, kes, olles pööranud pealetungi suuna lääne poole, hävitasid Petsamo väegrupile appitulevaid vaenlase reservvägesid. Pealetungi jätkates vallutasid meie väed haaramismanöövriga Nikkeli asula ja 23. oktoobril Salmijärvi, lõigates läbi Kirkenes—Rovaniemi maantee.

Vallutanud niklikaevandused, alustasid rinde väed vaenlase viimse väegrupi likvideerimist Kirkenesi ja Nautsi piirkonnas.

1. novembriks vabastasid Karjala rinde väed täielikult Petsamo oblasti ning meie väeosad astusid meile sõbraliku Norra territooriumile.

Selle operatsiooniga kaugel põhjas tõestas Punaarmee veel kord, et ta ei tunne takistusi. Isegi sealt, kuhu polnud veel kunagi varem astunud inimese jalg, läksid läbi terved nõukogude väekoondised ühes suurtükkide, tankide ja mehhaniseeritud tagalaga.

*

1944. aasta oli otsustavate võitude aastaks. Kümne ajaloolise löögiga purustas Punaarmee täielikult vaenlase väed kogu ida-rindel. Seega oli loodud soodus olukord hitlerliku Saksamaa lõp-likuks purustamiseks.

Kokkuvõttena 1944. a. lahingutest on Kõrgema Ulemjuhataja käsikirjas 7. novembrist 1944 nr. 220 öeldud:

„... Käesoleval aastal andsid Nõukogude väed vaenlasele lakka-matult hoope, üks ikka teisest tugevam. 1944. aasta talvel saavu-tas Punaarmee silmapaistvaid võite Paremkalda-Ukrainas ja pu-rustas sakslased Leningradi all. Käesoleva aasta kevadel puhas-tas Punaarmee sakslastest Krimmi. 1944. aasta suvel andsid meie väed hitlerlikule armeele väga raskeid lööke, mis muutsid põhja-likult olukorra võitlusrindel saksa fašistlike röövnullutajate vastu. Punaarmee murdis läbi vaenlase võimsa kaitse Karjala maakitsus-el ja samuti ka Laadoga ning Äänisjärve vahel ja löi Soome hitlerlikust röövliblokist välja. Ajaloolises lahingus Valge-Vene pinnal purustasid Punaarmee väed täielikult kolmest armeest koosneva saksa vägede keskgrupi, surmates seejuures ja võttes vangi 540 000 saksa sõdurit ja ohvitseri. Lõunas peetud lahingus Punaarmee piiras ümber ja hävitas täielikult kahest armeest koos-neva saksa vägede grupi. Seejuures hävitasid Nõukogude väed ja võtsid vangj üle 250 000 saksa sõduri ja ohvitseri. Punaarmee purustas sakslased Rumeenias, rookis nad välja Bulgaariast ja

peksab sakslasi Ungari territooriumil. Meie väed hävitasid Hitleri armee väegrupi Baltimaades. 1944. aasta suvise kampaania kestel jõudis Punaarmee lahingutega Kišinjovist Belgradini — üle 900 kilomeetri, Žlobinist Varssavini — üle 600 kilomeetri, Vitebskist Tilsitini — 550 kilomeetrit. Sõda on nüüd viidud fašistliku Saksamaa pinnale.

Võitluste käigus on Punaarmee saksa fašistlikud röövvalutajad välja kihutanud kogu Nõukogude Ukraina ja Valge-Vene territooriumilt ja Karjala-Soome, Moldaavia, Eesti, Läti ning Leedu Nõukogude Vabariigist. On kukutatud kolm aastat kestnud fašistlik ike meie nõukogude vennasvabariikide sakslaste poolt ajutiselt vallutatud pinnal. Punaarmee on tagastanud vabaduse kümnetele miljonitele Nõukogude inimestele. Nõukogude riigi piir, mida hitlerlikud väe jõugud reetlikult rikkusid 22. juunil 1941, on taastatud kogu ulatuses Mustast merest kuni Barentsi mereni . . .” (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 136—137.)

Nõukogude armee ajaloolise kümne purustava hoobi tulemused, mis anti saksa fašistlikele vägedele 1944. aastal, on näidatud joon. 21.

VÕIDUAASTA 1945

Fašistliku Saksamaa purustamine

1945. a. jaanuaris alustatud pealetungioperatsioonid arenesid järjest kasvava hooga ja lõppesid 8. mail 1945 saksa armee täieliku lüüasaamisega. Vaenlane purustati tema enda koopas.

1944. aasta võiduka pealetungi tagajärjel lühenes rindejoon järgmise aasta alguseks umbes poole võrra. Kui Punaarmee 1944. aastal andis vaenlasele üksteisele järgnevaid kohalikke lööke, siis 1945. aastal võidi juba olukorra lahenedes meie kasuks anda saksa fašistlikele vägedele lööke mitmes kohas korraga pea-aegu kogu nõukogude-saksa rinde ulatuses.

Jaanuaris alanud pealetungioperatsioonidest üldsuunaga Berliinile võtsid näiteks osa viie rinde väed (3., 2. ja 1. Valge-Vene rinde ning 1. ja 4. Ukraina rinde väed). Neis võitlustes andsid pea-löögi 1. Valge-Vene ja 1. Ukraina rinde väed, kes tegutsesid Berliinile suunatud pealöögi tsentrumis.

Samal ajal tegutsesid 3. ja 4. Valge-Vene rinde väed põhja pool, teostades operatsioone vaenlase Ida-Preisimaa väerühmituse likvideerimiseks. 4. Ukraina rinde väed aga, opereerides Lõuna-Poolas, toetasid pealööki vasemalt.

See operatsioon viidi läbi alljärgnevalt (joon. 22).

12. jaanuaril 1945 alustasid 1. Ukraina rinde väed pealetungi Sandomierzi piirkonnast üldsuunaga Breslau ja Krakov. Ägedate võitluste tulemusena vallutasid selle rinde väed: 15. jaanuaril — Kielce, 17. jaanuaril — Czestochova, 13. jaanuaril — Krakovi ja 24. jaanuaril — Oppelni Oderi ääres. Visla läänekaldal asuvalt kahelt platsdarmilt lõuna pool Varssavit alustasid 14. jaanuaril pealetungi 1. Valge-Vene rinde väed, kes kolm päeva hiljem vabastasid Varssavi ja 5. veebruariks jõudsid samuti Oderini ida pool Küstrini.

Platsdarmidelt, mis olid moodustatud Ida-Preisimaa territooriumil juba 1944. a. oktoobris, alustasid 13. jaanuaril pealetungi 3. Valge-Vene rinde väed üldsuunaga Tilsit, Königsberg. Hoolimata vaenlase tugevast vastupanust murdi tema betoneeritud kaitseliin läbi ja 20. jaanuaril vallutasid meie väed tormijooksuga Tilsiti.

Kohe pärast Tilsiti vallutamist hõivati Insterburg ja 24. jaanuariks jõudsid rinde väed Königsbergi lähistele.

Kirde pool Varssavit alustasid 14. jaanuaril pealetungi ka 2. Valge-Vene rinde väed. Hoogsa löögi tulemusena jõudsid selle rinde eelväed 26. jaanuariks Tolkemiti piirkonnas Balti mereni, isoleerides seega Ida-Preisimaa Saksamaa sisepiirkondadest. Selle rinde väed koos 3. Valge-Vene rinde vägedega likvideerisid seejärel veebruarikuu jooksul vaenlase Mazuri järvede piirkonnas, hävitasid sakslaste Königsbergi väerühmituse ja vallutasid Königsbergi linna.

Sanoki linna piirkonnast üldsuunaga Moravska-Ostrava alustasid 15. jaanuaril pealetungi 4. Ukraina rinde väed.

Et saada kujutlust viie rinde ainult 12 päeva kestnud lahingu-tegevuse tulemustest talveoludes, esitame allpool mõned Nõukogude Informatsioonibüroo andmed sakslaste kaotuste kohta

12.—24. jaanuarini 1945 elavjõus ja lahingutehnika tähtsamates liikides.

Hävitati: lennukeid — 442, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 2138, suurtükke — 3490, miinipildujaid — 2960, kuulipildujaid — 9570 ja autosid — 24 960. Vaenlane kaotas ainuüksi surmasaanuina üle 295 000 sõduri ja ohvitseri.

Saadi trofeesid: lennukeid — 150, kuulipildujaid — 16 449, autosid — 9059, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 857, suurtükke — 4442 ja miinipildujaid — 4426.

Võeti vangi 86 330 saksa sõdurit ja ohvitseri.

Viie rinde pealetungioperatsioonide tulemusena kaotas vaenlane elavjõus ja lahingutehnika tähtsamate liikide osas kokku: vangilangenuina ja surmasaanuina üle 380 000 sõduri ja ohvitseri, lennukeid — 592, tanke ja iseliikuvaid suurtükke — 2995, suurtükke — 7932, miinipildujaid — 7386, kuulipildujaid — 26 019 ja autosid — 34 019.

Talvistes tingimustes purustati vaenlane laialdasel maa-alal Balti merest kuni Karpaatideni.

Peasuunas Berliinile tungisid nõukogude väed jaanuaris 1945 kolme nädalaga edasi 500 km ja jõudsid Oderini, lõigates Ida-Preisimaa ära Saksamaa sisepiirkondadest.

6. veebruaril 1945 algas operatsioonide teine faas, kus 1. Ukraina rinde väed piirasid sisse Breslau linna ja peajõududega loode suunas hoogsalt edasi tungides jõudsid 21. veebruariks Neisse jõeni.

2. Valge-Vene rinde väed hõivasid 27. veebruaril Schlochau ja Bublitzi, jõudsid 9. märtsil Stolpmünde piirkonnas Balti mere rannikule ja vallutasid 30. märtsil Gdanski, olles hävitanud vaenlase Gdanski väegrupi.

1. Valge-Vene rinde väed puhastasid vaenlasest veebruari- ja märtsikuu lahingutega Oderist ida pool asuva maa-ala. 20. märtsiks oli Oderi idakallas Wollinist kuni Warthe jõeni vaenlasest täielikult puhastatud.

Esitasime andmeid ühest sihikindlast operatsioonist peasuunaga Berliinile, millest 1945. a. talvekampanias võtsid osa viie rinde väed. Operatsiooni eesmärk saavutati: nõukogude väed jõudsid

välja Oderile — lähtealusele rünnakuks Berliinile ja nad võisid asuda sakslaste lõplikule purustamisele Ida-Preisimaal.

Ent samal ajal anti saksa fašistlikele vägedele tunduvaid lööke ka lõuna pool. Nii näiteks olid 2. Ukraina rinde väed poolteist kuud tegevuses Budapesti väerühmituse likvideerimisega, kus vaenlane teatavasti juba 26. detsembril 1944 ümber piirati. Budapesti garnisoni väejuhatusele tehtud alistumissettepanekut ei võtnud vaenlane vastu, vaid surmas reetlikult nõukogude vägede parlamentäärid.

13. veebruaril, pärast poolteist kuud kestnud piiramist ja ägedaid võitlusi, purustati ümberpiiratud väerühmitus lõplikult ja meie väed vallutasid Budapesti linna — ülitähtsa strateegilise kaitsesõlme juurdepääsuteedel Viini.

Võitlustes Budapesti linnas hävitati üle 49 000 vaenlase sõduri ja ohvitseri ning võeti vangi üle 110 000 mehe.

Samal ajal, kui kestsid lahingud Budapesti väegrupi hävitamiseks, jätkasid 3. Ukraina rinde peajõud pealetungi läände — Austria piiri poole. Nõukogude vägedel tuli pealetungi käigus pidada ägedaid võitlusi 11 saksa tankidiviisiga Székesfehérvári piirkonnas, mis kestsid 16. märtsini. Likvideerinud 29. märtsiks lõplikult vastase tankirühmituse, tungisid rinde väed edasi Austria territooriumile. Tee Viini oli vaba.

Viini ja Bratislava suunas tungisid peale 2. Ukraina rinde väed. Kooskõlastatud tegevusega vabastasid kahe rinde väed 13. aprillil Austria pealinna Viini.

Võitluste ajal Viini lähistel ja Viini linna pärast purustasid nõukogude väed 16. märtsist kuni 13. aprillini 11 saksa tankidiviisi, sealhulgas 6. SS tankiarmee, võtsid vangi üle 130 000 vaenlase sõduri ja ohvitseri, hävitasid ja said trofeesid 1345 tanki ja iseliikuvat suurtükki, 2250 välisuurtükki ja palju muud sõjavaurust.

Sakslaste Viini väerühmituse purustamine läheb ajalukku kui üks võimsamaid lööke hitlerliku Saksamaa pihta Suure Isamaasõja lõpujärgus. Austria ja Tšehhoslovakkia koos Lõuna-Saksamaaga olid tollal Hitleri peamiseks sõjatööstuslikuks baasiks,

mida kattis Viini kaitsesõlm. Sellele baasile toetudes püüdsid sakslased sõda pikemaks venitada, võita aega poliitilisteks manöövriteks ja lükata sellega hitlerliku Saksamaa kokkuvarisemist edasi. Ent need hitlerlaste lootused nurjusid. Meie võit Viini lähistel ja Viini linnas kiirendas tunduvalt hitlerliku Saksamaa lõppu ning tõstis Punaarmee au ja kuulsust veelgi kõrgemale.

Tehes kokkuvõtte talvekampaaniast märkis Kõrgem Ülemjuhataja seltsimees Stalin oma käskkirjas 23. veebruarist 1945, et „40 pealetungipäeva jooksul 1945. a. jaanuaris ja veebruaris meie väed on sakslased välja kihutanud 300 linnast, on vallutanud ligi sada sõjatehast, mis tootsid tanke, lennukeid, relvastust ja laske-moona, on hõivanud üle 2400 raudteejaama ja vallutanud üle 15 tuhande kilomeetri ulatuses raudteevõrku. Selle lühikese aja jooksul on Saksamaa kaotanud üle 350 tuhande sõduri ja ohvitseri vängidena ning vähemalt 800 tuhat surnutena. Sama aja vältel on Punaarmee hävitanud ja sõjasaagiks saanud umbes 3000 saksa lennukit, rohkem kui 4500 tanki ja iseliikuvat kahurit ning vähemalt 12 000 suurtükki.

Selle tagajärjel vabastas Punaarmee täielikult Poola ja tunduva osa Tšehhoslovakkia territooriumist, vallutas Budapesti ja lõi sõjast välja Saksamaa viimse liitlase Euroopas — Ungari, vallutas suurema osa Ida-Preisimaast ja Saksa-Sileesiast ning murdis endale tee Brandenburgi ja Pommerisse, Berliini lähistele.

Hitlerlased hooplesid, et Saksamaa pinnal pole olnud ühtki vaenulist sõdurit rohkem kui saja aasta vältel ja et saksa armee on sõdinud ja sõdib edaspidigi ainult võõral pinnal. Sellel sakslaste kelkimisel on nüüd lõpp...

Täielik võit sakslaste üle on nüüd juba lähedal. Kuid võit ei tule kunagi iseenesest, vaid saavutatakse raskeis võitlustes ja visa tööga. Hukkamisele määratud vaenlane paiskab võitlusse oma viimsed jõud ja paneb meeletult vastu, et vältida karmi kättemaksu. Ta haarab nüüd ja edaspidi kõige äärmisemate ja kõige alatamate võitlusvahendite järele. Seepärast tuleb mees pidada, et mida lähemal on meie võit, seda suurem peab olema meie valvsus, seda tugevamad peavad olema meie löögid vaenlase

pihta." (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 143—144.)

Aprilli algul hakkasid Punaarmee väeosad ette valmistama viimset ja otsustavat lööki Saksamaa purustamiseks. Samal ajal hakkasid lääne poolt Saksamaa piiridele lähenema ka Inglise-Ameerika liitlasväed.

Veebruari algul 1945 toimus Krimmis Jalta lähedal kolme liitlasriigi — NSVL, USA ja Suur-Britannia konverents. Sellel konverentsil võeti vastu otsus, et „meie vankumatuks eesmärgiks on saksa militarismi ning natsismi hävitamine ja tagatiste loomine selleks, et Saksamaa kunagi enam ei suudaks rikkuda kogu maailma rahu“. Samal konverentsil leppisid kolme suurriigi juhid kokku nõuda fašistliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumist.

Sellest hoolimata hellitasid saksa fašistid isegi veel aprillis 1945 lootust, et neil õnnestub lõhestada liitlaste rinnet ning jõuda kokkuleppele Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga ühiseks väljaastumiseks Nõukogude Liidu vastu. Seepärast püüdsidki hitlerlased kõigest jõust kaitsta Berliini, et võimaldada oma diplomaatidele ära kasutada Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide reaktiooniliste ringkondade kõhklemist ja saavutada kokkulepe anglosaksi maadega. Saksa väejuhatuse organiseeris kaitset maa-alal Oderist kuni Berliinini. Kogu sellele alale kaevati tihedalt tankitõrjekraave nii rinnetpidi kui ka sügavusse. Kõik teed tõkestati lõpmatute graniitulpade ridadega, teed ja väljad külvasi üle miinidega.

Pealinnas endas organiseeriti üheksa kaitsejoont, tänavad barrikadeeriti, teede ristamiskohad mineeriti, allmaa-raudtee ja majade keldrikorrad muudeti kaitseehitusteks.

Linna lähisteles oli koondatud miljoniline armee küllaldase lahingutehnikaga. Viimne reserv — kõik sõjakoolid, kõrgemad õppeasutused ja fašistlikud organisatsioonid olid koondatud löögipataljonideks.

Sakslaste Berliini väerühmituse purustamine ja Berliini linna vallutamine teostati alljärgnevalt (joon. 22).

Jõudnud välja Oderi ja Neisse jõe joonele, alustasid 1. Valge Vene ja 1. Ukraina rinde väed siit pärast hoolikat ettevalmistust 16. aprillil 1945 pealetungi. Nende ülesandeks oli purustada saksa väed, mis katsid Berliini suunda, ja vallutada hitlerliku Saksamaa pealinn Berliin.

1. Valge-Vene rinde väed tungisid peale platsdarmidelt lääne pool Küstrini ja põhja pool Frankfurti. Pärast neli päeva kestnud ägedaid lahinguid murdsid nad läbi vaenlase sügavalt ešloneeritud kaitse ning tungisid 21. aprillil ida ja kirde poolt Berliini. Pärast Neisse jõe forsseerimist lõigus Forsti ja Triebeli vahel murdsid samal ajal vaenlase kaitsest läbi ka 1. Ukraina rinde väed ja tungisid 22. aprillil Saksamaa pealinna lõuna poolt. Mõlema rinde liikuvad väeosad, olles möödunud linnast loode ning edela poolt, kohtusid 25. aprillil Potsdami rajoonis, piirates seega Berliini täielikult ümber.

Samal ajal piirati sisse suur saksa väerühmitus Wendisch-Buchholzi piirkonnas, Berliinist kagu pool. See väegrupp, mis koosnes 13 diviisist, hävitati ja võeti osaliselt vangi 30. aprillil.

Üksikud 1. Valge-Vene ja 1. Ukraina rinde väeosad arendasid pealetungi lääne poole ülesandega kindlustada nende meie vägede julgeolekut, kes olid tegevuses saksa väerühmituste likvideerimisega Berliini ja Wendisch-Buchholzi piirkonnas. Nõukogude väed tungisid mitmes kohas Elbe jõeni, kus nad 25. aprillil Torgau piirkonnas ühinesid liitlasvägedega.

Sakslaste purustamine Wendisch-Buchholzi piirkonnas ja Berliini ümberpiiramine löid soodsa olukorra fašistliku pealinna vahetuks ründamiseks ja vallutamiseks, mida nõukogude väed 1. ja 2. mail 1945 ka teostasid.

2. mail kell 15.00 Berliin kapituleerus. Berliini väerühmituse riismed — üle 300 000 sõduri ja ohvitseri andsid end nõukogude väejuhatusele vangid.

Berliini väerühmituse purustamise operatsiooni toetasid tõhusalt teiste rindete väeosad. Nii näiteks pidasid neil päevil Leningradi rinde väed Kuramaal raskeis tingimuses peaaegu iga päev vahetpidamata visasid võitlusi siin teotsevate vaenlase vägede

kinnihoidmiseks, et takistada nende paiskamist Saksamaale. See ülesanne täideti hiilgavalt: 300 000 mehe suurune armee ei saanud seetõttu kuni kapitulatsioonini osa võtta lahinguist Saksamaal. Berliini ründavate vägede parema tiiva kaitse oli pandud 2. Balti rinde vägedele.

Sellest kirjutas seltsimees Stalin oma käskkirjas 1. maist 1945 alljärgnevat:

„... On läinud minevikku ega tule enam tagasi rasked ajad, kus Punaarmee tõrjus vaenlase vägesid tagasi Moskva ja Leningradi all, Groznõi ja Stalingradi all. Praegu purustavad meie võidukad väed vaenlase relvastatud jõude Saksamaa keskuses, kaugel Berliini taga, Elbe jõe ääres.

Lühikese ajaga on vabastatud Poola, Ungari, suur osa Tšehhoslovakiast, tunduv osa Austriast ja Austria pealinn Viin.

Punaarmee vallutas seejuures Ida-Preisimaa, saksa imperialismi pesa, Pommeri, suurema osa Brandenburgist ning Saksamaa pealinna Berliini peamised rajoonid, püstitades Berliini kohale võidulipu.

Nende Punaarmee pealetungivõitluste tagajärjel kaotasid sakslased kolme-nelja kuu jooksul üle 800 000 sõduri ja ohvitseri vangilangenuina ning ligi miljon surmasaanuina. Sama aja jooksul said Punaarmee väeosad saagiks ja hävitasid ligi 6000 vaenlase lennukit, ligi 12 000 tanki ja iseliikuvat suurtükki, üle 23 000 välisuurtüki ja määratu suure hulga muud relvastust ja varustust...

... Hitlerliku Saksamaa päevad on loetud. Ule poole tema territooriumist on vallutatud Punaarmee ja meie liitlaste vägede poolt. Saksamaa on ilma jäänud kõige tähtsamatest elulistest rajoonidest. Hitlerlaste kätte jäänud tööstus ei suuda varustada saksa armeed küllaldase hulga relvastuse, laskemoona ja põletusainega. Saksa armee inimreservid on tühjaks ammutatud. Saksamaa on täielikult isoleeritud ja üksi, kui mitte arvestada tema liitlast Jaapanit...

... Saksa imperialistide poolt alustatud maailmasõda on lõpule jõudmas. Hitlerliku Saksamaa kokkuvarisemine on kõige lähema

tuleviku küsimus. Hitlerlikud ninamehed, kes pidasid endid maailma valitsejaks, seisavad lõhkise küna ääres. Surmavalt haavatud fašistlik metsaline on hinge heitmas. Ulesanne seisab nüüd ühes: anda surmahoop fašistlikule metsalisele..." (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 151—153.)

Nõukogude armee täitis seltsimees Stalini 1. mai käskkirja auga. Kümme päeva hiljem, s. o. 9. mail 1945. a. hakkasid saksa väed kapitulatsiooni tingimuste kohaselt massiliselt relvi maha panema ja end vangi andma. Ainuüksi 9.—14. maini võeti kõigil rindeil vangi 1 230 000 saksa sõdurit ja ohvitseri ning 101 kindralit. Vangide vastuvõtmine jätkus mai lõpuni, kusjuures end varjata püüdvaid „fritse“ tuli „vastu võtta“ ka veel hiljemgi.

Pärast Saksamaa vastu peetud sõja võidukale lõpule viimist jagati kogu Saksamaa territoorium okupatsioonitsoonideks, nagu on näidatud joon. 23.

Saksamaa liitlase Jaapani purustamine

Pärast hitlerliku Saksamaa purustamist ja kapituleerumist oli Jaapan ainsaks suurriigiks, kes püüdis veel jätkata sõda. Koos oma liitlase Saksamaaga kannab Jaapan täit vastutust sõja ettevalmistamise ja selle vallapäästmise eest. Juba enne Hitleri võimuletulekut hakkasid jaapani imperialistid provokatsiooni ja „int-sidentide“ poliitikaga teostama oma anastuslikke plaane. Neid plaane töötati välja rea aastate jooksul, niisama hoolikalt töötati välja ka nende plaanide teostamise meetodid.

Mandžuuria vallutamine jaapani imperialismi poolt 1931. aastal ja jaapani vägede sissetungimine Põhja-Hiinasse oli vaid esimeseks etapiks teise imperialistliku sõja vallapäästmisel. See vallutus ajas jaapani imperialistidel pead segi. Haaranud enda kätte Aasia mandril määratu suure maa-ala, mis on rikas toorainete poolest ja omab esmajärgulist strateegilist tähtsust, lootsid jaa-

panlased seda ära kasutada platsdarmina edasiseks agressiooniks mistahes suunas.

Hitleri võimuletulek Saksamaal andis Jaapani agressioonile uut hoogu. Jaapani imperialistid arvasid, et Hitleri poolt Euroopas ettevalmistatav agressioon kergendab ka nende agressiooni teostamist Kaug-Idas ja Vaiksel ookeanil. Nad arvasid ka, et neil oma anastuslike eesmärkide saavutamiseks tuleb kasutada mitte ainult olukorda Euroopas, vaid luua ka aktiivne koostöö kõigi Euroopa agressiivsete jõududega. Kui Hitler, jämedalt rikkudes rahulepingut, hakkas looma suurt armeed ja tugevat õhulaevastikku, siis sõlmis Jaapan Saksamaaga otsekohe formaalse kokkuleppe. Sellele kokkuleppele, millele kirjutati alla 25. novembril 1936, pandi nimeks „kominternivastane pakt“. Kõigile oli selge et pakti niisugune väline kuju ainult maskeeris selle tõelist sisu ning et pakti otseseks eesmärgiks oli ette valmistada vallutus sõda nii Nõukogude Liidu kui ka teiste demokraatlike riikide vastu. Välismaa ajakirjanduses ilmus juba ammu enne sõda teateid salajaste kokkulepete kohta Saksamaa ja Jaapani vahel, mida nüüd selle paktiga püüti maskeerida.

Kokkuleppes nähti ette Saksamaa kaasabi Jaapani armee tehniliseks ümberrelvastamiseks ning mõlema riigi agressiivse poliitika kooskõlastamist mitte ainult sõja ettevalmistamise ajaks, vaid ka pärast sõja vallapäästmist.

Pakt tähendas jaapani ja saksa agressorite tihedama majandusliku ning poliitilise koostöö algust. Saksa kapitali magnaadid — Krupp, Tissen jt. hakkasid Jaapanit varustama sõjamaterjalidega. Nende abiga hakati Mandžuuria territooriumil ehitama sõjavarustust tootvaid tehaseid. Jaapani propagandaaparaat hakkas ülistama hitlerlikku Saksamaad, tema korda, meelelaadi, asutusi ja sõjaks ettevalmistamise meetodeid. Saksa agressorid omalt poolt asusid reklaamima jaapani ametivendi, otsides ja leides „sugulussidemeid“ jaapani ja saksa vaimulaadi vahel!

Saksamaa ja Jaapani vahelise liidu lõplik vormistamine toimus septembris 1940 pakti näol, millega ühines ka Itaalia. See liit taotles maailma jaotamist kolme agressiivse imperialistliku riigi

— Saksamaa, Jaapani ja Itaalia vahel. Jaapani sõjategelased ja ajakirjandus ei varjanud tollal, et Jaapan ja Saksamaa ajavad koordineeritud välispoliitikat. Kolm agressiivset riiki asusid omavahel kooskõlastatud strateegiliste plaanide väljatöötamisele. Samal ajal aga puhkes Lääne-Euroopas juba sõda. Jaapani imperialistid jätkasid vallutussõda Hiinas ja pidasid aru, kas suunata oma agressiooni põhja või lõuna poole. Sealjuures oletasid nad, et Hitleri võit Euroopas kergendab nende agressiooni teostamist ja ootasid vaid soodsat silmapilku.

Ent Jaapan jäi äraootavale seisukohale ja jätkas sõjaks ettevalmistamist ka pärast seda, kui hitlerlik Saksamaa oli tunginud sõnamurdlikult kallale Nõukogude Liidule. Välismaa ajakirjanduses teatati, et fašistliku telje riigid — Saksamaa, Itaalia ja Jaapan — on omavahel sõlminud salajase kokkuleppe Euroopa ja Aasia territooriumi jaotamiseks. See kokkulepe nägi ette, et Saksamaa võidu korral saab Jaapan Nõukogude Liidult maa-alasid Vaikse ookeani äärest ja Siberist. Mõned tuisupead Jaapanis õhutasid oma valitsust Nõukogude Liitu ründama. Jaapani ajaleht „Kokumi“ (2. juulist 1941) kirjutab: „Sõda Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel ei ole ainult sõjaks nende kahe riigi vahel. See otsustab ka Ida-Aasia saatuse. See sõda kujutab endast teljeriikide sõda demokraatlike maade vastu“. Selline oli Jaapani „erapooletus“.

Pärast seda, kui Nõukogude armee oli sakslastele valmistanud lüüasaamise Moskva all, muutusid need tuisupead mõnevõrra kainemaks. Jaapan tungis kallale Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valdustele Vaiksel ookeanil. Kasutades ära Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide ettevalmistamatust sõjaks kui ka oma löögi ootamatust, saavutasid jaapanlased algul Lõunamere piirkonnas teatavat edu.

Ent mida kaugemale jaapanlased tungisid lõuna poole, seda rohkem kasvas nende isu maade vallutamiseks. Sõjaline ja poliitiline koostöö fašistlik-imperialistliku Jaapani ja fašistliku Saksamaa vahel oli vahepeal muutunud veelgi tihedamaks. 18 jaanuaril 1942 sõlmisid Saksa, Jaapani ja Itaalia kindralstaabid omavahel

sõjalise konventsiooni. Valmistudes otsustavaks pealetungiks saksa-nõukogude rindel hakkasid hitlerlased tagant tõukama ka oma jaapani liitlast sõjaliseks väljaastumiseks Nõukogude Liidu vastu. „National-Zeitung“ 27. märtsist 1942 kirjutab: „Viimasel ajal on Mandžuuria piiril toimunud mõningad muutused, mis annavad Jaapanile põhjust julgeks tegutsemiseks“. See Göringi häälekandja vihjas jaapani vägede koondamisele Nõukogude Liidu piirile, millega jaapanlased osutasid teene oma saksa liitlasele.

Seisak sakslaste pealetungis tekitas teisest küljest jaapani valitsevais ringkondades tõsise rahutustunde. Kui aga suvel 1942 sakslaste pealetung lõpuks algas, hakkasid jaapani ja saksa valitsevad ringkonnad sellest mõjutatuna hauduma veelgi avantüristlikumaid plaane. Saksa väejuhatas arvestas sellega, et saksa vägedel läheb korda tungida Kaukaasiasse ja siit üle Lähis-Ida ulatuslike maa-alade India piirile. Samal ajal liikus Rommeli Aafrika korpus Egiptuse piiri poole ning ähvardas Aleksandriat ja Kairot. Jaapani ja saksa ajakirjanõudus kinnitas, et ei ole kaugel päev, millal saksa armee suured tangid Lähis-Idas kokku pigistatakse. Samal ajal seisis jaapani armee Austraalia ja India väravais. Kavatseti saksa ja jaapani armeed sel viisil ühendada ja moodustada ülemaailmse ulatusega „strateegilised tangid“.

Tuleb rõhutada, et jaapani imperialistid ei loobunud hetkekski oma sõjalise agressiooni plaanidest ka põhja pool. Jaapani diviisid seisis täiesti lahinguvalmis Mandžuurias ja Koreas, et sealt tungida Nõukogude Liidu piiridesse. Nad ainult ootasid Saksamaa otsustavat edu.

1942. a. detsembri algul tegi Jaapani informatsiooni-nõukogu asepresident Okamura järgmise avalduse: „Ida-Aasia ja Euroopa sõda kujutavad endast tervikut. Saksamaa ja Itaalia võit Euroopas on meile seepärast tingimata tarvilik“. Okamura puudutas ka sõja kestvuse küsimust. Ta ütles, et kui Jaapan oleks endale seadnud ainsaks ülesandeks, nagu sellest varem teatati, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide baaside vallutamise Ida-Aasias, siis „oleks võinud lõpetada sõja juba praegu“.

Ent Jaapan taotles palju ulatuslikumaid eesmärke. „Jaapan“, deklareeris Okamura, „jätkab sõda, kuni purustatakse ka Ameerika Ühendriigid, sõltumatult sõja kestyusest“. Samas teadaandes vihjas Okamura küllalt selgesti ka sellele, et juhul, kui Saksa maal läheb korda saavutada tõsist edu sõjas Nõukogude Liidu vastu, siis astub ka Jaapan sellesse sõtta.

Sünnimused aga näitasid, et hitlerliku sõjaväe võidule tehtud arvestused olid väärad. Saksa väed Stalingradi all said otsustavalt lüüa. See vähendas jällegi mõnevõrra jaapanlaste himu saada kergelt saaki. Jaapani ajaleht „Jomiuri Hotsi“ kirjutas tollal: „Nõukogude Liidu võitlusvõime on väga suur ja nagu seda tõestas rida lahinguid saksa ja nõukogude vägede vahel, ületas see võimsus sakslaste hinnangud“. See võimsus ületas ka jaapanlaste hinnangud. Jaapani fašistlikud imperialistid lootsid ikka veel hitlerliku Saksamaa võidule ja pidasid vajalikuks säilitada temaga tihedat koostööd.

1943. a. algul sõlmisid nad natsliku Saksamaa ja fašistliku Itaaliaga veelgi tihedama majandusliku kokkuleppe. Nii kujunes fašistlike riikide majanduslik blokk, mis fašistide kava kohaselt pidi kehtima mitte ainult sõja huvides demokraatlike riikide vastu, vaid ka verise „uue korra“ toena nii Euroopas kui ka Aasias. Sel puhul kirjutas saksa fašistlik ajaleht „Deutsche Allgemeine Zeitung“ järgmist:

„Tulevikus selguvad kahtlemata veel teisedki kolmikpakti sõjalis-operatiivse koostöömoodused“. Saksa fašistlik ajaleht pidas siin ilmselt silmas Jaapani kallaletungi Nõukogude Liidule.

Jaapani valitsevad ringkonnad taotlesid omakorda mitte ainult majandusliku, vaid ka sõjalise koostöö tugevdamist hitlerliku Saksamaa ja fašistliku Itaaliaga. Tokios asutati kolmikliidu riikide komitee, kelle koosolekuil arutati mitte ainult fašistlike agressorite poliitilisi ja strateegilisi eesmärke, vaid ka tegutsemismeetodeid nende eesmärkide saavutamiseks.

Sel ajal aga muutus üldine strateegiline olukord sõja arenedes järsult. Nõukogude armee jätkas oma võidukat pealetungi. Inglise ja ameerika väed, olles kihutanud saksa ja itaalia väed välja

Põhja-Aafrikast, tungisid Itaaliasse. Varsti pärast seda katkestas Itaalia liidu hitlerliku Saksamaaga. See oli fašistlike agressorite kolmikliidu lõpu alguseks.

Hitlerlik klikk aga tegi halva mängu juures rõõmsa näo ja püüdis veenda kogu maailma, et pole õieti juhtunud midagi erakordset. Ent jaapani valitsevad ringkonnad ei suutnud varjata ärevust oma liitlase sõjalise ja poliitilise ebaedu puhul Euroopas. Tokios leidis aset Jaapani välisministri Sigimitsu kohtamine Saksa saadiku Stahmeriga ja Itaalia saadiku Indeliga. Pärast nõupidamist teatas Sigimitsu, et „poliitilised muudatused Itaalias avaldavad sügavat mõju teljeriikidele Euroopas, samuti nende liitlasele Ida-Aasias — Jaapanile“. Saksamaa ja Jaapani poolt avaldatud ühises deklaratsioonis toonitati, et need riigid on otsustanud „senisest veelgi rohkem kontsentreerida oma jõude“. Endine Jaapani saadik Itaalias — Tosio Siratori ütles, et „Saksamaa ja Jaapani liit jääb vankumatuks... Jaapan on muutunud sõja peateljeks“. Nende sõnadega võttis Jaapani poliitikamees saladuse katte tõeliselt olukorralt.

Nõukogude armee ajaloolised võidud ning liitlaste Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide relvastatud jõudude edu läänes põhjustasid hitlerliku Saksamaa sõjalise olukorra järsku halvenemist. Saksamaa purustamine oli nüüd kindel. Neis tingimustes omandas Jaapani seisund veel suuremat tähtsust sõja lõpetamise aja suhtes.

Vastupanu pikale venitades pidas hitlerlik Saksamaa lootusetut võitlust. Jaapan aga arvas ikka veel, et Saksamaa pääseb kapitulatsioonist. Jaapan jäi lõpuni Saksamaa liitlaseks. Kui saksa armee oli purustatud ja Saksamaa kapituleerus, võttis Jaapani valitsev klikk seda kui tõsist lööki Jaapanile. Ta sai aru, et Inglismaal ja Ameerika Ühendriikidel, kes juba varem olid alustanud edukat pealetungi Vaiksel ookeanil, avanevad nüüd veel suuremad võimalused löögi andmiseks Jaapani südamesse. Ta nõistis samuti, et Saksamaa purustamine Nõukogude armee poolt koos Inglise ja Ameerika liitlastega tähendab fašistliku kolmikliidu lagunemist. Militaristlik Jaapan oli jäänud täiesti üksi.

Kuni viimase hetkeni lootis Jaapan nagu hitlerlik Saksamaagi lahkkelide tekkimisele demokraatlike riikide leeris. Jaapani valitsevad ringkonnad arvasid, et need lahkkelid pärast Saksamaa kapituleerumist veelgi süvenevad ja Jaapani olukord siis paraneb. Jaapani imperialistide lootused aga luhtusid. Juba Berliini konverents näitas, et kolme suurriigi koostöö, mis ühistes võitlustes hitlerliku Saksamaa vastu kinnitati verega, on nüüd üldise rahu rajamise ajaks veelgi tugevnenud.

Jäädes truuks oma liitlaskohustusile otsustas Nõukogude Liit ühineda Ameerika Ühendriikide, Suur-Britannia ja Hiina poolt Jaapanile esitatud nõudmisega kapituleerumiseks. Ta juhendus sealjuures eesmärgist, lõpetada kiiremini sõda, mille õhutajate hulgas oli Jaapan olnud üks tähtsamaid osalisi. Samuti juhendus Nõukogude Liit tarvidusest kindlustada oma riigipiiri julgeolekut Kaug-Idas, millele Jaapani imperialistid olid juba korduvalt kallale tunginud. Ja lõpuks oli Nõukogude Liit huvitatud ka rahvaste rahu ja julgeoleku kindlustamisest Vaikse ookeani basseinis ja kogu maailmas.

Oma läkituses rahvale 2. septembrist 1945 ütles seltsimees Stalin Jaapani kohta järgmist:

„... Tuleb tähendada, et jaapani röövvallutajad tekitasid kahju mitte ainult meie liitlastele — Hiinale, Ameerika Ühendriikidele ja Suur-Britanniale. Nad tekitasid väga tõsist kahju ka meie maale. Seepärast on meil Jaapanile veel oma eriarve.

Oma agressiooni meie maa vastu alustas Jaapan juba 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal. Teatavasti tungis Jaapan 1904. aasta veebruaris, kui läbirääkimised Jaapani ja Venemaa vahel olid veel käimas, kasutades tsaarivalitsuse nõrkust, ootamatult ja sõnamurdlikult, sõda kuulutamata meie maale kallale ja ründas vene eskaadrit Port Arthuri rajoonis, et viia rivist välja mitu vene sõjalaeva ja luua seega soodus olukord oma laevastiku jaoks. Ja ta viis tõepoolest rivist välja kolm esmaklassilist vene sõjalaeva. On iseloomulik, et 37 aastat pärast seda kordas Jaapan täpselt seda sõnamurdlikku võtet Ameerika Ühendriikide suhtes, kui ta 1941. aastal tungis kallale Ameerika Ühendriikide.

mereväe baasile Pearl Harbouris ja viis rivist välja rea selle riigi lahingulaevu. Sõjas Jaapaniga sai Venemaa tol korral teatavasti lüüa. Jaapan aga kasutas tsaari-Venemaa lüüasaamist selleks, et võtta Venemaalt ära Lõuna-Sahhalin, kinnituda Kuriili saartel ja panna seega meie maa jaoks idas lukku kõik väljapääsud ookeanile, järelikult ka kõik pääsud Nõukogude Kamtšatka ja Nõukogude Tšukootia sadamaisse. Oli selge, et Jaapan seab endale ülesandeks kiskuda Venemaalt kogu tema Kaug-Ida.

Kuid sellega ei piirdu Jaapani anastuslik tegevus meie maa vastu. 1918. aastal, pärast nõukogude korra kehtestamist meie maal, tungis Jaapan, kasutades Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide tollaegset vaenulikku suhtumist Nõukogudemaasse ning nendele toetudes uuesti kallale meie maale, okupeeris Kaug-Ida ja piinas neli aastat meie rahvast, riisus Nõukogude Kaug-Ida.

Kuid seegi ei ole veel kõik. 1938. aastal tungis Jaapan uuesti kallale meie maale Hassani järve rajoonis Vladivostoki lähedal Vladivostoki ümberpiiramise eesmärgil ning järgmisel aastal kordas ta oma kallaletungi juba teises kohas, Mongoolia rahvavabariigi rajoonis Halhin-Goli lähedal eesmärgiga tungida Nõukogude territooriumile, lõigata läbi meie Siberi raudteemagistraal ja eraldada Kaug-Ida Venemaast.

Tõsi küll, Jaapani rünnakud Hassani ja Halhin-Goli rajoonis likvideeriti Nõukogude vägede poolt suure häbiga jaapanlastele. Samuti likvideeriti edukalt Jaapani 1918.—1922. a. sõjaline interventsioon ja jaapani okupandid kihutati välja meie Kaug-Ida rajoonidest. Ent Vene vägede lüüasaamine 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal jättis rahva teadvusse raskeid mälestusi. See lasus meie maal musta plekina. Meie rahvas uskus ja ootas, et saabub päev, kus Jaapan purustatakse ja see plekk likvideeritakse. Meie, vana põlvkonna inimesed, ootasime seda päeva 40 aastat..." (J. Stalin. „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 165—167.)

8. augustil võttis NSV Liidu välisasjade rahvakomissar seltsimees V. M. Molotov vastu Jaapani saadiku hr. Sato ja tegi talle

Nõukogude valitsuse nimel Jaapani valitsusele edasiandmiseks järgmise avalduse:

„Pärast hitlerliku Saksamaa purustamist ja kapituleerumist on Jaapan ainsaks suurriigiks, kes ikka veel tahab sõda jätkata.

Kolme suurriigi — Ameerika Ühendriikide, Suur-Britannia ja Hiina nõudmise 26. juulist s. a. Jaapani relvastatud jõudude tingimusteta kapituleerumiseks lükkas Jaapan tagasi.

Arvesse võttes Jaapani keeldumist kapituleeruda, pöördusid liitlased Nõukogude valitsuse poole ettepanekuga astuda sõtta Jaapani agressiooni vastu ja lähendada sellega sõja lõppu, vähendada ohvrite arvu ja aidata kaasa kiiresti üldist rahu jalule seada. Jäädes truuks oma liitlaskohustustele, võttis Nõukogude valitsus selle liitlaste ettepaneku vastu ja ühines liitlasriikide avaldusega 26. juulist s. a.

Nõukogude valitsus leiab, et niisugune tema poliitika on ainsaks abinõuks, mis suudab lähendada rahu saabumist, vabastada rahvad edasistest ohvritest ja kannatustest ning anda jaapani rahvale võimaluse pääseda neist ohtudest ja purustustest, mida elas üle Saksamaa pärast tema tingimusteta kapituleerumisest keeldumist.

Seepärast teatab Nõukogude valitsus, et homsest päevast, s. o. 9. augustist loeb Nõukogude Liit end Jaapaniga sõjaseisundis olevaks.“

Punaarmee sõjategevus Kaug-Idas ei kestnud kaua. Ent oma ulatuselt, pingelt ja lõpuks oma tähtsuselt omavad need võitluspäevad üht esimest kohta äsjalõppenud Teise Maailmasõja muude tähtsate etappide hulgas. Nõukogude rahva kangelasliku ja võiduka võitluse ajalukku ülemaailmse fašismi ja agressiooni vastu läheb meie võitlus jaapani imperialistidega ühe kõige kuulsama ja hiilgavama kangelasteona.

Alustanud 9. augustil sõjategevust jaapani vägede vastu Kaug-Idas saavutasid Baikali-taguse ja 1. Kaug-Ida rinnete väed, meie Vaikse ookeani sõjalaevastiku laevad ja väeosad lühikese ajaga otsustavat edu. Nad murdsid läbi vaenlase stabiilse ja sügavalt ešeloneeritud kaitse Mandžuuria piiril, forsseerisid Suure Hingani

mäeaheliku ning Amuuri ja Ussuri jõed. Arendades hoogsalt pealetungi tungisid nad 500—950 km sügavuselt Mandžuuriasse. 15 päeva kestel hõivas Nõukogude armee kogu Mandžuuria territooriumi, Lõuna-Sahhalini, Sjumusju ja Paramuširi saared Kuriili saarestikus. Jaapanlaste Kvantungi armee lõpetas pärast ebaõnnestunud vasturünnakuid vastupanu, pani relvad maha ja andis end meie vägedele vanggi. Nõukogude armee vastu tegutsenud vaenlase jõud purustati täielikult (joon. 24).

5. jaapani armee juhataja kindralleitnant Simidzu Noridsune avaldas vangiaandmisel: „5. armee kattis operatsiooni peasuunda Harbiinile ja koosnes 8. augustil, sõja algul 65 000 mehest. Meie ei uskunud, et vene armee suudab läbida raskesti ületatava taiga. Selline venelaste välkkiire pealetung oli meile üllatuseks. Meie armee kaotas üle 40 000 mehe. Armee ei suutnud enam vastupanu avaldada.“ Sama saatust sai osaks ka kõigile teistele jaapani vägedele, kes sattusid Nõukogude armee löökide alla.

Sellest, kui purustav oli Nõukogude armee löök ja kuivõrd hävitava lüüasaamise ta valmistas vaenlasele Kaug-Ida tandril, kõneleb ilmekalt alljärgnev fakt. Ameerika armee brigaadikindral Drake, kes pärast seda, kui teda Nõukogude armee võitlejad olid vabastanud Mukdeni vanglast, saabus Manilasse, väljendas oma kahetsust selle üle, et ka teised jaapani väed ei purustatud nii, nagu Nõukogude armee oli purustanud Kvantungi armee.

Nõukogude vägede hoogne pealetung ja selle hävitav jõud rabasid jaapani agressorid jalust ja sundisid neid viivitamatult kapituleeruma. Ameerika kindralil Chenaultil oli täielik õigus, kui ta ütles, et „Nõukogude Liidu sõtta astumine Jaapani vastu oli otsustavaks teguriks, mis kiirendas sõja lõppu Vaiksel ookeanil ja see lõpp oleks tulnud ka ilma aatomipommideta. Nõukogude armee kiire löök Jaapani pihta lõppes ümberpiiramisega, mille tagajärjel Jaapan suruti põlvedele.“

Meie Kaug-Ida vägede teened kodumaa ja kogu inimkonna ees on seda suuremad, et nad purustasid vaenlase äärmiselt raskeis ja keerukais tingimuses. Nende sadade kilomeetrite hulgest, mis nõukogude sõjamehed läbisid võideldes, nõudis neilt peaaegu

iga kilomeeter suurt moraalset ja füüsilist jõu pingutust. Nõukogude armee poolt saavutatud võit jaapani imperialistide üle on kangelaslikult ja meisterlikult kättevõidetud tõeline võit lahingutega.

Nõukogude väejuhtidel oli tegemist tugeva, kogenud, hästi relvastatud ja end tugevasti kindlustanud vaenlasega. Kõigi Jaapani maavägede paremikuks oli tugev ja väljavalitud Kvantungi armee. Jaapani röövvalitajad olid seda juba ammu ette valmistanud võitluseks eriti nõukogude vägede vastu. Isegi viimastel rasketel aastatel ei jätnud jaapanlased midagi tegemata Kvantungi armee heaks, täiendades teda elavjõu ja tehnikaga ning viisid armee koosseisu ühe miljoni meheni.

Pealeselle toetusid Jaapani relvastatud jõud Kaug-Idas võimsale ja laiaulatuslikule kindlustuste süsteemile, millega oli osavasti täiendatud arvukaid looduslikke tõkkeid. Ainuüksi marssal Meretsikovi vägede tegevuspiirkonnas oli vaenlasel kolm sügavasti ešeloneeritud kaitsejoont üle tuhande stabiilse tulepunktiga, arvestamata välikindlustusi.

Jaapani väejuhid, kes olid kindlad oma vägede ja kindlustuste tugevuses, pidasid Kvantungi armee positsioone võitmatuks. Ent vaenlane, kes veel hiljuti oli haudunud Nõukogude Kaug-Ida vallutamise plaane, löödi hoogsalt pealetungiga välja kõigilt ka kõige kindlamatelt kaitsejoontelt ja purustati täielikult. Allpooltoodud andmed jaapanlaste kaotustest ja nõukogude vägede poolt saadud trofeede kohta näitavad kõige veenvamalt vaenlase lüüasaamise ulatust ja Nõukogude armee võidu suurust.

See suurepärane võit oli võimalik seepärast, et meie väed ka siin võitlesid stalinlike plaanide järgi ja seltsimees Stalini ülemjuhatusel. Eksimatus vaenlase kaitse nõrkade kohtade leidmises, meie pealöökkide jõus ja neile õigete suundade andmises, meie jõudude rõhuva ülekaalu oskuslikus koondamises; otsustavatele rindelõikudele, — kõiges selles ilmnes uue jõuga Nõukogude armee Kõrgema Ülemjuhataja, nõukogude sõjateaduse ja kõigi meie võitude geniaalse looja Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees Stalini tarkus.

Nõukogude relvastatud jõudude suur võit lahinguis jaapani imperialistide vastu on kõigi meie Kaug-Ida võitlejate ennastsalgavate pingutuste viljaks. Marssal Vassilevski juhtimisel, kes seisis kõigi Kaug-Ida vägede eesotsas, ning rinde väejuhtide marssal Malinovski, marssal Meretskovi ja armeekindral Purkajevi juhtimisel tungisid meie kindralid ja ohvitserid ning meie mehised võitlejad otsustavalt ja visalt üha edasi, võites kõik ettejuhtuvad takistused. Punaarmee sõjaline meisterlikkus, mis oli Isamaasõjas võrratult kasvanud, samuti nõukogude võitlejate sangarivaim, mis oli karastunud lahingutules fašistlike agressorite vastu, ilmnesid Mandžuuria tandril oma täies hiilguses.

Baikali-taguse rinde väed marssal Malinovski juhtimisel läbisid veetud Mongoolia rohtlad, kus iga samm oli seotud uute raskustega. Olles 950 km võrra edasi tunginud, ületasid nad haruldase kiirusega massiivse mäeaheliku Suure Hingani, mille laius on 250—300 km.

Marssal Meretskovi väed sattusid oma teekonnal suurele vesitõkkele Ussuri jõe, mille nad forsseerisid. Edasi takistas nende pealetungi 4 jaapanlaste kindlustatud piirkonda, mis pealegi asetsesid mägisel taigamaastikul. Need kõik murti läbi võimsa löögiga.

Kaug-Ida lahingute kroonikas esineb palju juhtumeid, kus nõukogude võitlejad saatsid korda tegusid, mis näivad olevat võimatud mistahes tingimustes. Kindralpolkovnik Beloborodovi väed läbisid ühe äärmiselt metsiku ja raskesti läbipääsetava taiga ja tabasid vaenlast nagu välk selgest taevast.

2. Kaug-Ida rinde väed armeekindral Purkajevi juhtimisel forsseerisid Amuuri ja Ussuri jõed. Neil tuli mitu päeva liikuda vööni vees soist Sungari luhta mööda. Nende teekond oli eriti kurnav, sest raskele maastikule lisandus veel vaenlase meeletu vastupanu. Ent nõukogude võitleja ei tunne ületamatuid takistusi ega lahendamatu ülesandeid. 15 päevaga liikusid meie väed selle suunas võideldes edasi 550 km.

Nõukogude armee hoogne pealetung Kaug-Idas ja Kvantungi armee kiire purustamine said võimalikuks seetõttu, et kõiki võit-

lejaid innustas võidutahe ning et meie vägede moraal oli väga kõrge. Viimane kui üks võitleja püüdis oma teenistuskohuseid täita eeskujulikult, tekitada vaenlasele võimalikult suurt kahju ja seega kindlustada kiiret võitu.

Kaug-Ida lahinguis demonstreerisid Punaarmee võitlejad veel kord täies ulatuses oma silmapaistvaid omadusi, mida neile on andnud sotsialistlik kord, mida neis arendas ja karastas bolševike partei. Ustavus kodumaale, bolševike parteile ja suurele Stalinile, oskus igas olukorras tegutseda organiseeritult, ettevõtlikult ja osavasti, oskus kõikjal ja alati lüüa vaenlast eksimatult, see viis Kaug-Ida võitlejad võidule.

Punaarmee löökide tagajärgede kohta neis vihastes ja ägedais taplustes teatas Nõukogude Informatsioonibüroo 11. septembril 1945 alljärgnevat:

Ajavahemikul 9. augustist kuni 9. septembrini s. a. tekitasid meie armee ja sõjalaevastik Kaug-Idas vaenlasele järgmisi kaotusi elavjõus ja tehnikas:

Saadi trofeesid: lennukeid — 925, tanke — 369, soomusautosid — 35, välisuurtükke, sealhulgas ka iseliikuvaid suurtükke — 126, miinipildujaid — 1340, kuulipildujaid — 4836, püsse — umbes 300 000, raadiojaamu — 133, autosid — 2300, traktoreid ja järelevetraktoreid — 125, hobuseid — 17 497 ning laskemoona-, relva- ja toiduainete ladused — 742.

Meie vägedele andsid end vangi üle 594 000 jaapani sõduri ja ohvitseri ning 148 kindralit, vangilangenuite hulgas oli kuni 20 000 haavatut. Jaapanlased kaotasid ainuüksi surmasaanuina üle 80 000 sõduri ja ohvitseri.

Seega olid jaapanlaste kaotused elavjõus kokku üle 674 000 sõduri ja ohvitseri vangilangenuina ja surmasaanuina, uputatud laevade meeskondi arvestamata.

Samal ajavahemikul uputasid Vaikse ookeani laevastiku laevad ja väeosad: 2 miinilaeva, 28 transportlaeva, 3 tanklaeva, 12 praami ja kuunarit ning 5 kaatrit.

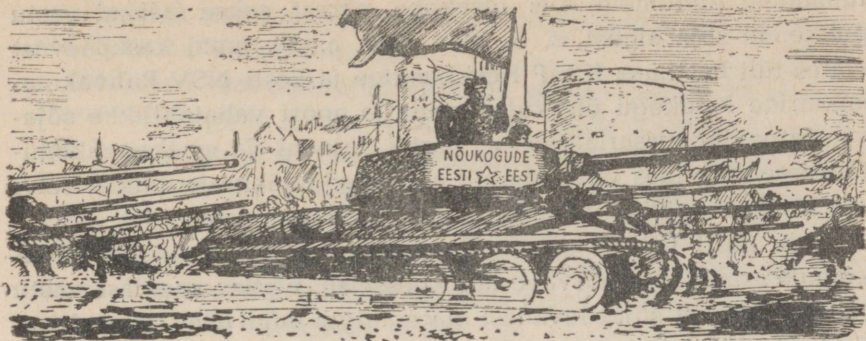
Pärast Jaapani purustamist ütles seltsimees Stalin 2. septembril 1945 järgmist:

„... Täna tunnistas Jaapan enda võidetuks ja kirjutas alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

See tähendab, et Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared lähevad Nõukogude Liidule ning nüüdsest peale ei ole nad enam Nõukogude Liidu ookeanist eraldamise vahendiks ja Jaapani kallaletungi baasiks meie Kaugetele, vaid Nõukogude Liidu otseühenduse vahendiks ookeaniga ja meie maa kaitsebaasiks Jaapani agressiooni vastu.

Meie Nõukogude rahvas ei säästnud jõudu ega vaeva võidu nimel. Me elasime läbi raskeid aastaid. Kuid nüüd võib igati meid ütelda: meie võitsime. Nüüdsest peale võime pidada oma isamaad vabastatuks saksa kallaletungi ohust läänes ja jaapani kallaletungi ohust idas. Kogu maailma rahvastele on saabunud kauaoodatud rahu...” (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 167.)

EESTI RAHVA OSA FAŠISTLIKU SAKSAMAA PURUSTAMISEL

Kahesaja miljoni liikmelises nõukogude rahvaste vennalikus peres sai ka ühe miljoni inimesega eesti rahvas võimaluse rikastada oma ajalugu võitluses saksa anastajate vastu. Saksa barbarid olid eestlasi rõhunud üle 700 aasta. Meie esiisad on juba mitmel korral legendaarse vaprusena võidelnud saksa jõukude vastu. Ent nad ei saavutanud siiski seda, mis läks korda nende järeltulijail, nende lastel ja lastelastel. See ei õnnestunud seepärast, et neil tol ajal tuli sakslaste vastu võidelda üksinda. Alles paljurahvuselise kahesajamiljonilise nõukogude rahva ühises võitluses, mida juhtis bolševike partei eesotsas oma juhi seltsimees Staliniga, purustati vihatud röövellik fašistide Saksamaa alatiseks. Seega sai ka eesti rahvas täieliku garantii, et tal nüüdsest peale enam kunagi ei tule üle elada neid piinu ja kannatusi, mida talle 700 a. vältel olid valmistanud saksa „Euroopa kultuurikandjad“.

Enne Suurt Isamaasõda 1941—1945 sai eesti rahvas Nõukogude Liidu koosseisus olla kõigest ühe aasta. Ent sellest hoolimata oli

tuhandeid juhtumeid, kus otsekohe pärast saksa fašismi vastu puhkenud sõja algust, s. o. juba 1941. a. 22. juuni keskpäevast alates tuli Eestimaa K(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu üleskutsel vanu ja noori vabatahtlikke sõjaväe rajoonikomissariaatidesse, partei rajooni- ja maakonnakomiteedesse, soovides viivitamatult astuda sõjaväkke ja nõudes relvi võitluseks igipõlise vaenlase, saksa koletise vastu.

Peale eesti territoriaalse rahvuskorpuse, kes, kuuludes Nõukogude armee regulaarväeosade koosseisu, võitles vaenlase vastu juba esimestest sõjapäevadest alates, algas mõni päev hiljem kogu Eestis hävituspataljonide moodustamine oma kodumaa kaitsele asuvaist vabatahtlikest.

Lühikese aja jooksul formeeriti 16 hävituspataljoni. Ainuüksi Tallinnas moodustati neli hävituspataljoni, Tartus — kolm ning Haapsalus, Pärnus, Viljandis, Valgas, Võrus, Petseris, Narvas, Rakveres ja Paides — igaühes üks hävituspataljon. Peale nende 16 hävituspataljoni moodustati reas töölisrajoonides, nagu Kiviõlis, Kohtla-Järvel ja mujal üksikuid hävitussalku.

20. augustil moodustati Tallinnas üks laskurpolk ja kaks töölispolku (üks Tallinnas, teine Narvas).

Esimesed saksa fašistlikud väeosad astusid Eesti NSV pinnale 7. juulil 1941 ning neil läks pärast ägedaid lahinguid korda vallutada Valga, Petseri, Mõisaküla ja Tõrva. Järgmisel päeval, 8. juulil vallutasid sakslased Viljandi, Pärnu ja Võru ning jõudsid 9. juulil Emajõeni. Neis lahinguis said hävituspataljonide võitlejad oma esimesed tuleristsed. Nõukogude armee regulaarväeosadel oli hävituspataljoni võitlejaist palju abi, eriti luureülesannete täitmisel, sest nad tundsid hästi maastikku ja võisid kergesti astuda kontakti elanikkonnaga vaenlase tagalas.

Eriti suuri kaotusi kandsid saksa fašistlikud väed 12. ja 13. juulil Märjamaa piirkonnas, kus nad tagasi löödi ning kus nad kuni 29. juulini enam pealetungi ei üritanud. Sattunud visale vastupanule, saatis saksa väejuhatustugeva väegrupi teostama haaramismanöövrit ida poolt Tapale. Selle tulemusena õnnestus neil augusti keskpaiku Eesti NSV keskosa Nõukogude Liidust

eraldada ja maad mööda tagalasse viivad teed läbi lõigata. Algasid Tallinna kaitselahingud.

Võitlused ümberpiiratud Tallinna pärast kestsid 27. augustini. Koos Nõukogude armee väeosadega võttis Tallinna kaitsmisest osa kogu linna ja ka Harju maakonna elanikkond. Harjumaa töölised, teenistujad ja talupojad andsid juba siis riigikaitsefondi 1 800 000 rubla rahas ja palju väärtasju.

Ümberpiiratud linnas valmistasid töölised ise miinipildujaid ja miine. Raudteelased ehtasid lühikese ajaga neli soomusrongi, mis etendasid linna kaitsmisel tähtsat osa. Mere poolt kaitsesid linna Punalipulise Balti Laevastiku meremehed.

Alles ööl vastu 27. augusti õnnestus sakslaste eelvägedel Kadriorus linna kaitsevööndisse kiiluda. Kogu järgneva päeva käisid siin ägedad lahingud ning vaenlane löödi paiguti 6—8 km tagasi.

Ööl vastu 28. augusti jätsid nõukogude väed kõrgema ülemjuhatusel Tallinna maha ja taandusid merd mööda Kroonlinna. Viimastena lahkusid linnast partei ja Eesti NSV valitsuse juhtivad tegelased.

Tallinna mahajätmisega oli võitlus Eesti NSV mandriosal lõpule jõudnud.

12. septembril tegid sakslased katse vallutada Muhu saart. Kuid kaotanud sealjuures mitukümmend praami koos neile paigutatud dessantväeosadega, oli vaenlane sunnitud taanduma. Alles 14. septembril õnnestus sakslastel suurte kaotuste hinnaga Muhu saart vallutada, 28. septembril vallutasid nad Vormsi saare.

14. septembril algasid ägedad võitlused Saaremaal, mis kestsid 22 päeva. Olles koondanud siia rõhuva ülekaaluga jõud, eriti lennuväes, läks sakslastel korda 5. oktoobril Saaremaad täielikult vallutada.

12. oktoobril tegid sakslased katset maandada Hiiu saarele seitsmes kohas dessanti. See õnnestus neil vaid Nurtse juures; kuues ülejäänud kohas löödi dessant tagasi, kusjuures uputati 19 vaenlase kaatrit koos neil asunud dessantväeosadega. Hiiumaal kestsid võitlused 21. oktoobrini, kui saare kaitsjad said käsu saarelt lahkuda ja ühineda vaprate võitlejatega Hangös.

Viimase Eesti saartest — Osmussaare vallutasid saksa fašistlikud väed 6. detsembril 1941.

Ainuüksi võitlustes saarte pärast kaotasid sakslased surmasaana kuni 30 000 sõdurit ja ohvitseri, 37 lennukit, 1 ristleja, 5 miinilaeva, 2 allveelaeva, 10 transportlaeva ja üle 100 praami ning kaatri koos neil asunud dessantvägedega.

Viis kuud (7. juulist kuni 6. detsembrini) kulus „uljatel“ hitlerlastel Eesti territooriumi vallutamiseks. Tagasihoidlikult arvestades kaotasid nad sealjuures vähemalt 100 000 meest, rääkimata sõjatehnikast jm.

Sellal, kui kümned tuhanded eesti patrioodid võitlesid südilt hävituspataljonide ja töölispolkude koosseisus kõrvuti Nõukogude armee regulaarvägedega, kaitses samm-sammult iga jalatäit kodumaa pinda, peksid sakslasi teistes rindeosades Eesti territoriaalse rahvuskorpuse sõdurid, seersandid ja ohvitserid. Nad kaitsesid koos teiste Nõukogude armee väeosadega juurdepääsuteid Leningradile ja Moskvale. Võideldes vapralt strateegiliselt suure tähtsusega sõlmpunktide Porhovi, Dno, Dedovitši ja Staraja Russa pärast, tekitasid nad saksa fašistlikele jõukudele raskeid kaotusi.

Üldine eesmärk oli saavutatud. Sügiseks oli vaenlane tugevasti välja kurnatud ja tema pealetung kõikjal seisma pandud. Selle suure ja raske ülesande täitmisel oli eesti rahvas teinud kõik, mis ta suutis, et kindlustada lõplikku võitu saksa anastajate üle.

Saabus uus etapp eesti rahva ajaloos Suure Isamaasõja päevil.

Tänu seltsimees Stalini ettenägelikkusele lubas Nõukogude valitsus detsembris 1941 moodustada Nõukogude armee eesti regulaarseid rahvusväeosi, tulles sellega vastu eesti rahva soovile.

Jaanuaris 1942, karmil talvisel ajal, saabus kõikjalt Uuralisse Eesti Nõukogude Vabariigi kodanikke. Samasse oli komandeeritud ka endise eesti territoriaalse rahvuskorpuse sõdureid ja ohvitseri ning hävituspataljonide ja töölispolkude komandöre ning võitlejaid. Neil kõigil oli häid lahingukogemusi kolm kuud kestnud

halastamatuist võitlusist hitlerlaste vastu, olles seega Nõukogude armee uute eesti rahvusväeosade kindlaks aluspõhjaks.

Kolmveerand Eesti NSV valitsuse liikmeist oli määratud eesti väekoondistesse kooseisulistele kohtadele. Märtsi alguseks olid kõik väeosad formeeritud ning algas agar ja viisa lahingulise ettevalmistuse töö. Lühikese ajaga oli vaja põhjalikult tutvuda väeosadele varustuseks antud uue lahingutehnikaga, õppida tabavalt laskma, osavasti manööverdama lahinguväljal, sooritama pikki rännakuid ning tundma õppida vaenlase võitlusviise mitmesugustes lahinguolukordades.

Kõik olid selles teadlikud, et ilma vastava ettevalmistuseta väeosi rindele ei lubata, ehkki paljud sõdurid ja ohvitserid vägisi kippusid võitlusse. Ja siis saabus mais 1942 Uuralisse seltsimees Stalini kõige lähem võitluskaaslane Nõukogude Liidu marssal seltsimees Vorošilov koos mitme kindraliga kõrgema ülemjuhatause peakorterist, et kontrollida eesti väeosade lahingulist valmisolekut. Kümne päeva vältel inspekteeris ta väeosi, juhtis tähelepanu puudustele ja andis nende kiireimaks kõrvaldamiseks konkreetseid juhiseid. Lahkudes käskis seltsimees Vorošilov õppida sõdima nõnda, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast. Lõpuks avaldas seltsimees Vorošilov arvamust, et eesti väeosad täidavad neile antud ülesanded ning et neist saavad kaardiväeosad. See oli öeldud 8. mail 1942.

Sellal, kui eesti väeosad kaugel tagalas rahulikult ja sihikindlalt valmistusid eelseisvateks võitlusteks, otsustas fašistlik Saksa-maa korrata oma 1941. a. seikluslikku plaani, vallutada iga hinna eest Moskva ja sundida sellega Nõukogude Liitu sõda lõpetama.

Seekord kavatsesid sakslased teatavasti peale tungida edela poolt, jõuda välja Volgani, „... piirata Moskva ümber idast, lõigata ta ära Volga ja Uurali tagalast ning anda siis löök Moskva pihta...“ (J. St a l i n, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 55.)

Nagu 1941. aastal, nii kavatses fašistliku röövjõugu staap Hitle-riga eesotsas ka nüüd 1942. a. suvekampanias teostada oma plaani võimalikult lühikese ajaga: „... 10. juulil olla Borisso-

glebskis, 25. juulil Stalingradis, 10. augustil Saraatovis, 15. augustil Kuibõševis, 10. septembril Arzamassis ja 25. septembril Ba-kuus...“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 55.)

Hitler kavatses küll 1942. a. augustis olla Saraatovis ja Kuibõševis, kuid samal ajal liikusid Nõukogude armee eesti väeosade ešelonid just nendest linnadest möödudes Jegorjevski ja Kolomna piirkonda. Pärast kõigi väeosade kohalejõudmist kutsuti uueltmääratud korpuse komandör 25. septembril 1942 väejuhatuse peakorterisse, kus ta sai käsu — ühendada kõik eesti väeosad üheks väekoondiseks — Eesti Laskurkorpuseks. Raske on kirjeldada seda rõõmu, mida tundsid eesti väeosade sõdurid ja ohvitserid, kui see otsus neile 26. septembri hommikul teatavaks tehti. Samaks ajaks jõudsid väeosadesse otse Moskvast autokolonnid uue talirietuse ja sõjavarustusega. Siinjuures väärib erilist märkimist, et selles pingelises olukorras formeeriti korpus kava kohaselt kolme päeva jooksul. Korpus sai uue esmaklassilise relvastuse, varustati täielikult autotranspordi, hobuste ning kõige muu vajaliku varustuse ja toiduainetega.

Algas pingeline töö, et liita „uus organism“ — Eesti Korpus — ühtseks, kooskõlastatud ja võitlusvõimeliseks organismiks.

Pidulikuks sündmuseks oli 18. oktoober. Sel päeval andis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium korpuse väeosadele ja väekoondistele punased lahingulipud.

Lippe vastu võttes töötas kogu korpuse koosseis katta neid au ja kuulsusega ning heisata nad Nõukogude Eesti pealinnas Toompea Pika Hermannini torni. Selle päeva puhul saabus sm. Kalininiilt südamlük telegramm, milles ta kirjutab: „Tahan väga, et minu noorusaastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust, vaprust ja julgust võitlustes eesti rahva vabastamiseks fašistlikust orjusest. Eesti väeosade võitlejatel olgu aukoht Nõukogude armee võitluses saksa orjastajate vastu.“

Järgmisel päeval, 19. oktoobril algas laadimine vagunitesse ja korpust hakati koondama Velikije Luki alla Kalinini rinde koosseisu. Olid kätte jõudmas päevad, kus Eesti Korpuse võitlejail

tuli näidata, mida nad on õppinud, ning et nad tõesti on pälvinud seltsimees Stalini ja Nõukogude valitsuse usaldust.

1942. aasta 13. detsembri varahommikul ründas Eesti Korpus 18 km laial rindel põhjast, idast, lõunast ja läänest sakslaste poolt okupeeritud Velikije Luki linna.

Päev päeva järele ja samm-sammult vallutas korpus vastase tähtsamaid tugipunkte ja saavutas linna lähistel rinnet järjest koomale surudes 25. detsembril positsioonid, kus kümne tuhande meheline Velikije Luki garnison osutus ümberpiiratuks. Algas võitluste teine etapp — garnisoni lõplik ümberpiiramine ja vangistamine. See ajalooline ülesanne täideti 16. jaanuariks 1943.

Vallutati „Berliini võti“, nagu sakslased sellal ise täiesti õigustatult Velikije Luki nimetasid. Kujunes „väike Stalingrad“, kus garnisoni riismed täies koosseisus vangistati, eesotsas garnisoni komandandi von Sassiga, mandunud Balti paruniga Saaremaalt.

Velikije Luki hiilgavalt läbiviidud operatsioon kindlustas tunduvalt Nõukogude armee järgmiste suurte operatsioonide edu Demjanski ja Rževi suundadel. Velikije Luki langemisega kaotasid hitlerlased väga tähtsa platsidarmi, mis moodustas ühenduslüli nimetatud kahe punkti vahel. Sakslased olid Demjanski ja Rževi rajooni peaaegu terve aasta tugevasti kindlustanud. Need Velikije Lukist kaartena umbes 100 km võrra ida poole etteulatuvad kindlustatud rajoonid moodustasid endast soodsad platvormid, kust hitlerlik väejuhatuse kavatses sooritada „hüppe“ Moskva alla.

Pärast Velikije Luki langemist jäi vaenlase kätte veel kaks tähtsat sõlme — Neeveli ja Novosokolniki, mis olid enne Velikije Luki langemist koos sellega moodustanud ühtse kaitsesüsteemi Baltimaade lähistel. Pärast hoolikat ettevalmistust vallutasid meie väed 7. oktoobril otse antud löögiga ja haardega tiibadelt Neeveli ning 29. jaanuaril 1944 — Novosokolniki. Neis võitlustes paistsid eriti silma eesti suurtükiväelased, mille eest üks suurtükiväe polkudest sai esimesena kõrge autasu — S u v o r o v i ordeni.

Korpuse üheaastase (1942—1943) eduka lahingutegevuse kogemustel Kalinini rindel võis olla kindel, et eesti võitlejad järgnevates otsustavates lahingutes võitlevad veelgi paremini ja saavad stalinliku kaardiväe austava nimetuse.

Juba 1943. a. jaanuaris tuli lahinguis Velikije Luki all ühel kriitilisel hetkel saata Nkaardiväekoondisele abiks polkovnik Viriti väeosa. Kolm päeva tõrjuti tagasi sakslaste ründavaid tanke, kes püüdsid meie rindest läbi murda, et minna appi oma sissepiiratud garnisonile Velikije Lukis. Sm. Viriti väeosa tõrjus tagasi üle kaheteistkümne tankirünnaku, ja kui mehed pärast seda oma väekoondisse olid tagasi saadetud, ütles kaardiväelaste komandör kindral Beloborodov nende kohta: „Ehkki nad ei olnud kaardiväelased, ometi ei võidelnud nad halvemini kui kaardiväelased“. Juba siis juhindusid eesti võitlejad seadustest, mille järgi käivad kaardiväelased, Nõukogude Liidu generalissimus Stalini kuulsad kasvandikud: „...lüüa vaenlast nii, nagu löövad teda meie tublid kaardiväelased...“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 113.) Kus kaardivägi peale tungib, seal vaenlane vastu ei pea, ja kus kaardivägi asub kaitsel, sealt vaenlane läbi ei pääse.

Jaanuaris 1944, kui eesti võitlejad koos teiste Nõukogude armee osadega pidasid ägedat lahingut Novosokolniki pärast, anti raadio kaudu teada seltsimees Stalini käskkiri selle kohta, et Leningradi rinde väed on 19. jaanuaril tormijooksuga vallutanud Krasnoje Seloo, 24. jaanuaril Puškini ja Pavlovski ning 26. jaanuaril Krasnogvardeiski.

Nagu juba öeldud, vallutasid meie väed 29. jaanuaril Novosokolniki. Kaks päeva hiljem, 31. jaanuaril saadi väejuhatuse peakorterist korraldus, viia Eesti Korpuse üle Leningradi rinde vägede poolt 1. veebruaril tormijooksuga vallutatud Kingissepa piirkonda, Leningradi rindele.

Samal päeval, 1. veebruaril väljusid Velikije Lukist esimesed ešelonid Eesti Korpuse väeosadega Leningradi kaudu Kingissepa piirkonda.

Kohe pärast Kingissepa piirkonda saabumist said korpuse miinipilduja- ja suurtükiväeosad käsu asuda eeslinile tulepositsioonidele, kuna samal ajal jalavägi hakkas ette valmistuma Narva jõe forsseerimisele ja tormijooksuks Narvale.

Korraldati ühiseid õppusi Punalipulise Balti Laevastiku osadega, et harjutada suuremate dessantväeosade maalesaatmist.

Kui 1. mail 1944 Kõrgem Ulemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimus seltsimees Stalin oma käskkirjas määras ülesanded 1944. aastaks „... puhastada fašistlikest rööv vallutajaist kogu meie maa ning taastada Nõukogude Liidu riigipiirid kogu ulatuses, Mustast merest kuni Barentsi mereni.“ (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 117—118), siis asusid eesti sõdurid kaevikuis Nõukogude Eesti piiril. Võis näha Narvat, tema vabrikuid ja tehaseid, ent ainult luurajail oli võimalus öösiti astuda oma kodumaa pinnale, kus nad kogusid andmeid „fritsude“ kindlustuste kohta ja täpsustasid Narva jõe forsseerimiseks sobivaid kohti. Viimaks saabus kauaoodatud hetk. Mõned korpuse väeosad koos Leningradi rinde teiste väeosadega forsseerisid Narva jõe ja „... vallutasid 26. juulil tormijooksuga Narva linna ning kindluse, mis oli sakslaste tähtsaks kindlustatud rajooniks ja kattis teid Eestisse“. (Kõrgema Ulemjuhataja Nõukogude Liidu marssali J. Stalini käskkirj 26. juulist 1944.)

Korpuse ridades teenis sadu narvalasi, kes 1941. aastal olid lahkunud kodulinnast. Ent kui nad nüüd astusid Narvasse, ei leidnud nad sealt ainustki elanikku. Nad kõik olid hitlerlaste poolt aetud vägivaldselt lääne poole. Linn oli täielikult purustatud. Võitlustes Narva vabastamise pärast langenute kalmudel kordasid Eesti Korpuse võitlejad, ohvitserid ja kindralid veel kord oma vandetõotust — „kätte tasuda“.

Septembri alguseks olukord rindel muutus. Leningradi rinde lõunatiiva väed vallutasid selleks ajaks Peipsi ja Võrtsjärve vahelise maa-ala, vabastasid 25. augustil Tartu ja jõudsid Emajõe äärde. Sel põhjusel viidi ka Eesti Korpus Leningradi rinde juhataja marssal Govorovi plaani kohaselt kiirmarsil Tartu piirkonda.

13. septembril jõudis korpus pärast 300 km pikkust rännakut Võnnu piirkonda ja alustas ettevalmistusi otsustavaks pealetungiks. Ka seekord seisis korpuse ees raske ülesanne: forsseerida kuni 120 m laiune Emajõgi ja rünnata vaenlase tugevasti kindlustatud positsioone jõe vastaskaldal. Sealjuures oli korpuse parem tiib katmata ja ulatus Peipsini, kus tegutses vaenlase 12 kaatrit 40 mm suurtükkidega.

Lisaks olemasolevaile forsseerimisvahendeile ehtasid korpuse võitlejad omal jõul veel hulga paate ja parvi ning kolm rünnak-silda. Need kõik valmistati kohapeal leiduvast materjalist. 17. septembri varahommikul hakkas korpus üheaegselt teiste väeosadega ründama vaenlase kindlustatud positsioone Emajõe põhjapoolsel kaldal. Uletanud Emajõe, murdnud vaenlase tugeva vastupanu ja tõrjunud tagasi tema arvukad vasturünnakud, oli korpus esimese lahingupäeva õhtuks tunginud 25 km sügavuselt vaenlase kaitsesse.

„On lõpuks tulnud meiegi tänavale püha“, rõõmutsesid korpuse võitlejad. Algas sakslaste massiline väljakihutamine meie kodu-maa pinnalt. Eriti ägedaid võitlusi tuli korpusel pidada 19. septembril Mustvee, Avinurme ja Tudulinna piirkonnas. Nende tähtsate maanteede ristumiskohtade kaudu püüdsid Narva poolt taanduvad sakslased läbi tungida Rakverre. Vaatamata sellele rinde väed „...neli päeva kestnud pealetungilahingutega liikusid edasi kuni 70 km... vabastades üle 1500 asustatud punkti... sealhulgas Mustvee ja Avinurme“. (Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali J. Stalini käskkiri 20. septembrist 1944.)

21. septembril kl. 13.00 pidas korpus võitlust Laekvere piirkonnas, 90 km kaugusel Tallinnast. Raadio kaudu saadi teada, et kindral Starikovi väed on vallutanud Rakvere. Seepärast otsustas korpuse väejuhatatus viivitamata formeerida liikuva motomehhaniseeritud salga, murda läbi vaenlase rindest ja 22. septembri hommikul tungida Tallinna.

Kell 17.00 moodustati Simuna alevi lähedal metsas liikuv eelsalk polkovnik Võrgu juhtimisel. Pärast ülesande andmist salgale esines kõnega Eestimaa K(b)P Keskkomitee sekretär

sm. Karotamm, kes ütles: „Sellel ülesandel on väga suur sõjaline tähtsus, kuid pealeselle on tal ääretult suur poliitiline tähtsus; see pärast on ülesanne eriti vastutusrikas, loodan, et täidate selle auga“.

Tamsalu piirkonnas murdis üks korpuse väekoondistest salga jaoks „värava“ rindesse. Võimas tankikolonn „Nõukogude Eesti eest“ (need tankid olid muretsetud korpusele eesti rahva annetustega) iseliikuvate suurtükkide saatel ja oma lennueskadrilli „Tasuja“ kattel jõudis kell 19.00 välja sügavale vaenlase tagalasse ning võttis suuna Tallinna peale.

Oösel ja eriti koidikul tuli salgal Tallinna lähedale jõudes tagasi tõrjuda tugevaid vaenlase vasturünnakuid. Reas kohtades tuli puhastada teid miinidest ja ehitada sildu, kuid sellest hoolimata täideti lahinguülesanne auga: 22. septembril 1944 kell 10.00, kui Balti jaama ümbruses oli alles käimas vihane võitlus, heiskas leitnant Lumiste Pika Hermannini torni, vanale kalevite kantile punase võidulipu.

Kaks päeva hiljem, 24. septembril vallutas korpus Haapsalu ja 26. septembril Virtsu. Seega oli 26. septembri õhtuks (10 päevaga) Eesti mandriosa saksa fašistlikest vägedest täielikult vabastatud. 17.—26. septembrini läbis korpus lahingutega 585 km, mis on keskmiselt 58 km ööpäevas.

Algas teine ja sugugi mitte kergem lahingute etapp Eesti vabastamise eest — võitlused saarte pärast, mis toimus, nagu selgus ka pärastpoole erakordselt rasketes lahingupidamise tingimustes.

Marulise suurtükitle kattel, lennuväe toetusel ja rohkem kui saja amfiibi¹ saatel forsseeris korpus 28. septembril enne päikese loojangut Punalipulise Balti Laevastiku kaatreil vaenlasele täiesti ootamatult Suure väina 8 km laiuse veekogu ja vallutas 29. septembri hommikuks täielikult Muhu saare.

Tuli ületada veel üks raske tõke — Väike väin. Pärast hoolikat ja üksikasjalist ettevalmistust ületati ööl vastu 5. oktoobrit ägedate lahingutega ka see kolme kilomeetri laiune veekogu.

¹ Soomusauto, mis ületab veekogusid ujudes.

Algased viimased lahingud Saaremaa pärast. Pärast ägedaid võitlusi vallutasid kindral Allikase väeosad 7. oktoobril tormijooksuga viimase Eesti suurema asustatud punkti Kuressaare. 24. novembril „Leningradi rinde väed Balti laevastiku laevade toetusel, pärast ägedaid võitlusi puhastasid lõplikult vaenlasest Saaremaa, mille sakslased olid muutnud kindlustatud punktiks ja mis kattis ligipääsu Riia lahte. Seega on Nõukogude Eesti territoorium täielikult vabastatud saksa röövvalutajaist“. (Kõrgema Ulemjuhataja Nõukogude Liidu marssali J. Stalini käskkiri 24. novembrist 1944.)

24. novembril kell 8.30 heiskasid polkovnik Feldmanni väekoondise luurajad Sõrve sääre lõunapoolses otsas asuva vana tuletorni katusele võidumärgina punase võidulipu.

Vabastanud täielikult saksa anastajaist oma kodumaa, oli korpuse võitlejail hästi meeles seltsimees Stalini 1. mai käskkiri, milles esitatud ülesanded ei piirdunud ainult Nõukogude-maa vabastamisega fašistlikest anastajaist. Selles käskkirjas rõhutas seltsimees Stalin selgesti, et „... meie ülesanded ei saa piirduda vaenlase vägede väljakihutamisega meie Kodumaa piiridest... Et päästa meie maa ning meiega liidus olevad maad orjastamisohust, on vaja jälitada haavatud saksa kiskjat, püsides ta kannul, ning lüüa teda lõplikult tema enda koopas“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 118.)

11. veebruaril 1945 viidi Eesti Korpuse üle Kuramaale, kuhu ta jäi kuni sõja lõpuni, võideldes rasketes metsa- ja soomaastiku tingimustes algul 2. Balti rinde ja pärast Leningradi rinde vägede koosseisus.

Kuramaal löid Eesti Korpuse võitlejad lahinguid endise innu ja vaprusega. Märtsis lõikasid nad esimestena läbi tähtsad rokaadmagistraalid: Jelgava—Salduse raudtee ja Tukums—Salduse maantee. Sellega hoidis Eesti Korpuse kinni vaenlase peajõud sellel suunal, mis võimaldas teistel nõukogude vägedel saavutada rinde paremal tiival tõsist edu, purustades vaenlase ning tekitades temale tõsiseid kaotusi.

29. mail 1945 asus korpus rännakkorras Kuramaalt koduteele. 17. juunil saabus ta Tallinna, kus sel puhul korraldati suurejoone-line võiduparaad ja vastuvõtt töötava rahva poolt.

Sõda oli lõppenud võiduga. Eesti võitlejate soovid läksid täide. Korpus sai seltsimees Stalini käsikirjaga kaardiväe nimetuse. Eeskujuliku lahinguülesannete täitmise eest oli Eesti Korpusele avaldatud Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali J. Stalini käsikirjadega viiel korral tänu. Väekoondised ja enamik üksikuid väeosi autasustati Nõukogude Liidu ordenitega.

Korpusele omistati Tallinna nimetus. Tallinna, Narva ja Pärnu nimetused anti ka teistele korpuse väekoondistele ja väeosadele.

Üle 19 000 sõduri, ohvitseri ja kindrali autasustati Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega, sealhulgas ka kuus Nõukogude Liidu kangelast.

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse „isiklikul arvel“, alates lahingutegevusest Velikije Luki all kuni sõja lõpuni Kuramaal, seisab: hävitatud 24 900, rivist välja löödud 33 000 ja vangi võetud 5534 meest. Korpuse poolt vaenlasele tekitatud kaotused elavjõus moodustavad kokku üle 63 000 mehe¹.

Purustati, hävitati ja tehti võitlusvõimetuks: tanke, iseliikuvaid suurtükke, soomusveokeid — 48; miinipilduja- ja suurtükipatareisid — 325; üksikuid suurtükke ja miinipildujaid — 334; mitmesuguseid kuulipildujaid — 994; tulepesi — 1085; dzotte, teraspunkreid ja blindaaže — 575; vaatluspunkte — 107; hävitati 18 280 m pikkuses vaenlase kaevikuid.

Suure Isamaasõja jooksul käis korpus rännakkorras läbi üle 3000 km, sealhulgas lahingutega üle 700 km.

Lahinguoperatsioonide tulemusena vabastati 9 linna, 5 sadamat ja 4100 asustatud punkti. Uletati lahingutega 8 jõge laiusega 60—120 m ja 2 väina laiusega 8 ja 3 km.

---

¹ Siia hulka ei ole arvatud kaotused, mida vaenlasele tekitasid eesti territoriaalkorpuse ja hävituspataljonide võitlejad.

Enneolematut kuulsust kandsid Nõukogude Liidu Suure Isamaa-sõja ajal eesti rahva võitluste ajalukku ka julged rahvatasujad — eesti partisanid.

Juba 1941. a. juuli teisel poolel tegutses okupeeritud Eesti territooriumil mitu partisanigruppi, kes ei andnud vaenlasele rahu ei päeval ega ööl. 1941. a. augustis muutus partisaniliikumine veelgi jõulisemaks. See sundis okupatsioonivõime avaldama erilise käskkirja selle kohta, et kes annab üles kas või üheainsa eesti partisaani asukoha, saab tasuks 3000 rubla.

Eesti partisanivõitluse ühtlustamise ja juhtimise otstarbel moodustati 1942. aastal partisaniliikumise staap, mille juhiks määrati Eestimaa K(b)P Keskkomitee sekretär seltsimees Karotamm.

Sm. Karotamme oskusliku juhtimise tagajärjel olid juba 1944. a. algul kõik tähtsamad ühendused ja sõjalised objektid Eesti territooriumil partisanide kontrolli all. Eriti suureulatuslikult arenes partisaniliikumine Viru-, Pärnu- ja Läänemaal. Ainuüksi Pärnumaal, kus partisaane juhtis seltsimees Jürisson, oli kuni maakonna vabastamiseni Nõukogude armee väeosa poolt lastud rööbastelt välja 4 sõjaväeešeloni, purustatud 2 raudtee- ja 3 maanteesilda, hävitatud 440 „fritsu“, sealhulgas 10 ohvitseri, purustatud 400 m raudteetammi jne.

Hoolimata Eestis valitsevaist eritingimustest (arenenud teedevõrk, suurte metsamassiivide puudumine, üksiktalude süsteem) leidis mõnedes partisanisalkades kuni 390 meest, nagu näiteks Virumaal.

See salk hävitas üle 800 sakslase. Nii oli see ka teistes Eesti maakondades. Ent pealeselle tegutsesid eesti partisanid veel vaenlase tagalas ja okupeeritud Leningradi oblastis ning teistes sakslaste poolt okupeeritud kohtades NSV Liidu territooriumil.

Eriti kuulus oli partisanisalk, mida juhtis sm. Aartee (hüüdnimega „Vana“). See vapper ja andekas partisanijuht sooritas 1943. aastal rea julgeid kallaletunge isegi suurematele saksa garnisonidele. Üheainsa kallaletungiga Pljussa piirkonnas asuvale garnisonile viis ta koos oma 29 mehega rivist välja umbes 100 saksa ohvitseri.

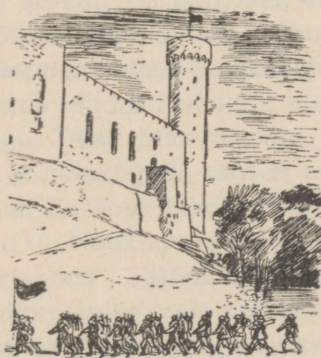
Kui hitlerlik väejuhatatus hiljem kuulis, et 100 ohvitseri oli välja langenud eesti partisanide ja nende juhi „Vana“ käe läbi, siis pandi kõikjal välja teadaanded, kus „Vana“ pea eest lubati maksta 5000 marka.

Kolm aastat kestnud võitluses saksa fašismi vastu hävitasid eesti partisanid kokku 3468 sõdurit, 42 ohvitseri, 2 kindralit ja 79 politseinikku, lasksid rööbastelt välja sõjaväeeeselone, hävitasid 5 lennukit, 4 tanki, 5 soomusautot ja purustasid 40 km ulatuses sideliine, lasksid õhku 7 raudtee- ja 27 maanteesilda, 160 tonni vedelkütet, põletasid maha 4 toiduainete- ja 5 laskemoonaladu.

Nad hävitasid 15 miinipildujat, 33 kuulipildujat, 353 püssi, 116 veokit ja palju autosid.

Oma tegevusega sundisid partisanid sakslasi pidama tugevaid jõude oma ühendusteede kaitseks. Rida Nõukogude armee suuremaid operatsioone läks korda teostada edukalt ja väikeste kaotustega ainult tänu luureandmeile, mis olid saadud ennast-salgavate partisanide käest.

See oleks lühike kirjeldus eesti rahva võitlusest saksa fašistide vastu Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja päevil.

MIKS VÕITIS NÕUKOGUDE LIIT

Võit hitlerliku Saksamaa üle omab maailma-ajaloolise tähtsuse. Ta kõrvaldas maailma orjastamise ohu fašismi poolt ja inimkond pääses ähvardusest langeda kultuuriliselt sajandite võrra tagasi. See võit saavutati eeskätt sel põhjusel, et kõigi vabadustarmastavate rahvaste võitluse etteotsa oli asunud suur nõukogude rahvas ja tema Punaarmee. Meie kodumaale kuulub otsustav osa demokraatlike maade võidus fašistliku bloki üle. Sellest kõneleb selgesõnaliselt kogu Teise Maailmasõja arenemiskäik. „Praegu tunnistavad kõik, et Nõukogude rahvas oma ennastsalgava võitlusega on päästnud Euroopa tsivilisatsiooni fašistlike rüüstajate käest“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 130.)

Kui algas ajalooline taplus meie kodumaa väljadel, arvasid paljud Lääne-Euroopa ja Ameerika poliitikategelased ja sõjandustundjad, et Nõukogude armee, nagu kõik teisedki Euroopa armeed, ei suuda hitlerlikule sõjamasinale vastu panna.

Nõukogude rahvas, juhitud seltsimees Stalini poolt, oli juba sõja esimestest päevadest alates hitlerliku Saksamaa purustamises täiesti kindel. See usk võidusse oli nõukogude rahvas tekinud sügavast veendumusest oma ürituse õigluse ja sotsialistliku riigi tugevusse. See usk innustas nõukogude inimesi silmapaistvatele kangelastegudele sõjas ja tagalas ning ajaloos seninägemata ulatusega massilisele sangarlikkusele, mis äratas maailma kõigi vabadustarmastavate rahvaste suurimat imetlust ja elustas neis lootust võidule fašismi üle. Kogu maailm vaatas Nõukogude armeele kui võimsale jõule, kes hävitab saksa anastajate röövjõugud. Euroopa orjastatud rahvad nägid Nõukogude armees oma vabastajat. Selles nad ei eksinud. Suure nõukogude rahva õilis eeskuju andis kõigile vabadustarmastavatele rahvastele jõudu võitluseks saksa okupantide vastu. Neile rahvastele ulatas Nõukogude armee oma vennaliku ja abistava käe ning vabastas nad hitlerlikust ikkeest.

Sõjas fašistliku Saksamaa vastu tuli nõukogude rahval üle elada selliseid kannatusi, mis ei olnud kunagi varem osaks saanud ühelegi rahvale maailmas. Ükski teine riik poleks neile ennenägemata suurtele raskustele vastu pidanud ja oleks kindlasti hävinud.

Nõukogude Liit aga väljus sellest hiiglaslikust võitlusest veelgi tugevamana ja võimsamana.

Esimese kolme sõja-aasta vältel, kus Euroopas puudus teine rinne, pidas Nõukogude armee üksi edukalt vastu fašistliku Saksamaa ja tema vasallriikide ühendatud jõududele. Selles raskes kahevõitluses saatis Nõukogude armee korda suure ajaloolise kangelasteo. Ägedais lahinguis purustas ta parimad saksa valikvæed, viis sõja kriisihetkeni ja võimaldas meie liitlastele seada oma relvastatud jõud lahingukorda ning avada teine rinne Euroopas.

Nõukogude armee muutus seltsimees Stalini geniaalsel juhtimisel kõige võimsamaks ja hästikarastatud armeeks. Ta omab suuri kogemusi sõjanduse alal ja on kõige eesrindlikuma sõjaideoloogia ning kõige võimsama sõjatehnikaga armeeks maailmas.

Olles purustanud rea saksa valikdiviise, ajas Nõukogude armee juba 1941. a. suvel nurja Hitleri hullumeelse „välksõja“ plaani. Purustanud saksa jõugud Moskva ja Tihvini all, näitas Nõukogude armee kogu maailmale, et Saksa vägesid saab purustada ning et nad ka purustatakse. Sellega innustas ja õhutas Nõukogude armee Euroopa orjastatud rahvaid vabastusvõitlusele hitlerlike röövlite vastu.

Kasutades ära teise rinde puudumist Euroopas üritasid sakslased 1942. a. suvel uut pealetungi. Ent Nõukogude armee andis saksa vägedele Stalingradi all purustava löögi. Sellest ajast algas saksa armee loojang. „Pärast Stalingradi lahingut ei suutnud sakslased end teatavasti enam koguda“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 93.) Sõja käigus oli saabunud kriisihetk. Nõukogude armee haaras algatuse vaenlase käest lõplikult endale ja läks üle otsustavale pealetungile, mis kestis peaaegu katkestamatult kuni sõja võiduka lõpuni. Pärast lüüasaamist Kurski all ei võinud sakslased enam mõeldagi uuele pealetungile. Nad kaotasid üksteise järel rea uusi otsustavaid lahinguid. Hädaoht maailmale oli likvideeritud. Vaenlase peajõudude purustamisega hajutas Nõukogude armee saksa relvastatud jõudude autoriteedi ja asetas hitlerliku Saksamaa katastroofi äärelle. Kõigi ajalooliste võitude ning nõukogude relvade au ja hiilguse krooniks aga oli meie armee viimane talvine pealetung, mida toetasid liitlaste armeed aktiivse tegevusega läänes ja mis lõppes Berliini vallutamisega.

Nõukogude armee võidud on nõukogude korra võidud.

Sotsialistlik kord kindlustas nõukogude rahva murdmatu poliitilis-moraalse ühtsuse. Isamaasõda näitas, et nõukogude kord on mitte ainult parimaks maa majandusliku ja kultuurilise tõusu organiseerimise vormiks rahuaja ülesehitustööl, vaid ka parimaks vormiks rahva kõigi jõudude mobiliseerimisele vaenlase purustamiseks sõja ajal. Nõukogude võim kui tõeline rahvavõim lõi rahvamassides ülisuure energia, initsiatiivi ja loomisvõime, mis kindlustasid meie kodumaa majandusliku ja sõjalise võimsuse kasvu Suure Isamaasõja väga keerulistes ja rasketes tingimustes.

Nõukogude armee ja nõukogude rahva suur võit tulenes meie sotsialistlikust majandusest, kus tootmisvahendid on sotsialistlikuks omanduseks ja kus majandust juhitakse riikliku plaani alusel. Sõda hitlerliku Saksamaa vastu pani meie majanduse tõsiselt proovile. Nõukogude sõjamajandus kannatas hiilgavalt välja ajaloolise võistluse fašistliku Saksamaa sõjamajandusega, keda tugevdasid peaaegu kogu Euroopa ressursid. Hiiglaslik võitlus lõppes nõukogude tagala täieliku võiduga. Teinud läbi kõik sõjakatsumused, väljus nõukogude majandus neist veelgi tugevamana. Meie võidu võimsaks jõuallikaks on Nõukogude Liidu rahvaste vaheline sõprus, kus juhtiv osa kuulub vene rahvale. „...vene rahva usaldus Nõukogude valitsuse vastu osutus selleks otsustavaks jõuks, mis kindlustas ajaloolise võidu inimkonna vaenlase üle — fašismi üle“. (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 159.)

Fašistliku Saksamaa lüüasaamise organiseerijaks ja innustajaks oli suur bolševike partei. Ta aitas töelistel ja talupoegadel nõukogude võimu kätte võita ning teda seejärel kaitsta ja kindlustada. Bolševike partei viis meie maa välja laosest ja mahajäävusest ning organiseeris sotsialismi võidu. Bolševike partei lõi kõik need meie riigi ammendamatud jõuallikad, mis sõja käigus tulid nähtavale kogu oma suuruses ja hiilguses. Isamaasõja aastail bolševike partei „... näitas end meile kui üldrahvusliku võitluse hingestaja ja organiseerija fašistlike anastajate vastu.“ (Stalin).

Bolševike partei on Nõukogude riigi ja Nõukogude armee juhtivaks ning suunavaks jõuks. Partei parimad pojad kuuluvad Nõukogude armee ridadesse. Nad on Nõukogude armee võitlusread tugevasti kokku liitnud ja loonud neis kõrge distsipliini, korra ja organiseerituse vaimu. Nad on meie sõjameestes kasvatanud palavat armastust Nõukogude kodumaa vastu, süvendanud neis sügavat sõjaväelist kohusetunnet, nad innustasid nõukogude võitlejaid lahinguväljal isikliku eeskujuga suurteks ajaloolisteks kangelastegudeks.

Nõukogude rahva suureks õnneks on asjaolu, et teda juhib seltsimees Stalin. Seltsimees Stalini geniaalsus viis meid võidule. Seltsimees Stalin valmistas meie maad väsimatult ette raskete sõjaaja katsumuste vastu. Tänu seltsimees Stalinile väljus Nõukogude riik sõjast veelgi tugevama ja võimsamana. Koos Leniniga organiseeris seltsimees Stalin Punaarmee ja õpetas temale väsimatult vaenlase võitmise kunsti. Seltsimees Stalin on kõige eesrindlikuma nõukoguliku strateegia loojaks, mis kindlustas Nõukogude armeele võidu. Seltsimees Stalin kasvatas Nõukogude väejuhtide hiilgava plejaadi ning õpetas Nõukogude armee võitlejaile, ohvitseridele ja kindralitele kunsti, kuidas lüüa vaenlast praegusaja sõjateaduse kõigi reeglite kohaselt. Stalinlik välispoliitika kindlustas meie maale määratu suure rahvusvahelise autoriteedi ja juhtiva osa maailma kõigi vabadustarmastavate rahvaste hulgas nende võitluses fašismi vastu. Stalini geenius on meie maa viinud võidule olevikus, koos sellega aga avas ta meile ka laialdased perspektiivid meie kodumaa edasiseks õitsenguks, tema heaolu tõstmiseks ja meie rahva õnneks.

MEIE ARVE RÖÖVSÕJA SÜÜDLASTELE

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Preisiidiumi 2. novembri 1942. a. seadluse kohaselt selgitas Erakorraline Riiklik Komisjon kahju, mis saksa fašistlikud röövvalutajad olid tekitanud NSV Liidu kodanikele, kolhoosidele, ühiskondlikele organisatsioonidele, riiklikele ettevõtetele ja asutustele ning tegi kindlaks, et vaenlane oli okupatsiooni all olnud Nõukogude Liidu territooriumil tekitanud rahvamajandusele ja elanikkonnale määratu suurt kahju.

Saksa fašistlikud röövvalutajad purustasid täielikult või osaliselt ja põletasid maha 1710 linna ning üle 70 000 küla, põletasid maha ja purustasid üle 6 miljoni hoone ning jätsid peavarjuta umbes 25 miljonit inimest. Nad purustasid 31 850 tööstusettevõtet, hävitasid või vedasid välja 239 000 elektrimootorit, 175 000 metallitrepinki. Samuti purustasid nad 65 000 km raudteeliini, 4100 raudteejaama, 36 000 posti- ja telegraafiasutust, -jaama ja -ettevõtet. Hävitati või purustati 40 000 haiglat ja muud raviasutust,

84 000 kooli, tehnikumi, kõrgemat õppeasutust ja teadusliku uurimise instituuti ning 43 000 üldkasutatavat laenuraamatukogu.

Saksa fašistlikud röövvalitajad laastasid ja riisusid paljaks 98 000 kolhoosi, 1876 sovhoosi ja 2890 masina-traktorijaama. Nad tapsid, võtsid ära või viisid Saksamaale 7 miljonit hobust, 17 miljonit veist, 20 miljonit siga, 27 miljonit lammast ja kitse ning 110 miljonit kodulindu.

Erakorraline Riiklik Komisjon tegi kindlaks, et NSV Liidu rahvamajandusele ja üksikutele maa- ning linnaelanikele tekitatud kahjusumma moodustab 679 miljardit rubla 1941. aasta riiklikes hindades.

1. Purustused tööstuses, transpordis ja sides

Donetsi ja Moskva-lähedases kivisöebasseinis purustasid saksa fašistlikud röövvalitajad 1135 kaevandust, kus toodeti üle 100 miljoni tonni sütt aastas. Nad riisusid paljaks ja viisid Saksamaale 2400 kaevanduse elektri- ja mootorvedurit, 2700 sisseraiumismasinat, 15000 lahtiraiumishaamrit, 5000 pumpa, 2800 kompressorit ja ventilaatorit, 160 000 vagonetti; nad purustasid ja riisusid paljaks kaevandusi teenindavad elektrijaamad.

Groznõi ja Krasnodari krai naftatööstustes purustasid ja hävitasid sakslased õhust pommitamisega ja muul viisil üle 3000 nafta puuraugu, mis andsid kuni 5 miljonit tonni naftat aastas. Groznõis lasksid nad õhku vaakuum-atmosfäärilise seadeldise aastase toodanguga 660 000 tonni naftasaadusi ning krakkimisseadeldise, mis töötas ümber 227 000 tonni naftat aastas. Nad purustasid Krasnodari naftautmishase, hävitasid metallreservuaarid mahuga üle 2 miljoni kuupmeetri jne.

Nad lasksid õhku, põletasid maha ja purustasid osaliselt 61 suurt ja palju väikseid elektrijaamu koguvõimsusega umbes 5 miljonit kilovatti, viisid rivist välja umbes 10 000 km kõrgepinge magistraalline, hävitasid üle 12 000 elektrijaama- ja alajaamahoone ning viisid Saksamaale 14 000 aurukatelt, 1400 turbiini ja 11 300 elektrigeneraatorit.

Saksa fašistlikud röövvalutajad purustasid täielikult või osaliselt 37 musta metallurgia tehast. Neis tehaseis toodeti aastas 11 miljonit tonni malmi, 10 miljonit tonni terast ja 8 miljonit tonni valtsmetalli. Sakslased hävitasid ja purustasid osaliselt 62 kõrgahju, 213 martäänahju, 248 valtsimismasinat, 4740 koksiahju ja palju muud. Samuti purustati ja viidi rivist välja 12 suurt värvilise metalli ettevõtet, sealhulgas Dnepri alumiiniumi-, magneesiumi- ja elektrooditehased.

Sakslased purustasid 66 lämmastikväetise- ja keemiatehast, mis tootsid keemiasaadusi ja mineraalväetist põllumajandusele.

Määratu suurt kahju tekitasid saksa fašistlikud röövvalutajad masinaehitustööstusele. Nad purustasid 749 raske- ja keskmise masinatööstuse tehast (Kramatorski, Vorošilovgradi tehas jt.), hävitasid täielikult 21 ja purustasid osaliselt 27 tehast, mis tootsid traktoreid, autosid, raudteevaguneid, mootorrattaid ja jalgrattaid. Sakslased purustasid 64 tööpingitööstuse tehast, hävitasid täielikult 169 põllumajandusliku, keemilise puidutöötlemise ja paberitootmis-masinate tehast, purustasid 41 elektritööstuse tehast, mis tootsid elektrigeneraatoreid, elektrimootoreid, transformatoreid, elektrivedureid ja teisi seadmeid.

Masinaehituse tehastest viisid saksa fašistid Saksamaale: 47 000 komplekti tõsteseadmeid, 34 000 mehaanilist haamrit jne.

Saksa fašistlikud röövvalutajad purustasid suure hulga metsatööstuse ettevõtteid tootmisvõimega 64 miljonit kuupmeetrit puitu aastas, 260 metsasaagimise ja puidutöötlemise ettevõtet tootmisvõimega 12 miljonit kuupmeetrit metsamaterjali aastas, 28 vineeritehast toodanguga 380 000 kuupmeetrit vineeri aastas. Samuti hävitasid nad 14 tikuvabrikut toodanguga 4 miljonit kasti tuletikke aastas ja 77 paberit ja tselluloosi tootvat ettevõtet tootmisvõimega 300 000 tonni paberit aastas.

Tekstiil- ja kergetööstuses purustasid saksa okupandid 120 puuvillriidevabrikut, 75 trikotaaži-, 69 linaketrus-, 125 kanepi- ja džuudi- ning 36 villavabrikut, 160 naha- ja jalatsitööstuse ettevõtet, üle 100 klaasitehase jt. Purustuste tagajärjel kaotas tekstiiltööstus 3 miljonit ketrusvärtnat ja üle 45 000 kudumistelje.

Toiduainete- ning liha- ja piimatööstuses hävitati täielikult ja purustati 204 suhkru-, 649 piirituse- ja viinatehast, 47 konservitehast, 29 või- ja rasvatehast, 43 tubakavabrikut ja fermenteerimistehast, 157 leivatööstust, 4490 liha ja vorsti, juustu ja piima ning võid tootvat ettevõtet.

Eriliste teelõhkumise masinatega viisid okupandid rivist välja 26 ja vigastasid osaliselt 8 magistraalraudteeliini, purustasid 65000 km raudtee rööpmestikku ja 500000 km raudtee sidejuhtmeid. Nad lasksid õhku 13000 raudteesilda kogupikkusega umbes 300 km, 4100 raudteejaama, 1200 pumbajaama, 1600 veetorni, 3200 veepaaki. Nad hävitasid 317 vedurikuuri ning 129 veduri- ja vaguniremondi- ja raudteemasinaehituse tehast. Nad purustasid, vigastasid ja viisid ära 15800 auru- ja mootorvedurit ning 428000 vagunit.

Vaenlane uputas ja vigastas osaliselt üle 1400 meretranspordi reisijate-, kauba- ja erilaeva, uputas ja kaaperdas 4280 reisijate-, kauba- ja puksiirlaeva jõe-, tehnilise ja teenistusliku abi laevastikust, 4029 pargast, purustas 479 sadamamajandit, Valge mere kanali ja Moskva-nimelise kanali ehitust, 89 laevaehitustehast, mehaanilist tehast ja ettevõtet. Tugevasti said kannatada Sevastopoli, Mariupoli, Kertši, Novorossiiski, Odessa, Nikolajevi, Leningradi, Murmanski, Liepaja, Tallinna jt. meresadamad, mis olid varustatud moodsa tehnikaga.

Nõukogude armee pealetungi eest taandudes purustasid ja lõhkusid saksa väed 91000 km maanteed ning 90000 silda kogupikkusega 930 km.

Purustused kolhooside, sovhooside ja masina-traktoriaamade osas

Okupatsiooni all olnud NSV Liidu territooriumil võõrandasid röövvallutajad maa, mille Nõukogude riik oli andnud kolhoosidele põliseks ja tasuta kasutamiseks või mis kuulus sovhoosidele, ning jaotasid selle saksa kindralitele, ohvitseridele, mõisnikele ja kulakutele. Kolhooside asemele hakkasid sakslased moodustama

nn. „ühiskondlikke majandeid“, millede abil neil oli kerge talupoegi paljaks riisuda. „Ühiskondlikes majandeis“ seati sisse pärisorjus, kolhoosnikuid sunniti töötama saksa isandatele tasuta. Tööst keeldujaid ja tööle mitteilmujaid kuulutasid sakslased kurjategijateks Saksa riigi vastu, andsid neile ihunuhtlust, vangistasid neid või mõistsid neid mahalaskmisele.

Hitlerlik põllutööminister Darre avaldas küünilise otsekoheusega, et Nõukogudemaa peab saama orjade maaks.

Kolhoositalupojad avaldasid vastupanu sellise fašistliku „maareformi“ teostamisele. Sellele vastuseks põletasid saksa röövvalutajad maha terved külad, hävitasid viljapõllud, teostasid kõige laiemas ulatuses veriseid arveteõiendamisi elanikkonnaga, hävitasid süütuid nõukogude inimesi.

Pihkva oblastis näiteks ajasid saksa sõdurid Zamošje, Krasuhha, Tšuhhonskije Zahodtsõ, Laneva Gora ja Golovanovo külade elanikud majadesse kokku, sulgesid ukсед ja põletasid majad koos inimestega maha. Kes püüdis tulest välja pääseda, tulistati automaatidest surnuks. Nii hukkus 350 inimest, kelle hulgas oli naisi, lapsi ja rauku. Samal viisil hävitati Pihkva oblastis üle 500 küla.

Enne külade põlemasüütamist korraldasid saksa fašistid üldise külaelanike paljaksriisumise. Riisujatele vastuhakanud talupojad tapeti metsikult. Kamenets-Podolski oblastis põletasid saksa röövvalutajad maha 33 küla ja 530 asulat. 1610-nes kolhoosis hävitasid nad üle 16000 ehituse, tapsid või viisid Saksamaale 176000 veist, 235000 siga, 158000 lammast ja kitse, 687000 mitmesugust kodulindu, 198000 hobust, võtsid kolhoosidest 142000 tonni vilja ja jahu. Kurski oblastis purustasid sakslased 5220 kolhoosi, põletasid maha ja hävitasid neis 80000 ehitust, võtsid ära 280000 veist, 320000 hobust, 250000 siga, 420000 lammast ja kitse ning tapsid 1 300 000 mitmesugust kodulindu.

Samaaegselt hävitasid röövvalutajad ka põllumajanduse tehnilise baasi masina-traktorijaamade näol. Vene NFSV okupeeritud oblastites hävitasid nad üle 1000 masina-traktorijaama, purustasid või viisid ära 46000 traktorit, 18000 kombaini ja 23000 külvimasinat. Ukrainas sakslased hävitasid, purustasid ja põleta-

sid maha 1300 masina-traktorijaama, viisid ära 56000 traktorit ja 24000 kombaini. Läti, Leedu ja Eesti nõukogude vabariikides hävitasid saksa rööv vallutajad täielikult kõik masina-traktorijaamad.

Kõigis kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades okupandid purustasid, omandasid ja viisid Saksamaale 137000 traktorit, 49000 kombaini, umbes 4 miljonit atra, äket ja muid põllutööriistu, 265000 külvi- ja istutamismasinat ning 885000 vilja koristamise ja sorteerimise masinat.

Rööbiti kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade lõhkumisega hävitasid hitlerlased ka põllumajanduse teadusliku tootmisbaasi. Nad purustasid täielikult 137 põllumajanduse teadusliku uurimise instituuti, hävitasid 176 linnukasvatuse inkubaatorjaama ja 14 selektsioonjaama.

Koolide, muuseumide, mälestusmärkide, tervishoiuasutuste, kultuurilis-elutarbeliste ja teaduslike asutuste purustamine

Saksa fašistlikud rööv vallutajad tekitasid määratu suurt kahju nõukogude rahva kultuuriasutustele. Nad purustasid koole, kõrgemaid õppeasutusi, teaduslikke instituute, raamatukogusid, haig-laid, sanatooriume ja puhkekodusid. Hävitati täielikult või osaliselt 334 kõrgemat õppeasutust, kus õppis 233000 üliõpilast, laboratooriumide ja kabinetide sisseseadeid; ülikoolide ja instituutide kollektsoonide ja raamatukogude haruldased eksponaadid aga viidi Saksamaale. Saksa fašistlikud rööv vallutajad purustasid ettekavatsetult teaduslikke asutusi, põletasid maha ja laastasid laboratooriume ja raamatukogusid, röövisid väärtuslikku vara ja sisseseadeid. Nad hävitasid kokku 605 teadusliku uurimise instituuti. Leningradi lähedal hävitasid sakslased astronoomilise peaabserveeriumi Pulkovos, mis oli sisustatud kõige haruldasemate riistadega, Krimmis laastasid nad aga Simeizi astronoomilise observeeriumi ja viisid selle sisustuse Saksa-maale.

Määratu suurt kahju tekitasid sakslased NSV Liidu raviasutustele.

Nad purustasid ja riisusid tühjaks 6000 haiglat, 33000 polikliinikut, dispanserit ja ambulatooriumi, 976 sanatooriumi, 656 puhkekodu. Nad laastasid samuti 60 keemia-farmatseutilise ja arstiriistadetööstuse vabrikut ja tehast. Eriti said kannatada ja muudeti sakslaste poolt varemeiks paljud sanatooriumi- ja kuurordiasutused Krimmi lõunarannikul, Kaukaasia mineraalvee allikate juures, Odessas ja teistes kohtades, kus iga aasta oli ravil ja puhkusel mitu miljonit töötajat.

Saksa fašistlikud röövvalutajad purustasid okupeeritud maalal Nõukogude Liidus olemasoleva 992 muuseumi hulgast 427 muuseumi. Kertši sadamas purustasid sakslased nõukogude kunstnike poolt maalitud panoraami „Tormijooks Perekopile“. Raskeid vigastusi tekitati akadeemik Rube kuulsale panoraamile „Sevastopoli kaitsmine“. Stalingradi pildigaleriis hävitasid nad kõik eksponaadid: Repini, Šiškini, Aivazovski, Serovi, Makovski, Ivanovi jt. maalid. Suurt kahju tekitati endistele tsaaripaleedele Puškinis, Pavlovskis ja Gatšinas, mis olid pärast Oktoobrirevolutsiooni muudetud muuseumideks. Nendest palee-muuseumidest viidi Saksamaale antiiksed kunstipärased vene ja prantsuse mööbligarnituurid, väärtuslikud raamatud losside raamatukogudest, kujutava kunsti esemed, kunstipärane portselan ja teised eksponaadid.

Erilise vihkamisega suhtusid sakslased nõukogude rahvale kõige kallimatesse kultuuri mälestusmärkidesse. Nad roojastasid Puškini kaitsepiirkonna ja Mihhailovskaja mõisa, kus suur luuletaja oli kirjutanud „Eugen Onegini“, „Mustlased“ ja „Boris Godunovi“; nad põletasid maha Puškini maja-muuseumi ja lõhkusid A. S. Puškini kalmu Svjatogorski kloostri ning raiusid maha põlised puud pargis. Poeedi mööbli, majapidamistarbed ja raamatukogu viisid sakslased Saksamaale. Samasugust barbaarsust ilmutasid sakslased „Jasnaja Poljana“ kaitsepiirkonnas, kus sündis, elas ja töötas geniaalne vene kirjanik L. N. Tolstoi. Klinis purustasid saksa fašistlikud röövvalutajad geniaalse vene heli-

looja P. I. Tšaikovski maja, kus ta lõi ülemaailmse kuulsusega ooperid „Eugen Onegin“, „Padaemand“ ja palju teisi kuulsaid muusikalisi teoseid.

Pealeselle purustasid saksa fašistlikud röövvalitajad 44000 teatrimaja, klubi ja punast nurka.

Kooperatiivsetel, ametiühingulistel ja teistel ühiskondlikel organisatsioonidel purustasid sakslased üle 87000 majandushoone. Nad viisid Saksamaale 700 aurukatelt, 636 lokomobiili, 16000 elektrimootorit, 12000 metallitreipinki, 9000 puurtreipinki, 8000 kudumistelge, 7000 autot, 70000 õmblus- ja spetsiaalmasinat, umbes 8 miljonit köidet raamatuid, samuti võtsid nad ära palju kariloomi, jalatseid, riiet ja teisi materiaalseid väärtusi. Selle tulemusena purustati üle 40% töendusliku kooperatsiooni kogu kaubandusvõrgust. Ametiühingute valdusest hävitasid sakslased täielikult 120 sanatooriumi ja 150 puhkekodu, mis teenindasid iga aasta üle 3 miljoni töölise, insener-tehnilise töötaja ja teenistuja. Sakslased purustasid 46-e pioneerilaagri ja tervisekosutamisasutuse hooned ning hävitasid 189 klubi ja kultuurihoonet.

Kloostrite ja kirikute purustamine ning paljaksröövimine

Isamaasõja vältel hävitasid ja vigastasid saksa fašistlikud röövvalitajad okupeeritud NSV Liidu territooriumil 1670 kirikut, 237 rooma-katoliku kirikut, 69 kabelit, 532 sünagoogi ja 258 teist usukultus-asutustele kuuluvat hoonet. 1073. aastal ehitatud Uspenski kirik Kiievi-Petšoori kloostri ja koos sellega ka 8 kloostrihoonet muudeti telliskivihunnikuiks. Seega purustasid hitlerlased hooneid, missugustel oli arhitektuuriliselt suur ajalooline väärtus.

Purustades kloostreid, kirikuid, mošeesid ja sünagooge ning röövides nende tarbeesemeid irvitasid saksa röövvalitajad inimeste usuliste tunnete üle. Sõdurid ja ohvitserid tulid kirikusse peakatteis, suitsetasid seal, panid endale selga preestrite kirikurõivad, hoidsid kirikutes hobuseid ja koeri.

Nõukogude kodanike massiline riisumine sakslaste poolt

Kõigis Nõukogude Liidu okupeeritud vabariikides, kraides ja oblastites riisusid saksa fašistlikud röövvalutajad maa- ja linnaelanikke, võtsid neilt ära nende varanduse, väärtasjad, rõivad ja majatarbed, nõudsid rahulikelt elanikelt trahve, makse ja kontributsioone. Uldine elanikkonna paljaksröövimine oli üheks osaks hitlerliku valitsuse hoolega läbimõeldud programmist, mis taotles Nõukogudemaa laastamist, tema jõukuse hävitamist ja nõukogude kodanike muutmist kerjuseiks.

Smolenski oblastis võtsid okupandid linna- ja maaelanikelt ära neile isiklikult kuuluva vara: 136 000 veist, 107 000 siga, 240 000 lammast ja kitse, 180 000 tonni terviljasaadusi ning 400 000 tonni kartuleid ja juurvilja. Fašistlikud röövvalutajad põletasid 2265-es külas maha 129 000 kodanike isiklikku elumaja ja 278 000 kõrvalhoonet.

Orjoli oblastis põletasid hitlerlased maha või purustasid kodanikele kuulunud 173 000 maja ja 197 000 kõrvalhoonet. Nad võtsid elanikkonnalt ära 15 000 hobust, 200 000 veist, 112 000 siga, 312 000 lammast ja kitse, umbes 3 miljonit kodulindu, 96 000 tonni teravilja, 14 000 tonni jahu ja 133 000 tonni kartuleid.

Riisudes organiseeritult töölisi, kolhoosnikuid ja teenistujaid Tšernigovi oblastis, piiras saksa karistussalk 18. aprillil 1943. aastal ümber Zagrebalnaja Sloboda küla ja avas sellele kuulipildujaist tule. Elanikud jätsid maha kogu oma varanduse ja põgenesid metsa. Pärast seda riisuti küla täiesti tühjaks ja põletati maha. Samal viisil hävitasid sakslased rea teisi külasid ja töölisasulaid.

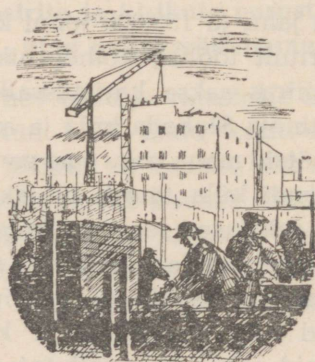
Läti, Leedu ja Eesti nõukogude vabariikide talupoegadelt võtsid hitlerlased ära maa, mille neile oli andnud nõukogude võim. Selle maa andsid sakslased oma parunitele ja kulakuile. Ainuüksi leedu kodanikelt võtsid saksa röövvalutajad ära 620 000 veist, 220 000 hobust, 770 000 siga, 270 000 lammast ja kitse, 760 000 tonni teravilja ja 485 000 tonni teisi põllumajandussaadusi.

Eestis lasksid hitlerlikud jõugud maha 61 300 süütut inimest. Äraküüditatud ja mobiliseeritud kodanike arv Eesti NSV-s ulatub

132 000 inimeseni. Saksa okupandid purustasid Eesti NSV territooriumil 57 583 maja, hävitasid üle 150 000 karilooma ja viisid Saksamaale üle 95% Eesti tööstustoodangust.

Kislovodskis nõudsid sõjaväe komandant Pohl ja Gestapo ülem Welden 1942. a. augustis linna juudisoost elanikelt kõigi väärtasjade äraandmist. Selle käsu täitmisel toodi saksa komandantuuri 100 000 rubla sularaha, 530 kuld- ja hõbesõrmust, kuldportsigarri ja -kella, 105 tosinat hõbelusikaid, 230 paari jalatseid ning pealeselle veel suur hulk mandleid, ülikondi ja vaipu. Kõik need esemed võtsid sakslased ära ja lasksid siis juudisoost elanikud maha.

Erakorraline Riiklik Komisjon selgitas okupatsioonivõimude poolt nõukogude kodanikele tekitatud kahju ning tegi kindlaks, et saksa fašistlikud röövvalitajad põletasid maha ja purustasid umbes 4 miljonit elumaja, mis olid kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate isiklik omandus, konfiskeerisid neilt 1,5 miljonit hobust, 9 miljonit veist, 12 miljonit siga, 13 miljonit lammast ja kitse ning võtsid neilt ära määratu suurel arvul igasugust majakraami.

NÕUKOGUDE ARMEE POOLT SUURES ISAMAASÕJAS
1941.—1945. A. TEOSTATUD
PEALETUNGIOPERATSIOONIDE
KRONOLOOGILINE TABEL

1. Pealetungioperatsioonid talvel 1941—1942

12. 11. 41 — 23. 12. 41 Malo-Višera operatsioon.
3. 12. 41 — 25. 12. 41 Tihvini vabastamine ja sakslaste Volhovi
väerühmituse purustamine.
6. 12. 41 — 16. 12. 41 saksa vägede purustamine Jeletsi all.
6. 12. 41 — 25. 12. 41 saksa vägede purustamine Moskva all.
25. 12. 41 — 1. 02. 42 —, —
9. 01. 42 — 6. 02. 42 saksa vägede purustamine Toropets, Veliž,
Rževi piirkonnas.

2. Pealetungioperatsioonid talvel 1942—1943

19. 11. 42 — 2. 02. 43 saksa vägede purustamine Stalingradi all.
3. 01. 43 — 15. 03. 43 saksa vägede purustamine Kaukaasias ja
Rostovi vabastamine.
16. 01. 43 — 3. 03. 43 saksa vägede purustamine Voroneži ja
Kurski all.
3. 03. 43 — 26. 03. 43 saksa vägede purustamine Rževi ja Vjazma
all.

2. 03. 43 — 27. 03. 43 saksa vägede purustamine Demjanski all.
11. 01. 43 — 18. 01. 43 Leningradi blokaadi läbimurdmine, Šlüsselburgi vabastamine.

3. Pealetungioperatsioonid suvel 1943

12. 07. 43 — 5. 08. 43 lahing Kurski all ja Orjoli vabastamine.
4. 08. 43 — 23. 08. 43 Belgorodi ja Harkovi vabastamine.
6. 08. 43 — 17. 09. 43 Brjanski piirkonna vabastamine.
27. 08. 43 — 6. 11. 43 Kiievi operatsioon.
29. 08. 43 — 29. 09. 43 Poltaava-Krementšugi operatsioon.
30. 08. 43 — 25. 09. 43 Smolenski operatsioon.
1. 09. 43 — 25. 10. 43 Donbassi vabastamine.
12. 09. 43 — 6. 11. 43 Novorossiisk-Kertši operatsioon.
20. 09. 43 — 16. 11. 43 Gomeli operatsioon.
7. 10. 43 Neeveli operatsioon.
23. 10. 43 — 5. 11. 43 nõukogude vägede väljajõudmine Dnepri limaanile.
6. 11. 43 — 31. 12. 43 Žitomiri operatsioon.

4. Pealetungioperatsioonid 1944. aastal

14. 01. 44 — 29. 01. 44 sakslaste purustamine Leningradi all.
29. 01. 44 — 29. 02. 44 Novosokolniki ja Porhov—Novosokolniki raudtee vabastamine.
5. 02. 44 — 22. 04. 44 sakslaste purustamine Paremkalda-Ukrainas.
28. 03. 44 — 16. 04. 44 saksa-rumeenia vägede purustamine Odessa all.
8. 04. 44 — 12. 05. 44 saksa-rumeenia vägede purustamine Krimmis.
9. 06. 44 — 20. 06. 44 soome vägede purustamine Karjalas.
23. 06. 44 — 29. 10. 44 sakslaste purustamine Valge-Venes ja väljajõudmine Ida-Preisimaa piirile.
10. 07. 44 — 10. 09. 44 Baltimaade kagupoolse osa vabastamine.
13. 07. 44 — 14. 10. 44 sakslaste purustamine Lääne-Ukrainas.

20. 08. 44 — 3. 09. 44 Jassõ-Kišinjovi operatsioon ja Rumeenia väljumine sõjast.
17. 09. 44 — 24. 11. 44 sakslaste purustamine Baltimaades.
29. 09. 44 — 26. 12. 44 saksa-ungari vägede purustamine Ungari territooriumil.
7. 10. 44 — 31. 10. 44 sakslaste purustamine Petsamo piirkonnas.

5. Pealetungioperatsioonid 1945. aastal

12. 01. 45 — 21. 02. 45 Lõuna-Poola vabastamine ja väljajõudmine Neisse jõe.
14. 01. 45 — 5. 02. 45 Lääne-Poola vabastamine ja väljajõudmine Oderi jõe.
15. 01. 45 — 8. 05. 45 Moravska-Ostrava ja Tšehhoslovakkia kirdepoolse osa vabastamine.
15. 01. 45 — 20. 04. 45 saksa vägede purustamine Ida-Preisimaal.
27. 02. 45 — 30. 03. 45 saksa vägede purustamine Lääne-Preisimaal ja Gdanski all.
16. 03. 45 — 13. 04. 45 saksa vägede purustamine Budapesti ja Viini all.
23. 04. 45 — 2. 05. 45 saksa vägede purustamine Berliini all.
26. 04. 45 — 8. 05. 45 saksa vägede purustamine Pommeris.
9. 05. 45 Saksamaa kapituleerumine.
9. 08. 45 — 2. 09. 45 Jaapani vägede purustamine Mandžuurias ja Jaapani kapituleerumine.

SISUKORD

Sissejuhatuseks	7
Suure Isamaasõja algus	19
Hitlerlaste plaanid	19
Meie vägede ajutine taandumine	24
Punaarmee asub pealetungile	35
Isamaasõja esimese aasta poliitilised ja sõjalised tulemused	41
Lahingud talvel 1942—1943	47
Sakslaste väljakurnamine suvel 1942	47
Kaitselahingud Stalingradi all	52
Punaarmee üleminek pealetungile ja sakslaste Stalingradi väerühmituse ümberpiiramine	54
Stalingradi all ümber piiratud saksa fašistlike vägede hävitamine	57
Saksa vägede purustamise tulemused Stalingradi all	61
Pealetungioperatsioonid teistel rinnetel	64
1942.—1943. aasta talvekampaania tulemused	65
Punaarmee pealetung suvel 1943	69
Punaarmee 1944. aasta pealetungioperatsioonid	79
Võiduaasta 1945	129
Fašistliku Saksamaa purustamine	129
Saksamaa liitlase Jaapani purustamine	137
Eesti rahva osa fašistliku Saksamaa purustamisel	151
Miks võitis Nõukogude Liit	167
Meie arve röövsõja süüdlastele	173
Purustused tööstuses, transpordis ja sides	174
Purustused kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade osas	176
Koolide, muuseumide, mälestusmärkide, tervishoiuasutuste, kultuurilis-elutarbeliste ja teaduslike asutuste purustamine	178
Kloostrite ja kirikute purustamine ning pajajaksröövimine	180
Nõukogude kodanike massiline riisumine sakslaste poolt	181
Nõukogude armee poolt Suures Isamaasõjas 1941.—1945. a. teostatud pealetungioperatsioonide kronoloogiline tabel	183

Kaanejoonise ja illustratsioonid valmistanud E. Okas.

Vastutav toimetaja kv. polkovnik V. Külaots.

Tehniline toimetaja E. Plaks.

Как были разгромлены фашистская Германия и империалистическая Япония.

На эстонском языке.

Ladumisele antud 18. VI 1948. Trükkimisele antud 21. X 1948. Paber 61 : 86 cm ^{1/16}.
Trükiarv 4000. Trükitähti trükipoognas 85 840. Trükipoognaid 11,75 (+ lisalehed 6,0).
Arvutuspoognaid 9,83. MB-08429. Tellimise nr. 1246. Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn,
Pikk 40/42.

Trükivigu

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema	Kelle süü läbi viga tekkinud
67	2. ülalt	näidanud	näidatud	trükikoda
80	1. ülalt	4,	4,	korrektor
80	2. alt	25-est	25-st	korrektor
106	12. ülalt	Karjala ja Karjala	Karjalas ja Karjala	korrektor
147	5. alt	koondamises;	koondamises	korrektor
152	3. ülalt	Rahvakom- missaride	Rahvako- missaride	korrektor

Rbl. 18.-

49 214

A-17444
A

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00485982 5